

ТЕОДОР ПЕЛЕХ

МОЇ

МОЛОДІ ЛІТА

У

ВИРІ БОРОТЬБИ

СПОГАДИ

*

1936 — 1951

Київ-Львів

TEODOR PELECH

**MY YOUTH YEARS
IN VORTEX OF BATTLEFIELD**

MEMOIRES

Cover design by Volodymyr Bednarsky

Edited and Published by Bohdan Krynycky

Canadian Cataloguing in Publication Data

Pelech, Teodor, 1921-1988.

Moji Molodi Lita U Wryi Borotby

Title on added t.p.: My youth years in vortex of battlefield.

ISBN 0-9693754-0-9

1. Pelech, Teodor, 1921-1988. 2. L'vov Region (Ukraine)—Biography. 3. World War, 1939-1945 — Personal narratives, Ukrainian. I. Title. II. Title:
My youth years in vortex of battlefield.

DK508.843.P44A3 1988 947'.718 C89-090023-X

Copyright

Munich — Toronto 1988

ТЕОДОР ПЕЛЕХ

МОЇ МОЛОДІ ЛІТА У ВИРІ БОРОТЬБИ

2 т. XI-96
Т. Пелех

ISBN 0-9693754-0-9

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
МЮНХЕН — ТОРОНТО — 1988

ТЕОДОР ПЕЛЕХ

МОЇ МОЛОДІ ЛІТА
У ВИРІ БОРОТЬБИ

СПОГАДИ
ЧЛЕНА ОУН — УНС — УПА

*Присвячую борцям-героям,
які полягли за волю України
1936 — 1951 роках*

Мовний коректор Віктор Поліщук

Обкладинка мистця Володимира Беднарського

Зредагував і видав Богдан Криницький

Всі права застережені

Сотник Теодор Игор Пелех

(1921 — 1988)

ТОВАРИСТВО КОЛ. ВОЯКІВ У. П. А.
ім. ген.-хор. Романа Шухевича-Тараса Чупринки в ЗДА
ТОВАРИСТВО КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В КАНАДІ
БРАТСТВО КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. св. Юрія Переможця в Європі

ГРАМОТА

КАПІТУЛИ ЗОЛОТОГО ХРЕСТА, ВИДАНОГО
У 25-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ УПА,

стверджує, що

Друг *Телек Шкодер - Возрєвєши*

має право посідати й публічно носити Золотий Хрест,
виданий у 25-річчя створення УПА, за свою участь
у революційно-визвольній боротьбі на користь України
й Українського Народу.

Дано в місті ностою на гужині дня 25.04.67 1967 року.

Мирослав Климко
Мирослав Климко
Голова

Іоє Фугала
Іоє Фугала
Секретар

Микола Грущков'ян
Микола Грущков'ян
Адміністратор

Заступники Голови:
інж. Степан Голчи
Микола Фриз
інж. Микола Кошк

Члени:
Д-р Богдан З. Гук
Михайло Черешньовський
Володимир Макар

БОГДАН ЛЕПКИЙ

Нарис

Браття, знайте, що ми не просили,
Ані ласки в кого, ні пощади,
Лиш боролись, поки стало сили, —
Це говоримо вам для розради.

Нам не жаль ні життя молодого,
що лягло, мов той квіт під косою,
Ані мрій, ні кохання палкого,
Що взяли ми в могилу з собою.

Нам не жаль, бо лягли ми за діло,
Гідне жертви життя і кохання,
За Україну душу і тіло, —
Ми не даром співали з зарання...

W. OHORODNYK
Hochweg 46
93041 Regensburg

ПЕРЕДМОВА

*„... І ось ми йдем у бою життєвому —
Міцні, тверді, незламні, мов Граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець, той здобуває світ”...*

Спогад автора-сотника Теодора Ігора Пелеха, під заголовком „МОЇ МОЛОДІ ЛІТА У ВИРІ БОРОТЬБИ”, змальовує його діяльність у боротьбі ОУН проти трьох окупантів України. Теодор включився в ряди ОУН на терені Жовківщини уже в юних роках.

Дух нашого славного історичного минулого сформував його націоналістичний світогляд і безкомпромісну відданість ідеї, в яку він вірив та для якої жив, кристалізуючи його характер на принципах українського революціонера — „Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї...” — за світлу долю нашого народу в вільній Соборній Україні.

Теодор Ігор Пелех, виростав в частині Галичини, а головно у місті Жовква, у вогнищі національного відродження, присвоює і поглиблює свою національну свідомість. Освіту здобуває у жовківській гімназії. Завдяки оо.

Василіянам з Жовкви, та їхній видавничій діяльності, які, маючи власну, у тому часі вже модерну друкарню, (засновану в 1895 р), видавали літературу не тільки релігійну але також публікації, що відносилися до українського національно-побутового змісту, молодий юнак Теодор, змалку присвоює принципи християнської чесноти, великодушності, та глибокої віри в Бога і любові до України.

Коли говорити про Жовкву, та освітню працю оо. Василіян, то неможливо оминати крехівську духовну твердиню оо. Василіян. Основником цього монастиря був пришелець з Київщини пустельник Йоїл, і чернець Сильвестер, які при кінці XV-го століття, на східньому склоні гори Побійни, напроти села Фійни, вибудували скельну печеру-келію. Посеред чудової дикої природи, Йоїл, поставив першу дерев'яну церкву св. Петра і Павла. Коли навколо нього згуртувалось більше ченців, він віддав їм цю першу святиню, а собі побудував каплицю коло самої печери. Це був початок великого крехівського монастиря. Ще за Йоїлового життя, ряснів він іменами далеких путників з-над Дону, Греції, а навіть із Крети. Серед добродіїв і жертводавців на цей монастир, були наші найславніші гетьмани: Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа.

Ці великодушні пожертви, допомогли розбудувати монастир та скріпити його оборонними мурами з чотирьома баштами на гармати, і з глибокими водними ровами.

Ця монастирська фортеця свій іспит здала успішно за гетьмана Петра Дорошенка, у часі козацько-турецького походу на Польщу 1672-го року. Гетьман заздалегідь вислав до крехівської твердині залогу козаків під командою Івана Мазепи, боронити її від турецької облоги. Коли ж хан татарської орди все таки намагався здобути цю твердиню, багато татар полягло від козацьких самопалів. Від гарматньої кулі з монастирської башти загинув також сам сестрінок хана. По невдачі, яка зустріла напасників під мурами монастиря, татари відступили.

Вище наведений історичний факт, з нашого минулого, що розігрався на тлі гарної природи, пов'язує нас з особою шановного автора.

Гора Побійна гористим ланцюгом чудового лісу об'єднується з горою Гарай коло Жовкви. Це був терен, на якому вправляли, виховувались і гартувались члени ОУН. Для Теодора Ігора Пелеха, і соток таких як він, це була друга Хортиця, на якій формувались українські самооборонні відділи, а пізніше полки героїчної Української Повстанської Армії.

Сотник Теодор Пелех брав активну участь у діях УПА, і за героїські подвиги був нагороджений грамотою Капітули Золотого Хреста, виданого у 25-ліття створення УПА.

Автор цієї книги не лише боровся на рідних землях проти трьох окупантів України, але діяв також на чужині, активно включається в політично-громадську працю. Нижче в скороченні, подаю що написано про нього у часописі „Шлях Перемоги” з Мюнхену, (Західня Німеччина) в серпні, 1988-го року:

„Теодор Ігор Пелех, як заслужений член ОУН, працює в референтурі Служби Безпеки ОУН, пізніше стає членом Теренового Проводу ОУН у Німеччині. Довгі роки був головою ЦПУЕ на північну Німеччину. Працюючи у референтурі військових справ ОУН, багато уваги присвячував військовим вишколам. Був приятелем молоді, — морально і матеріально допомагав Спілці Української Молоді — СУМ — у Німеччині. Був щедрим жертводавцем на українські національні цілі. Працюючи серед англійців, німців та інших чужинців, постійно реалізував великі ідеї АБН-у.

Був людиною щирого українського серця, глибоко віруючим, християнином, ціллю його життя було гасло „Бог і Україна” — ТЕРЕНОВИЙ ПРОВІД ОУН”.

У 1981-му році, в Мюнхені сотник Теодор Ігор Пелех видав свою першу книгу, під заголовком: „Українські Вартівничі Сотні при Бритійській Армії у Північній Німеччині”, а останні роки свого життя присвятив другій книзі — „Мої молоді літа у вирі боротьби”. Це історичний нарис визвольної боротьби ОУН, на терені духовного серця Галичини — Жовківщини.

Сотник Теодор Ігор Пелех у своїх спогадах передасть шановному читачеві наглядний образ подій, в яких сам брав активну участь. Було це в часі, коли червоний наїздник України, силою депортував галицьке населення на сибірське заслання, а брунатний — на невідільничі роботи в Німеччину та до концентраційних таборів смерті. Це нещастя зустріло родину Теодора Пелеха і його самого. Друг Теодор Пелех впав у руки гестапо при кінці серпня 1943 року. Пригадую його у тюрмі при вулиці Лонцького у Львові, майже вже при моім одnorічнім ув'язненні. Він був сильно скатований, скри- вавлений з закутими руками, а гестапо кинуло його ще й до цементової камери-поєдинки.

Після короткого перебування в цих нелюдських умовах, 3-го жовтня, 1943-го року, Теодора Пелеха перевозять до ще бруталнішого кон- центраційного табору смерті Авшвіц (Осьвен-

цім). Та сама доля зустріла нас обох. В концтаборі Авшвіц, друг Теодор був призначений гестапом до концентраційного табору Бухенвальд, а опісля до Дори та Берген-Белзен. Завдяки аліантській армії, він у 1945 році чудом спасається, від неминучої смерті.

Мою дружбу з автором цієї книги, можна передати словами поета:

*„Разом зі мною виріс він,
Друг щирий, більш ніж брат.
Син чорнобровий злотних піль,
Стрункий син білих хат, —...*

*На шкільній лаві пліч-о-пліч
Сиділи ми роки
І разом мріяли в садку
Над закрутом ріки...*

*А потім, розлучились ми
На кілька довгих літ,
Та знали все, куди життя
Скеровує наш хід.
Не розгубились у юрбі,
Не втратили свій слід...*

*Він завжди був той щирий друг,
Був друг — це більш ніж брат.
Внук побратимів січових,
Син українських хат, —
Імен багато він носив:
Петро, Данило, Гнат...”*

*(Леонід Мосендз:
„Баляда про побратима”)*

*У зверненні головної команди Української
Повстанської Армії (УПА), читаємо слідуюче:*

*„Українські Вояки на чужині! Всі Ви, що
залишаєтесь, на чужині, пам'ятайте, що весь
український народ веде зтяжну боротьбу за
єдину священну ідею — Українську Державу!...*

*Всі Ваші сили, Ваше знання, Ваш труд
віддати на службу краєві і його боротьбі — це
для Вас наказ! Наказ, який передає Вам україн-
ський народ, що бореться, кривавиться, і пере-
магає!”*

Постій, в липні 1945 р.

*Тарас Чупринка
Головний Командир УПА*

Сотник Теодор Ігор Пелех, як упівець, протягом перебування на чужині, виконує з найбільшою присвятою наказ свого геройського генерала. Активно і успішно виконує завдання, які його зобов'язували, бо послання генерала Тараса Чупринки є й сьогодні актуальним. Український народ ще даліше кривавиться на тернистім шляху до визволення України!

Читаючи ці спогади, відчувається, яка безмежно ідеалістична була тодішня українська молодь, віддаючи всі свої сили, здібності, духовні і матеріальні надбання, а також своє життя, на жертовнику боротьби за Соборну Українську Державу.

Богдан Криницький

ВСТУПНЕ СЛОВО

Цей мій спогад присвячую друзям — членам Організації Українських Націоналістів (ОУН), що були моїми зверхниками і співпрацівниками в повіті Жовква-Несторів, і які загинули на різних організаційних постах у нерівній боротьбі з гітлерівцями і більшовиками, які віддали своє життя за волю України. Замість букета живих квітів, нехай цей мій спомин буде виразом глибокої пошани для тих, чії кості спочивають в концентраційних таборах смерти Освенціма, Бухенвальду, Дори, і Берген-Бельзен. І всім тим друзям, що були катовані НКВДістами в тюрмах Винниці, Жовкви, на Казимирівській і Лонцького у Львові. Багато тих друзів були катовані і виснажені в транспортах, помирали в концтаборі Берген-Бельзен. Присвячую свій спомин тим друзям-підпільникам, що їхні родини вивезені більшовиками на Сибір 22 травня 1941 р., і другим великим транспортом українських родин восени 1944 р. Українська молодь в краю і в діяспорі має часто пригадувати новому поколінню про національно-визвольну боротьбу ОУН, УНС, УПА в Україні. Українська молодь зросила власною і ворожою кров'ю прадідівську землю, яку майбутні кобзарі оспівуватимуть — про новий ясир і про

геройство молоді. Будуть співом вирощувати і з нього черпати силу духа новітніх спартанців на Україні. Цей скромний спогад присвячений пам'яті всіх тих друзів, які загинули в боротьбі за волю України. Їм, за їх заслуги належиться Золотий Хрест ОУН-УПА.

Досить кривди, наруги, приниження. Прийде пророча хвилина, щоб спільно, дружньо встати й знищити ворога і відновити Самостійну Соборну Українську Державу. Від Сяну до Дону, і від Прип'яті до Чорного моря.

ЛЬВІВСЬКЕ РОЗТОЧЧЯ (Волино-Подільська височина)

25 км на північний захід від міста Львова лежить повітове місто Жовква (від 1951 р. Несторів), що було засноване у 1603 році польським гетьманом Жолкевським. Пізніше польський король Ян Собеський (був на престолі у Варшаві від 1674 до 1696 р.) мав тут свою резиденцію. Той король ставився прихильно до українських уніятів і до православних. На цьому місці було українське село Винники, відоме з 1300 року і воно сьогодні зі своєю назвою є дільницею Нестерова. Є багато таких старих містечок і сіл, назви яких походять від українських князів, бояр і господарів. Від господаря Кулика походить назва містечка Куликів, від Кушеля — с. Кушелів; від Дороша — с. Дорогошів; від Мокрого — с. Мокротин; від Глиня — с. Глинсько та інші. У Львівській розточі пролягли дороги і зв'язки княжого города Львова до малих князівств — Белза, Угнова, Немиріва та інших.

У Жовкві мешкала родина Хмельницького, яка походила з шляхетського роду і користувалась гербом „Абданк”. Рід Хмельницьких походив з Галичини, з с. Хмельницьке на Перемищи-

ні. В Галичині вже з XVI-го ст. зустрічаються Хмельницькі. Рід Хмельницьких був незаможний. Батько майбутнього гетьмана, Михайло, служив у коронного гетьмана Жолкевського в Жовкві, потім у зятя Жолкевського, Яна Даниловича, на Львівщині, і переїхав з ним, коли того призначили старостою Корсунським та Чигиринським.

1620 року Михайло Хмельницький (із сином Богданом Зіновієм) брав участь у поході на Молдавію і був вбитий під Цецорою. Народився Богдан Зіновій Хмельницький у Жовкві. Це було десь коло 1595 року. Михайло Хмельницький мав своє мале господарство в селі Туринка, коло міста Жовкви. Богдан Зіновій Хмельницький вчився спочатку в українській школі, потім в єзуїтській „латинській” у Львові. Наука Богдана закінчилася в 1620 році, коли під Цецорою турки взяли його в полон і два роки держали у Царгороді в тяжкій неволі.

Викупила його мати. Після того Хмельницький служив у Чигиринському полку, одружився з Ганною Сомківною і господарював на хуторі в Суботові.

Унія 1385 р. Литва, Польща і Україна.

В 1620 році під Цецорою турки розбили військо гетьмана Жолкевського і король Сігізмунд III примушений був просити допомоги в козаків гетьмана Сагайдачного. І тоді з козацтвом розбив турків під Хотиним 1621 р., де гетьман Сагайдачний був тяжко поранений і помер в 1622 році. Наступником його був гетьман Дорошенко.

Від міста Жовкви, 15 км на захід в 1669 році, був побудований Крехівський монастир до якого кожного року українські єпископи приїжджали з Перемишля на відпуст св. Миколая, в травні, до Крехова. Також тут згадаю про Анну, княгиню Дольську, яка жила в Жовкві, котра довірочно переписувалася з гетьманом Іваном Мазепою. Жовква має тепер іншу назву міста: Нестерів, з грудня 1951 року, а це за указом Президії Верховної Ради УРСР. В Першій світовій війні, 8 вересня 1914 р., російській літак зударився з австрійським літаком над пасовиськом села Воля Висоцька біля міста Жовкви. Петро Миколайович Нестеров, росіянин, пілот, капітан російської царської армії, тоді згинув. Українські селяни села Воля Висоцька мені про це все говорили в 1941 р.

Український нарід вірить у те, що прийде час визволення України і тоді нарід дасть місту назву Маївський. Дмитро Маївський-Косар був знаменитим організатором, революціонером і членом Бюро Проводу ОУН.

Від XIV-го ст. Галичина була під польським пануванням і саме тоді почався вплив польського і жидівського елементу, який досягнув 10-12 відсотків. Від 1772 р. Галичина перейшла під панування Австрії, через що збільшився німецький елемент аж до 1-го відсотка.

В 1945 році встановлено кордон між Радянською Україною і Польщею, за яким залишилася західня частина української Галичини.

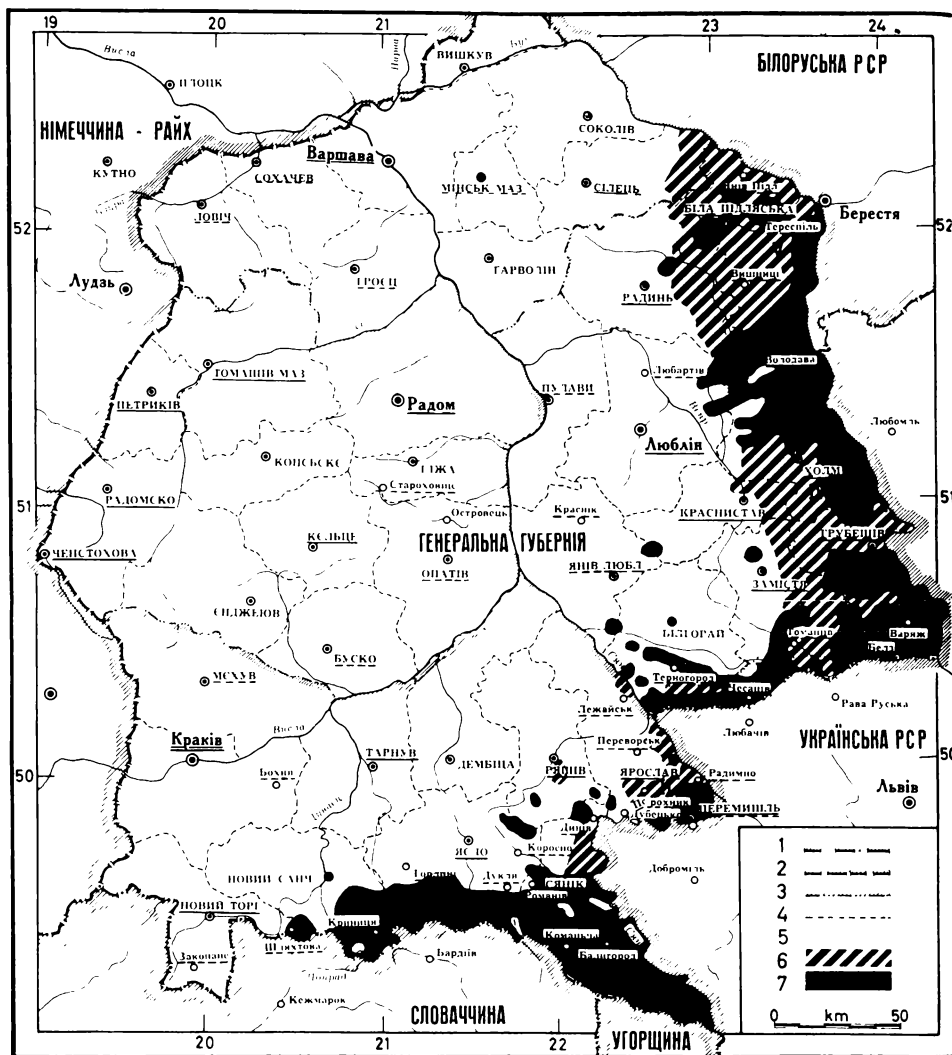
Виселення з тих теренів української людности, а з інших теренів Галичини поляків, майже повне знищення жидівського елементу німецькими нацистами під час Другої світової війни і виселення галицьких німців — все це спричинилося до повної зміни дотеперішніх національних відносин в Галичині. Вони тепер майже однастайні: нинішній державний українсько-польський кордон є одночасно різкою етнографічною межею, на захід від якої нема масивних скупчень українців, а на схід — майже нема поляків. Перестало існувати поняття польських колоністів, перестають існувати переходові етнічні групи, або греко-католики з польською

мовою, і латинники, які опинилися в кордонах Радянської України. Вони піддаються повній українізації, і навпаки, ті з них, що живуть у межах сучасної Польщі, польонізуються. Ми не знаємо, якою буде доля країни, що її етнічні відносини ми зобразили, але хочби яких змін вони зазнали, ніколи вже не повернуться міжетнічні відносини 1945-1946 рр. Жиди були знищені, а поляки переселені до Польщі.

Користовувався таким матеріалом:

Проф. д-р Н. Полонська — „Історія України”

Проф. д-р В. Кубійович — „Етнографічна картографія і статистика”

КАРТА ГЕНЕРАЛЬНОЇ ГУБЕРНІЇ

1-2: КОРДОНИ (1 — держав, 2 — Генеральної Губернії і совєтських республік).

3-5: МЕЖІ (3 — областей, 4 — округ, 5 — між Галичиною і Холминою).

6-7: УКРАЇНСЬКА ТЕРИТОРІЯ (6 — мішана українсько-польська, 7 — сичильна українська).

ОСІДКИ: Осідок Українського Центрального Комітету (УЦК) підкреслений похвиною, осідки обласних Комітетів підкреслені грубою лінією, округних — тонкою лінією, делегатур — перериваною.

Володимир Кубійович УКРАЇНЦІ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ 1939-1941.
Видвиачитво Миколи Денисюка. Чикаго 1975

МОЄ СЕЛО МАЧОШИН

Багато років минуло від того часу, коли село Мачошин взяло назву від старої бабуні — Мачухи, що передала спомин про нього: воно було знищене, пограбоване і спалене несподіваним наскоком татар. Мої земляки видали книжку про наше село, і про його історію: вночі несподівано наскочив малий загін татар, який знищив село, пограбував, повбивав селян, спалив будинки. Одинокa жінка Мачуха врятувалася від татар. За оповіданнями селян, наше село старинне; ще сьогодні після оранки знаходять сліди старовини — розбиті глиняні миски, збанки, дерев'яні вироби. Наше село від півночі межувало з селом Смереків і мочарами, лозою, з полудня гористим тереном з дібровами біля села Мервечі. Пізніше воно стало німецьким селом, що називалося Візенберг.

Мачошин пережив в 17-му столітті страшну заразливу хворобу, джуму: майже половина селян повмирала і не було кому їх похоронити. Тому, що ця хвороба була заразлива, селяни закопали тих людей два км за селом, в діброві, до сьогодні стоїть закопаний низький камінний хрест.

За оповіданням мого діда В. І. Пелеха, мій рід походить від прадіда І. Пелеха, який був можливим господарем, що мав понад 40 моргів землі. Мій прадід І. Пелех був грамотним і національно свідомим українцем. Коли 13-14 березня 1848 року вибухла соціалістична революція у Відні, столиці Австрії, то того ж року була скасована панщина в Галичині, прийшла воля народам цілої Європи. На цю честь ставили пам'ятники. Мій прадід І. Пелех з громадою в 1848 році поставив пам'ятник в моєму селі Мачошині над річкою Свинна. В тім самім часі громада розібрала малу дерев'яну церковцю і побудувала за п'ятдесят метрів нижче від старої церкви велику муровану, на п'ять бань церкву. Подібних церков було лише п'ять в Галичині.

В моім селі було запроваджено гарну традицію: кожного року, 21 вересня, святкували празник нашої церкви Пресвятої Богородиці. На цей празник приїжджали священники з близьких сіл. Про нього найбільше пригадую собі, що мій батько запрошував свою близьку родину із таких сіл: Гребінці, Кушелів, Нове Село, Стронятин і Городжена. Також приїжджали мандруючі купці, що продавали різні солодощі, була каруселя, на якій найбільше розваги включно з танцями, мала українська молодь.

Головним організатором будови церкви був священник Саноцький і йому допомагав мій прадід І. Пелех, який багато вклав труду і грошей у це діло. Він у моїм селі Мачошині, і в сусіднім селі Супошин, довгі роки виконував священничий обов'язок а похований на цвинтарі в Мачошині. Мій дід оповідав, що священник Пелех походив з нашого роду. Отець Саноцький також похований в нашім селі Мачошині. Третій священник, Антон Жовківський, довгі роки жив в нашім селі і теж похований на цвинтарі в с. Мачошині. Потім настали молоді священники, які були національно свідомі. До таких належали: о. Нащочич із Сокальщини, о. Гриділь із Рави Руської і останній о. Пришляк із Львівщини. З тими останніми трьома священниками я співпрацював в громадській читальні „Просвіта”. Отець Гриділь і о. Пришляк мене запрошували часто на каву, щоби поговорити про виховання нашої молоді.

Мій дід поділив велику господарку між двома синами і чотирма дочками. Мій батько був жонатий із Агафією, з роду Музика, і служив в австрійській армії в 30-ім залізнім полку піхоти у Львові. В 1914 р. вибухла світова війна і батько пішов на війну на італійський фронт, де був аж до 1916 р., і дослужився підстаршини. Тоді батько воював проти російської царської армії і

попав у полон в 1917 році. Батько часто позитивно згадував свого командира-українця, майора Курмановича, котрий пізніше був генералом в українській армії. Батько часто згадував також австрійських політичних в'язнів, що мучилися в тяжкій тюрмі в Кувштайні, в Австрії. Пізніше я ходив слідами свого батька, також відвідав цю тяжку тюрму в Кувштайні, де тепер є музей.

В своїм селі ходив я до школи чотири роки. Батько післав мене до середньої школи у Жовкві, де я мусів вчитися польської і німецької мов від п'ятої класи. Закінчив сьому класу, тоді ходив три роки у промислову школу в Жовкві. Також я відбув три роки ковальсько-слюсарської школи і склав іспит на майстра, літом в Куликові 1939 р.

Після 17-го вересня 1939 р., на підставі договору між Німеччиною і Советським Союзом (пакт Молотов-Рібентроп), Галичина і Волинь були включені до ССРСР. Від 1940 до 1943 р. ця територія фактично належала до підпілля ОУН. Мене гестапо арештувало 25 серпня 1943 р. і вивезено мене до тюрми на Лонцького у Львові. Потім я пройшов крізь концтабори Освенцім, Бухенвальд, Дора і Берген-Бельзен, аж до 15 квітня 1945 р.

Бритійська армія визволила мене з концтабору і хворого, виснаженого з місця завезли до

лікарні-санаторії, де я перебував аж до листопада 1948 р. З того часу я вирішив вчитися на електротехніка. Закінчив навчання з добрим успіхом у червні 1951 р. Свідоцтво отримав я від німецької установи в Ганновері.

Пробував я виемігрувати до Америки, але медична комісія мене відкинула. В 1954 р. німці давали мені працю за фахом електротехніка в Гамбурзі. Але в тім часі творилися Українські Вартівничі Сотні (УВС) і я вирішив служити в УВС при Бритійській Армії в північній Німеччині. Бритійська Армія врятувала мене від загибелі в гітлерівсько-нацистському концтаборі в Берген-Бельзен.

Упродовж тридцяти років моєї служби в УВС я пройшов різні військові вишколи: адміністративні, оборонні, організаційні та інші, щоби вміти командувати вояками — чотою і сотнею. В тім часі також я працював на суспільному, громадському, політичному і церковному полі в північній Німеччині. Бритійська Армія Норд Райн, англійський майор спочатку мене підвищив до бунчужного в 1955 р. Пізніше місцевий полковник із Зеннелягер підвищив мене до підпоручника. Пізніше Бритійська головна Комісія, що складалася з двох полковників, двох майорів і двох спеціальних довірочних сотників проводила іспити, я мусів

перед нею складати іспити писемні й устні — на поручника, а згодом на сотника (шіф суперінтендента) в м. Глядбах, Німеччина.

Полковник Баар вручає сотнику Теодорові І. Пелехові емблему Бритійської Армії, Нінбург, 1982 р.

ПРОСВІТА

В селі Мачошин в 1933 р. громада zorganizувала читальню „Просвіти”. Загальні збори вибрали головою „Просвіти” Степана Музику. (Музика, це брат моєї мами.)

С. Музика був заможним господарем і добрим організатором побудови читальні „Просвіти”. Він вклав багато труду, щоб отримати дозвіл на будову від старости в Жовкві. Близькі друзі знали, що С. Музика належав до УВО. Середущий його брат Дмитро також належав до УВО і від 1930 року був членом ОУН. Третій, наймолодший, Андрій належав до ОУН, був арештований і сидів на Казимирській тюрмі у Львові. В 1939 р. в серпні польська поліція запропортила його до Берези Картузької. С. Музика довгі роки був головою „Просвіти”, аж до приходу більшовиків у вересні 1939 р. Впродовж довгих років він був авторитетом в громаді, — вмів знайти спільну мову в співпраці з новими священиками, насамперед з о. Нащочичем, пізніше з о. Гриділем і останнім о. Пришляком.

Пригадую собі, що я належав до читальні „Просвіти” в 1937 році. Вона була під керівництвом студента політехніки Йосипа Скіри. Я належав до старшого гуртка істориків, ми вивчали історію княжої і гетьманської доби, і на кінець період визвольних змагань. Григорій Кирик був керівником гуртка молоді. Молодь вивчала історію України, належала до самодіяльного гуртка і позичала українські книжки в місцевій бібліотеці „Просвіти”. Старші і молодші члени „Просвіти” читали українські часописи: „Українські Вісті”, „Народня Справа” і „Діло”. Іван Павник, Теодор Кирик і я передплачували самостійник зі Львова. Найбільше молодь любила читати книжки Кашенка, Чайковського, „Захар Беркут”, „Чорна Рада”, „Облога Буші”, „За сестрою”, „На подільських ланах”, (Татомир) „Холодний Яр” (Горський), „Крути” та інші.

Від 1936 до 1939 року був в моїм селі активний аматорський гурток, до якого я належав і виконував різні ролі у п'єсах: „Наталка Полтавка”, „Зрада”, „Циганка Аза” та в інших. Також молодь вивчала національні танці і коли відбувалися товариські забави, вечорниці, фестини, тоді молодь виступала з козаком, гопакком, щоби заохотити молодь і старших до нашого товариства „Просвіти”. В моїм селі був

мішаний хор, який в 1934-1936 роках мав диригента Остапа Панчишина (Бульба), що приїжджав із Жовкви. В 1937 — 1939 рр. нашим новим диригентом був Володимир Маївський із Жовкви. (це брат Дмитра Маївського).

Актив читальні Просвіти в с. Мачошині, 1934 рік

Наше село належало до активних громад в повіті Жовква. Наша читальня „Просвіти”, спільно з громадою, відзначила Матірне Товариство „Просвіти”, що існувало у Львові в 1868 — 1938 рр. С. Музика в червні 1938 р. запросив д-ра Романкова, нотара із Жовкви, (батька,

котрого син також був доктором). Він мав культурноосвітний реферат в Мачошині. Сусідні села: Мокротин, Мервечі, Смереків, Сопошин, Воплітна та інші теж взяли участь, збагатили кількістю наш здвиг в Мачошині. Місцевий хор був зіспіваний, дружній, мав добрих співаків, а керував хором Володимир Маївський із Жовкви. Це наше свято відбулося під голим небом у червні коло станції. Також був запрошений церковний хор із м. Куликова, який відспівав Службу Божу. На кінець хор заспівав „Боже Великий”. Тоді кількох москвофілів вийшли з церкви.

По закінченні фестивалю, увечорі відбулася забава. Пізно, вночі хтось з молодих людей обкидали камінням польських агентів Рачинського і Вишневського із Жовкви. Того самого року восени теж громада с. Мервечі відзначила 70-ті роковини Матірнього Товариства „Просвіти” у Львові. Організатори с. Мервичі зуміли стягнути більше хорів із ближчих сіл і м. Куликова. Наш хор з Мачошина теж виступав і мав окреме признание. Пригадую собі таких організаторів: Татух, Дедик та інші. Головним доповідачем був І. Дужий, генеральний секретар Матірнього Товариства „Просвіти” зі Львова.

Жовква також відзначила роковини товариства „Просвіти” літом 1938 р. З’їхалась маса народу із всіх районів — Мостів Великих,

Куликова і Жовкви. Здви́г формувався походом коло дерев'яної церкви св. Тройці на Львівській вулиці в Жовкві. Сьогодні мені тяжко сказати скільки було хорів, але було їх щонайменше двадцять. Згадати хочби такі більші хори: Замок, Мости Великі, Туринка, Бутини, Боянець, Воля Жолтанецька, Желці, Жолтанці, Мачошин, Мокротин, Крехів та інші.

Промовцем був старий нотар, д-р Романків і Іван Цюропайло, голова „Просвіти”, були спільні деклямації і пізніше спільний хор. Запрошені були гості: поляки, жи́ди і німці, які позитивно висловилися про нашу організованість і відданість справі.

ПОВІТОВИЙ ЗДВИГ — ФЕСТИВАЛЬ

В 1935 — 1938 роках, кожного року в Жовкві організували з'їзд Сільського Господаря з виставкою, на якій експонувалися найгрубші буряки, картопля, морква й інша городина. „Просвіта” організувала концерти, народні танці, аматорські вистави, виставку народнього одягу. Співав мішаний хор, якого співаки склалися із близьких сіл.

Товариство „Просвіта” організувало із всіх сіл молодь, щоби брала участь у конкурсах істо-

рії України. Зі старших аматорських гуртків істориків брали участь 12 гуртків. Нагороду здобули за перше місце — Воля Висоцька, Жовква і Мачошин. Головна управа „Просвіти” в Жовкві зорганізувала так званий молодняк: Молодь вивчала історію України. В курсах взяла участь молодь із 48 сіл. Кожне село посилало курсантів, дівчат і хлопців, від 10 до 20 осіб. Кожне село мало своїх старших виховників і підготовлених молодих працівників вишкільників. Іспити були письмові. Наприклад були такі питання: Хто був Володимир Великий (святий)? Правдива відповідь мала бути така: Володимир *Великий* тому, що злучив всі землі України. *Святий* тому, що охрестив український нарід 988 р. в Дніпрі.

ЧОМУ Я ВСТУПИВ ДОБРОВІЛЬНО ДО ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН)?

Я, будши юнаком, бачив національну і соціально несправедливість та некультурну поведінку польського жандарма супроти українського населення. Поляки, які зайшли до Галичини, самі викликували провокації і стягали на себе ненависть за погане трактування українського народу на українській землі.

Я був свідком одної події, якої не можу забути. Весною 1937 р. в Жовкві поляки відзначали свято „невідомого жовніра” (незнаного жолнежа). В той згаданий день я приглядався до прикрашеного пам’ятника, коло якого стояла почесна стійка з юнацької організації „польські гарцежи”. Всі прохожі йшли вулицею Міцкевича і звертали голову в сторону пам’ятника і віддавали честь невідомому польському жовнірові. По двох сторонах вулиці наглядали гарцежи за проходжими людьми, чи віддають вони честь зверненням голови в сторону пам’ятника. Зі сторони села Супошина надійшла старенька бабуся, українка, несучи на плечах тяжкий клунок, під яким зігнулася. Вона шкандибаючи, минала польських гарцежів та дивилася від втоми під ноги. Один гарцеж заступив дорогу бабусі і завернув назад. Старенька бабуся нічого не розуміла, щось виправдовувалася і далі старалася виминути зухвалого гарцежа та йти до ринку, щоби продати загорнуте в клунок. Старший гарцеж приступив до старенької бабусі і показав пальцем в сторону пам’ятника, де горіли лямпки. Старенька бабуся не розуміла, чого ті юнаки-гарцежи хотіли і не мала сили піднести голову догори зпід великого клунка, що його держала на плечах, і далі тупцювала вліво і вправо, щоби виминути напасників.

Гарцеж ухопив бабусю і почав сіпати за клунок, бабуся не встояла на ногах і з клунком впала на хідник. Я приглядався до цієї події і не видержав знушення зухвальців. Я підійшов до бабусі на поміч, підняв стареньку, позбирав розсипану картоплю до мішка і допоміг завдати їй цей клунок на плече. Вона, із заплаканими очима, сказала мені: „нехай тобі, сину, Бог заплатить”.

Прохожі люди, які бачили ту подію, обступили нас і погрожували гарцежам, які намагалися наводити порядок на вулиці. З'явився польський жандарм і безпardonним криком розганяв товпу. Гарцеж показав пальцем на мене і той поліцай-жандарм забрав мене на поліційну станицю. Він, пишучи протокол, обвинувачував мене в тому, що бабуся впала на хідник і нарушила вуличний порядок. Тоді я вже зрозумів, яка панує несправедливість: поліцай повірив своєму гарцежові.

Літом 1937 р. українська спортивна команда „Стріла” грала футбол (копаного м'яча) з польською збірною командою „Погонь” у Жовкві. Я прийшов також подивитися як наші змагуни будуть грати із технічно-сильнішим противником. Пригадую собі, що тоді наша команда „Стріла” програла з високим результатом щось 7 до 2. Але ніколи не забуду, коли наші спортсменці били по воротах противника! В той час зі своїми

друзями ми голосно кричали: слава!... Польські глядачі звернули на мене увагу й одна дівчина, полька, старша за мене, прискочила до мене, і вхопила за мою малинову гарасівку, що прикрашувала вишиту сорочку. Почалася шарпанина, ця полька не відступала, вона обірвала мені стяжку. Друзі стали в моїй обороні, та на крик поляків прийшла поліція і мене „з парадом” викинули зі стадіону за браму.

Перед Другою світовою війною польська влада намагалася силою польонізувати український нарід в Галичині і Волині. Я це все сам бачив на терені повіту Жовква. Насамперед поляки намагалися поділити українців на „шляхту загородову” і на русинів. Польський уряд робив спроби перекручувати українські прізвища на польські, наприклад, в селі Сопошин мав споживчий sklep Вязівський. Поляки перекрутили його прізвище на Вйонзовські. В моїм селі Мачошині мешкав селянин Грабовський, котрого два сини, Федір та Іван, належали до ОУН. Їхній батько мав брата, котрий, щоби отримати тяжку фізичну працю на залізниці, мусів змінити прізвище на Грабовські. Таких випадків було багато більше.

1938 р. українська молодь із сіл Мачошин і Мервичі вирішила організовано відвідати фестин в с. Жашків. Коли молодь організовано увійшла

в польонізоване село Кошиїв, там вже на мості чекала польська поліція і стщельци. Поліцаї наказали українській молоді вернутись назад, але молодь пробувала минути цей місток. Тоді поліцаї почали стріляти вгору і схопили кількох хлопців і завезли їх на поліційну станицю в Куликові. Кількох хлопців по 24-х годинах випустили, але задержали і вивезли до львівської тюрми Андрія Музику, Івана Куничку і Володимира Пелеха (мого брата). Аж по дев'ятох місяцях їх випустили на волю. Мій брат оповідав, що в тюрмі сидів кримінальний польський елемент, який знущався над українськими селянськими хлопцями. Також там сиділи українські політичні в'язні, котрі боронили нашу молодь від знущань з боку поляків. До тих українських оборонців належали І. Бучко із с. Поздимір (чи с. Пархач) із Сокальщини, та студент Ю. Заблоцький зі Львова. Ці самі українські хлопці були арештовані польською поліцією при кінці серпня 1939 р. і вивезено їх до концтабору в Березі Картузькій.

Також хочу згадати про те, що моя мама кожного місяця їздила до Львова до тюрми на побачення і щоб передати пачки для свого сина Володимира, свого наймолодшого брата Андрія та близького нашого сусіда Івана Куничка. В 1940 р. мама переховувала наших підпільників. При-

гадую собі ще дитячі роки як моя мама довгі зимові вечори читала нам книжки — „Кобзаря” і старословянською мовою „Життя Святих”. Молодим хлопцем я мріяв бути монахом, щоби жити в печерах, в пустинях. Коли я став дорослим юнаком, почав пізнавати тверде життя, тоді я вирішив згідно моїх сил бути справедливим і служити Україні.

КУЛЬТ СТІЛЕЦЬКИХ МОГИЛ

1935 р., в моїм селі Мачошині активні члени „Просвіти” насипали на цвинтарі символічну стрілецьку могилу. На ній був поставлений березовий хрест і таблиця з написом: „Українським воякам, що загинули за волю України.” Кожного року мої друзі Теодор Кирик, Теодор Грабовський і я на Зелені свята прибирали стрілецьку могилу, садили квіти. Вночі ми потаємно вивішували на ній тернистий вінок з колючого дроту і національний прапор. Наші отці — Нащочич, Гриділь, і пізніше о. Пришляк, служили там панахиду і мали проповідь при участі патріотичної молоді. Польська поліція заборонила виставляти над березовим хрестом національний прапор. Польські шпіцлі-конфіденти кожного року намагалися відшукати сліди діяльності відважних молодих патріотів.

В 1937 році до Організації мене прийняв Іван Павник, який тоді був підрайоновим. У тому часі він також прийняв до Організації Володимира Романа, Теодора Кирика, а пізніше Теодора Грабовського. Кожний з нас, друзів, окремо склали присягу, вночі над тією стрілецькою могилою, поклавши ліву руку над пістолею (австрійський „штаєр”) і праву руку з піднесенням до присяги.

Першого листопада в 1937 р. вночі Т. Кирик і я мали завдання вивісити національний прапор на державнім будинку школи і замазати тиром польського орла. Друзі В. Роман і Т. Грабовський вивісили національний прапор на стрілецькій могилі. Нашою метою було задемонструвати, що ми є господарями нашої землі. Польська поліція цілими днями шукала за слідами підозрілих виконавців.

В селі Мачошині в 1935 році були дві ланки ОУН старших, до яких належали: Андрій Музика, Андрій Гриник, Мирослав Кирик. В 1939 р. Андрій Гриник доповнив ланку такими друзями: Григорій Кирик, Михайло Козак і Василь Роман. В 1939 р. я організував ланку ОУН із молодих юнаків. Належали до неї такі друзі: Володимир Богоніс, Теодор Дідик, Микола Гриник, Іван Грабовський, Ярослав Мацько і Михайло Павник. У зв'язку з арештуванням членів Організа-

ції — І. Павника, Володимира Романа і М. Кирика, переорганізовано організаційну мережу. Теодор Кирик став підрайоновим, Т. Пелех заступником підрайонового, А. Гриник станичним.

АРЕШТИ ЧЛЕНІВ ОУН ПОВІТУ ЖОВКВА

В 1938 р., в підпіллі, мій зверхник Юрко Гадада оповідав мені докладно про причину провалу. З наказу районowego, член ОУН Юрко Гадада зі с. Замочок, вислав двох членів ОУН занести станичному Завадці-Кожем'яці „грипса” в холяві під віхтем із села Замочок до села Нова Скварява. Польська поліція під Новою Скварявою схопила тих двох хлопців і арештувала. Вони не видержали поліційних катувань і признались від кого отримали цей „грипс” і кому мали його занести. Молоді, не вироблені члени ОУН, почали „сипати”, зізнавати польській поліції. Через це частину організаційної сітки ОУН в повіті Жовква було розконспіровано. Відбувся суд над деякими членами ОУН, але вони не призналися до вини і тому сиділи лише до закінчення слідства — 9 місяців.

Маївський-Косар, повітовий, не признався до вини і теж сидів в тюрмі лише до закінчення

слідства — 9 місяців. Іванко Мостенець, член ОУН із Жовкви, теж сидів до закінчення слідства — 9 місяців. В цій самій справі сидів Сорока із с. В'язова, який признався до вини і відбув 2 роки тюрми у Львові. Районовий Володимир Рудник із села Воля Висоцька не признався до вини. Гадада Юрко не виказав на своїх зверхників, він був засуджений до 12 років ув'язнення. Його виказали молоді члени із села Замочок. Його польська поліція арештувала під селом Нова Скварява. Підрайоновий Іван Павник із села Мачошин був засуджений до п'ять років тюрми, в ОУН він підлягав Володимиру Рудникові. Володимир Роман признався до членства в Організації і був засуджений на два роки тюрми. Завадка-Кожем'яка, станичний, був засуджений до п'яти років, а член ОУН І. Гук на 2 роки тюрми, він був із с. Нова Скварява. (І. Гук в часі більшовицької окупації закінчив матуру в Жовкві, працював в бюрі старости Волоснянського і від того часу змінив свої політичні погляди. В Бравншвайгу він в 1946 і 47 роках поборював бандерівців. Мачіха, станичний із села Пили, був засуджений на 5 років тюрми. Онишко із с. Фійна був засуджений на 3 роки тюрми у Львові.

СПРАВА НАГЛОГО СУДУ В ЖОВКВІ

Гриць Куликовець із с. Воля Висоцька був повітовим провідником ОУН і моїм організаційним зверхником упродовж короткого часу в 1942 р. Він часто мене відвідував у моїй хаті. В тім часі, при каві, оповідав про свої пережиття, як члена Організації, в польських тюрмах. Також оповідав про свого безпосереднього зверхника Зіновія Матлу. Оповідав з подробицями таке:

„Я дістав наказ від Організації застрілити польського агента Яцину в Жовкві. Це було 21-го вересня 1934 р. у вечорі. Агент Яцина проходив коло народнього дому на вулиці Глинській. В тім часі я сидів на дереві, на каштані. Яцина наблизився до мене і тоді я встрілив в нього і вбив. Зіскочивши з дерева, я побіг дільницею Винники в Жовкві і скинув свій плащ в однім городі. Пізніше, на суді, власник городу, сказав, що бачив як невідомий чоловік викинув плащ у його город”.

Г. Куликовець говорив мені ще, що поліційний агент Яцина під час переслухування залюбки знущався з українських політичних в'язнів.

Шукаючи організаторів і виконавців убивства, польська поліція провела, як звичайно, масові арешти в цілій Жовківщині. Між арештова-

ними опинився теж і кандидат на повітового провідника Жовківщини Богдан Галапац. Попавши у в'язниці до камери комунарських вожаків, не вироблений політично і, як виявилось потім, заслабий характером Б. Галапац за намовою комуністів признався до членства в ОУН і виявив поліції виконавця замаху на Яцину — Гриця Куликівця. Він також видав повітового провідника Жовківщини Володимира Касараба, мгра Мирона Богуна, яких бачив, як викладачів, на одному з курсів ОУН. Знова ж Малюца, заломившись під час слідства у Варшаві, виказав поліції Зенона Матлу, як надобласного ОУН Львівської, Бережанської, Тернопільської і Перемиської областей, отже, як того, що теж мусів вирішувати про проведення замахів на терені Львівської області.

Таким чином перед наглим судом за вбивство поліційного агента в Жовкві стали, крім Г. Куликівця, виконавця замаху, також З. Матла, мгр. М. Богун, І. Микитюк, В. Басараб і Б. Галапац. Тому, що Матла займав між підсудними найвищий організаційний пост, польська преса писала про нього раз як про бойового референта ОУН, то знову як про Крайового провідника ОУН. Наглий суд, що відбувся 8 листопада 1934 р. засудив Зенона Матлу і Гриця Куликівця до кари смерти, Б. Галапаца на 12

років тюремного ув'язнення, В. Касараба на 11 років, Льва Стайковича на 10 років, мгра М. Богуна і І. Микитюка на 7 років, Юрія Малиновського, Семена Васечика по 5 років тюремного ув'язнення. Щодо засуджених до кари смерти президент держави застосував право помилування і замінив їм кару на досмертне ув'язнення.

Характеристичним для процесу було те, що лава присяглих ствердила вину З. Матли ледве одним голосом більше, і якщо б той один присяжний висловився був проти визнання підсудного винним, то З. Матла був би звільнений.

Для праці ОУН жовківська справа завдала болючого удару, бо після арештування цілої КЕ Степана Бандери, знову відтягнуто на довгі роки двох надобласних, отже ієрархічно двох евентуальних кандидатів на майбутніх крайових провідників.

В 1941 році (серпень-вересень) Богдан Галапац приїхав з Кракова до Жовкви, намагався відшукати своїх знайомих, побув лише два дні і вернувся назад до Кракова. В. Радуманський-Кривий говорив мені в тім часі, що в Жовкві бувші приятелі і знайомі та родина Б. Галапаца віднеслася до нього холодно.

В 1935 році знову мали місце арешти в Жовківському повіті. Показником цього можуть бути

дальші списки ув'язнених і засуджених польськими окупаційними чинниками членів ОУН, її симпатиків та інших українців-патріотів: у Новім Селі, пов. Жовква, арештовано 27 січня 1935 р., Дмоховського, В. Нанчука та М. Гриника, в с. Кушелів, С. Забаву з с. Желдця, район Куликова, пов. Жовква. В грудні 1937 р. за приналежність до ОУН у Львові засуджено В. Гоція з району Жовкви, В. Зеленого із с. Камінка Волоська, Д. Марка з с. Камінки Лісної, пов. Жовква.

З Жовківського повіту за приналежність до ОУН в 1934 р., каралися в Березі Картузькій такі члени:

1. Брик Іван, рільник з Жовківщини,
2. Вербавицький Н. з Жовкви,
3. Гадьо Володимир, Жовква,
4. Демчина Григорій, учитель, Жовківщина,
5. Дмоховський Роман, Нове Село, пов. Жовква,
6. Кукіль Іван, с. Гребінці, пов. Жовква,
7. Сушко Василь, с. Сулимів, пов. Жовква,
8. Сушко Степан, с. Сулимів, пов. Жовква,
9. Шерестило Богдан, Жовківщина.

В 1939 р. в Жовківському повіті, коротко перед Другою світовою війною, в серпні, польська поліція арештувала українських патріотів і запроторила їх до концтабору Берези Картузької. Це були:

1. Музика Андрій, с. Мачошин, пов. Жовква (мій вуйко, брат моєї мами),
2. Пелех Володимир, с. Мачошин, пов. Жовква (мій рідний брат),
3. Куничка Іван, с. Мачошин, пов. Жовква, (мій сусід),
4. Пелех Федір, с. Мервичі, пов. Жовква (мій дальший родич),
5. Малиновський І., м. Жовква,
6. Мостенець Іванко, м. Жовква (був моїм по-вітовим),
7. Гриник І., с. Кушелів,
8. Децимінський І., м. Куликів, пов. Жовква.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЛЕНІВ ОУН

В результаті провалу членів ОУН в 1937 році, польська поліція арештувала мого організаційного зверхника Івана Павника, підрайонового і члена Організації Володимира Романа. Майже дев'ять місяців не було організаційного зв'язку з ОУН в 1938 р. Члени ОУН діяли за власною ініціативою — в с. Мачошині друзі Т. Кирик, Т. Грабовський і Т. Пелех. Світова преса принесла сумну вістку, що Провідник Євген Коновалець більше не живе, що він згинув 23 травня 1938 р. в Роттердамі, в Голляндії з рук

провокатора-агента Валюха. Тоді друг Т. Кирик, Т. Грабовський і я обговорили, що нам треба вивісити національний прапор із чорною лентою-перев'язкою. І ми це виконали вночі — вивісили два прапори: над школою і над високим деревом в центрі села Мачошина. Того самого року першого листопада ми знову вивісили національний прапор над стрілецькою могилою і другий над школою та замазали тиром польського орла. Старші члени Організації підозрівали, що це лише нас трьох молодих діяли в часі ув'язнення І. Павника і В. Романа. Вранці появилися польські поліцаї і заставляли людей скинути прапори, але кожний прохожий відмовився, аж знайшовся „шпіцель”, який вислугуваввся поліцаям.

Восени 1938 р. Іванко Мостенець із м. Жовкви вийшов на волю по 9-ох місяцях з львівської тюрми. Він з наказу ОУН нав'язав контакт з нами в с. Мачошин. Тому, що друг Т. Кирик роком старший за мене, його назначено підрайоновим, а район складався з п'яťох сіл-станіць. Мене назначено зв'язковим до району та заступником Т. Кирика.

Кожний член Організації мусів вивчити напам'ять: Декалог і Пролог, 10 заповідей українського націоналіста, 12 прикмет характеру українського націоналіста і 44 правила життя українського націоналіста. Також ми читали вірш

про героїв Біласа і Данилишина і вірш про концтабір Березу Картузьку. Молодь була вихована в патріотичнім дусі, співали пісню про Біласа і Данилишина, читали „Сурму”, „Націоналіста”, „Самостійника”, „Юнака”, „Бюлетень”.

1939 року група Копача-Зови зі Львівського повіту намагалась нав'язати контакт із Жовківським повітом. Коротко згадую за Копача-Зову тому, що Василь Деревенка із с. Мачошина вчився в малій семінарії у Львові, яку фінансував митрополит Андрій Шептицький.

В жовтні 1939 року, коли вже більшовики господарили в Західній Україні, приїхав зі Львова до свого села Мачошина Василь Деревенка, який вчився в малій семінарії. Він належав до ОУН, отримав наказ нав'язати контакт із Організацією повіту Жовкви. Пригадую гарну осінь, в жовтні ми зустрінулися на прогулянці і він запитав мене, чи можу я передати „грипса” своїм організаційним зверхникам ОУН до повіту Жовкви. Я його запевнив, що ми діємо за своєю ініціативою і тепер сміло можу передати „грипса” від друзів зі Львова. В. Деревенка оповідав мені, що ми є на правильній організаційній дорозі і маємо повне довір'я до тих провідних людей, що нам друзі передали зі Львова.

ТРАГЕДІЯ РОДИНИ ВАСИЛЯ ДЕРЕВЕНКИ

Старий Деревенка був добрим церковним дяком, ковалем і уповноваженим асекураційного товариства „Дністер” у Львові. Найстарший син Йосип висвятився на священника і мав надію отримати парафію в своїм селі Мачошині. Але несподівано захворів на туберкульозу костей, і був похований в своїм селі. Батько був дяком, мав малу господарку, при оранні грім вдарив у нього і він помер в травні 1941 року. Другий син Іван був арештований більшовиками в 1940 р. і загинув в тюрмі у Винниці в 1941 р. Третий син Володимир був купцем і членом ОУН в Жовкві. З приходом більшовицької армії Володимир пішов за границю. Володимир вернувся з Німеччини і мав гуртівню у Львові. Гестапо його арештувало і розстріляло на Пісковому коло Львова. Василь добре вчився в малій семінарії у Львові, в церкві співав знаменитим ліричним голосом, читав „Апостола” і „Вірую”. В 1940 р. Василь був арештований НКВД і його замордували у львівській тюрмі в 1941 р.

ПОЛЬСЬКІ КОНФІДЕНТИ

Наше село було активне, організовувало концерти, народні танці, вистави, читання книжок, напр. „Кобзаря”. Молодь демонстративно вивішувала національні прапори на польських урядових будинках. Польські агенти, Вишневський і Рачинський з м. Жовкви, приходили вночі підслуховувати під вікнами про що говорять між собою родини, це в тім часі, коли їхні сини караються в тюрмах. Тих двох поліцейних агентів наші люди впізнали перебраними на старих жебраків, з двома торбами, замаскованими перукою, що шпигували в родині Кирика. Агент Рачинський випитував малого хлопця, чому і защо його брат Мирон сидить у тюрмі? В цей час сестра Анна Кирик по очах пізнала агента і сказала йому: ви жебраєте картоплю і хліб, але золотий годинник маєте на руці? Ганьба вам! Анна схопила мітлу, що стояла в сінях, і вигнала з хати цього польського агента. Поляки не мали успіху, але старались шукати „сексотів”.

ДМИТРО МАЇВСЬКИЙ-КОСАР

Дмитро Маївський народився 8 листопада 1914 р. в с. Реклинець, пов. Жовква. Батько його був народнім вчителем в тому селі. Там ходив він до народньої школи, а до гімназії почав ходити в м. Сокалі. Та звідтам його викинули за протидержавну діяльність і він кінчив науку в польській семінарії на заході, бо до всіх українських шкіл на терені Галичини було заборонено його приймати. Після закінчення середньої освіти, він ходив у Львові на перший річний торговельний курс „Р. Ш.” і працював серед студентства. Тоді попав до польської тюрми під закидом організації нападу і вбивства конфідента польської поліції, Яцини, в м. Жовкви. Із браку доказів поляки через дев'ять місяців випустили його на волю. Дмитро дійсно організував цей напад. Польська поліція за ним слідила і Маївський мусів йти в підпілля.

Я запізнав Дмитра Маївського на організаційній повітовій відправі при кінці серпня 1939 р. в моім селі Мачошині. Тоді він сказав таке: Організація Українських Націоналістів (ОУН) виразно ставить від початку свого існування на принцип, що для визволення України з-під ярма різних окупантів необхідно буде організувати українську збройну силу. Збли-

жується німецько-польська війна і ми, українці, маємо підготовлятися до партизантської війни з поляками, дати полякам належну відповідь за кривду, якої вони нам заподіяли.

Йшлося про нищення українського майна і побиття польськими спеціальними полками-уланами українських патріотів — про пацифікацію. Про в некультурній, здичавілій формі замордованих польською поліцією членів УВО — Ольгу Басараб. Українських патріотів, підозрюючи у приналежності до ОУН, без суду держали по 9 місяців у тюрмі. Застрілили ззаду, мовляв утікав, провідника ОУН сот. Головінського. Повісили членів ОУН Данилишина і Біласа. Не можна не згадати польського концентраційного табору у Березі Картузькій, де тисячі членів ОУН були запроторені перед вибухом війни 1939 р.

Дмитро Маївський говорив нам, що український націоналістичний, революційно-визвольний рух зформований в ОУН зродився й виріс організаційним порядком з двох основних елементів: націоналістичної ідеології і з революційної дії, безкомпромісної збройної боротьби за державну самостійність. ОУН, утворення боївок підпільної партизантської боротьби із відданих вишколених молодих членів Організації, які готові виконати всі накази. ОУН, це ідейність

Дмитро Маївський-Косар

членів, ОУН поведе за собою маси українського народу, які визнають УССД.

Ми всі тоді глибоко вірили в сказане і за ці ідеї ми боролись, карались і вмирали.

АКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ І КОНСПІРАЦІЯ

В серпні 1939 року в с. Мачошині скривався перед польською поліцією Дмитро Маївський-Косар. Теодор Кирик мав завдання організувати нічліг у довірених наших селян, щоби переховувати Маївського. Т. Кирик запізнав мене з Маївським, який тоді вчив нас конспірації, щоби найменше членів Організації знали про його перебування тут і осіб, що будуть сюди приїжджати з терену. Д. Маївський, Т. Кирик і Т. Пелех радилися в яким місці і коли має відбутися теренова-повітова відправа. Моїм завданням було навчити наших місцевих зв'язкових, що мають мати подану домовлену кличку при зустрічі з незнайомими друзями. Головними зв'язковими були такі друзі: Володимир Роман, Андрій Гриник і Теодор Пелех. Т. Кирик, мав зв'язок між Маївським і нами, зв'язковими, які привели друзів з терену. В тім часі в моїм селі було дві головні організаційні відправи — в серпні і вересні 1939 року. Третя відправа відбулась напочатку

жовтня, коли прийшли більшовики в Західню Україну. До оборони організаційних відправ було призначено трьох друзів: Володимира Романа, Андрія Гриника і Т. Пелеха. Друзі з терену були станичними, підрайоновими і районowymi, деяких з них я знав особисто.

На другій відправі Маївський говорив до друзів коротко, але патріотично і переконливо. Німеччина 1 вересня 1939 р. напала на Польщу. Ми, члени ОУН, будемо провадити партизантську війну проти поляків. Зброю будемо здобувати підступно і відвагою від свого ворога. Насамперед підемо на польські поліційні станиці, розброїмо поліцаїв і будемо мати на початок кріси. Його промову перервав вечірній голос дзвону „сигнівка” в моім с. Мачошині. Д. Маївський звернувся до мене піти до села і розвідати про новини. Бігом я подався до села. Було чути жіночий плач, солтис Василь Сорока прочитав прізвища з перших мобілізованих річників: 1907, 08, 09, 10, 11, 12, 13, 14, 15, а 16 і 17 — служили в дійовій польській армії. Вони мали наступного дня відїзджати на війну. Я вернувся з новинами до Маївського і розказав про мобілізаційні карти, що отримали наші люди, в тім числі і член ОУН — Василь Роман. Маївський дозволив В. Романові зголоситися до польської армії.

Д. Маївський-Косар наказуючим тоном сказав Т. Кирику, щоб той негайно поїхав до організаційного зв'язку в Жовкві відібрати пошту. Відомості прийшли сумні: поляки арештували українців в м. Куликові, в Мостах Великих і в Жовкві.

Для конспірації Маївський вдруге післав на зв'язковий пункт Т. Пелеха. Польська поліція заарештувала Іванка Мостенця. Д. Маївський наказав Т. Кирикові, щоби поїхав потягом до Львова на головний зв'язковий пункт. Це був дуже небезпечний час. Поліція арештовувала підозрілих українців. Нам потрібна була інформація, що маємо робити, чи виступати збройно проти поляків, яка світова ситуація? Т. Кирик два рази їздив до Львова за організаційною поштою і за кожним разом приносив незадовільну відповідь Маївському.

Д. Маївський після перебування в серпні-вересні в с. Мачошин і с. Мокротин, змінив своє місце постою. Організаційною дорогою Володимир Роман і я передали зв'язок Мартинові-Чайці в с. Смереківі до с. Воля Жовтанецька. Маївський зорганізував військовий табір в лісі близько Волі Жовтанецької з членів ОУН із Близьких сіл Дзібовки, Желці, Верени та інших. Мета цього військового табору була така: організувати і магазинувати зброю, що польська zde-

моралізована армія оставляла по лісах. Також була ціль виховувати молодь Організації, — політично і організаційно. В короткім часі я мав зв'язок організаційною дорогою: відвідати цей табір і говорити з Маївським. Вістка прийшла, що більшовицька армія 17 вересня 1939 року перейшла кордон Польщі. Для нас, українців, стало ясно, що зараз не прийшов час виступати збройно проти поляків і більшовиків.

НОВИЙ ОКУПАНТ

З приходом більшовиків до Західньої України Д. Маївський почав реорганізувати територіальну мережу ОУН Жовківщини. Він пропонував тим членам Організації, які були розконспіровані польською поліцією, що сиділи по тюрмах, щоб вони йшли за кордон, поки ще більшовики не скріпили кордону, або добровільно нехай йдуть в підпілля. До тих розконспірованих друзів належали: Бродик-Скіра, Завадка, Павник, Володимир Роман, І. Мостенець, І. Рудник, В. Кантор та інші.

Д. Маївський набрав практики в підпільній роботі з поляками, а деякі члени були наївні і нестійкі. Маївський знав докладно, що маємо тепер справу зі страшнішим ворогом, з больше-

виками. І тому, в першу чергу, мусимо організувати мережу ОУН із не розконспірованих членів.

У жовтні-листопаді 1939 р. мене сконтактували з надрайоновим Василем Бічем і зв'язковою Іриною Гевак в Жовкві. НКВД натрапило на мої сліди діяльності в Організації і я в грудні 1940 року мусів передати зв'язок подрузі Ользі К.-Калині. Впродовж майже цілого року я жив півлегально, не спав вдома, лише час до часу показувався родині.

Продажний елемент — сексоти, служили польській поліції, а пізніше більшовикам — НКВД і ще пізніше гестапівцям. До тих перших польських і більшовицьких донощиків належали Т. Б., Ф. Б., М. І. — комсомольці; комуністи Клепач, два брати Геваки, В. Струк. Ті донощики нарobili нашій громаді багато лиха, було заарештовано більшовиками і запроторено до тюрми М. Постернака, Я. Бутлера, І. Деревенку, М. Габу, Г. Кирика і В. Ступницького.

Іван Павник, член Організації, вийшов на волю з польської тюрми аж тоді, коли гітлерівці і більшовики поділили Польщу, у вересні 1939 р. І. Павник з перших днів жив півлегально. Коли більшовики намагалися його приманити, щоб він сам зголосився до реєстру, він побачив, що

мусить рятуватися, і тому пішов у підпілля. Тоді наша Організація взяла на себе відповідальність за І. Павника, який від 1940 р. діяв як районний на терені Куликова.

Д. Маївського я не бачив кілька місяців, аж зустрівся в травні 1940 р. в моїм с. Мачошині. Організаційні відправи активу членів ОУН з терену відбулися в с. Мокротині. Д. Маївський був в товаристві підпільника С. Кантора, котрий мене випитував про нашу діяльність, про населення, яке вороже ставиться до колгоспної системи більшовиків, про НКВД, що мають вже своїх місцевих донощиків. Також про будову більшовиками оборонних бункрів, магазинів зброї, бензини і нафти, про скупчення більшовицького війська, що стаціонують по містечках, лісах, про піхоту, кавалерію, танкові з'єднання в смузі границі Любачева, Рави Руської і Сокальщини.

Маївський організував розконспірованих членів в групи на перехід через кордон восени 1940 р. У вересні я ще бачив в моїм с. Мачошині Д. Маївського, Д. Недовоза і Т. Кирика. Організація повідомила мене десь в листопаді чи грудні 1940 року негайно залишити своє село і йти в глибоке підпілля. В короткій записці була пересторога на мою адресу, що НКВД готується мене арештувати; так донесла наша законспірована

розвідка організації. Згадую тут тих друзів, членів Організації, що були в підпіллі за більшовицької окупації в 1940 — 41 рр.:

*Іван Павник
Повітовий Провідник ОУН
Жовківщини. 1941-1942*

1. Павник Іван в 1940 р., 2. Пелех Теодор в 1940 р., 3. Роман Володимир в січні 1941 р., 4. Роман Василь в лютім 1941 р., 5. Гриник Андрій в 1941 р., 6. Кирик Теодор в 1941 р., 7. Кирик Мирослав у травні 1941 р., 8. Грабовський Теодор в травні 1941 р., 9. Гриник Микола в червні 1941 р., 10. Грабовський Іван в червні 1941 р.

ПРИХІД БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ В 1939 Р.

З польських тюрем вийшли на волю комуністи Василь Клепач, Гриць Жезло і Степан Гевак із с. Мачошина. З приходом советської влади ці комуністи намагалися допомагати політрукам реєструвати населення і організувати пропагандивно-політичні віча. На таких двох вічах я слухав промову В. Клепача. В ній він спочатку говорив, що буржуазну Польщу поділено і Західню Україну прилучено до Радянської України. Частина присутніх місцевих людей плескали доповідачеві. Але він далі продовжував, що всіх буржуазних націоналістів, куркулів, мовляв, заженемо до колгоспу, радянська влада це влада робітників і селян бідняків. Люди перестали плескати.

Від цього промовець так поденервувався, що аж впав на землю. Політруки його піднесли і відпровадили до авта ФВ. Потім говорив москаль. Він сказав, що наші люди не розуміють російської мови і тому не аплодували.

В. Клепач фанатично служив советській владі. Гриць Жезло був також комуніст. Вийшовши з польської тюрми, він приглядався до цієї більшовицької системи і врешті розчарувався в комунізмі. Г. Жезло говорив мені що В. Клепач був нестійкий, він признався польській поліції і

виказав С. Гевака і його у приналежності до комуністичної партії. Це їх коштувало по 5 років тюрми.

Клепач і Гевак служили більшовицькій владі, допомагали вивозити українські родини на Сибір. Пізніше вони повтікали на схід разом зі советською владою. Г. Жезло нав'язав контакт з українськими націоналістами і хотів вступити до нашої Організації. Повітовий Юрко Гадада йому відповів, щоб він спершу показав свою працю для нашої Організації. В 1942 р. українська поліція його арештувала, але наш член Організації ви-торгував його, визволив. Наші члени його перестерігали перед гестапо, бо нас чекає ця сама небезпека. Гестапо таки зловило Г. Жезло і завезли його до гітлерівського концтабору Майданек-Люблін, де він і загинув.

Осталися в моїм селі комунізовані без жадного національно-християнського і людського почуття хлопці. Політруки виховали яничарів-комсомольців, яких завданням було доносити до НКВД.

Більшовицька влада вибрала на голову сільради старого, не грамотного, комуніста і пияка. Потім його замінили, головою комсомолу і сільради став Володимир С. Цей новий голова також мало грамотний, молодий мав коло 20 років, він до війни сидів в польській тюрмі за кри-

мінальні вчинки, потім допомагав НКВД вивозити наших людей на Сибір.

Наші люди зрозуміли, що під такою нелюдською, божевільною системою більшовицької влади не можна буде нормально жити. З першого дня політруки почали нацьковувати людей і ділити їх на куркулів, середняків і бідняків. Старші люди говорили між собою, що вони були в австрійській армії, були в російському полоні, пережили польську владу, але такої ненормальної і нелюдської більшовицької системи не сподівалися і не очікували. Це є проти християнської етики, людина мусить жити як вічний в'язень.

Наше село втратило багато добрих людей, які загинули в гітлерівських і більшовицьких концтаборах.

НАСКОК НКВД

В грудні 1940 р., вночі НКВД наскочило на мій родинний дім в Мачошині, щоби мене арештувати. Мій батько відповідав енкаведистам, що я пішов відвідати сестру Анну в Новім Селі. Енкаведисти наказали батькові: „Якщо прийде твій син Теодор до хати, тоді нехай зголоситься до міліції в Жовкві”.

Пізніше я довідався, що енкаведисти того самого дня і години шукали мене в сестри Анни. Також в цім самім часі енкаведисти відвідали мою другу сестру Катерину в с. Городжена-Мокротин. По кількох днях енкаведисти арештували мого батька і аж через три дні допитів випустили на волю. Але батько мусів кожного тижня мельдуватися один раз в міліції в Жовкві і один раз в своїм селі в сільраді, де його допитував енкаведист.

Енкаведист знущався, копав, бив по обличчі, в шлунок, аж батько падав на підлогу. Енкаведист завжди говорив це саме: „нехай твій син Теодор зголоситься до міліції, а якщо ні, радянська влада вивезе тебе на Сибір”.

ОСТАННЯ МОЯ ЗУСТРІЧ З МАМОЮ І БАТЬКОМ

По довгій розмові зі своїм зверхником Юрком Гададою він дозволив мені відвідати батьків на Різдво при кінці 1941 року. Юрко Гадада, в часі його перебування в підпіллі в с. Кушелів, знав мою маму і її брата Дмитра Музику. Ю. Гадада знав про те, що більшовики підготовляють великі транспорти українських родин на Сибір, будуть їх вивозити за те, що їхні

сини одні перебувають за кордоном та інші діють в підпіллі.

Юрко Гадада наказував мені, щоби не датись живим в руки, не зрадити організаційну таємницю, бо тоді всі ті українські родини вивезуть вглиб Сибіру.

Так ще хотілося поговорити з батьками про нашу родину, яка в короткім часі мала бути роз'єднана на довгі роки, або й на ціле життя!

В підпіллі я набрався досвіду боротьби з ворогом. Я вночі лежав в рові дальше від рідної хати і звертав увагу на нашу хату. Бачив, що двох агентів в цивільнім одягу сиділи з двох сторін хати. Надворі вже світало і я міг краще бачити тих агентів, які шепталися між собою і знова ховались. Чекали, мабуть, мого прибуття?

В тім часі я страху не мав, знав, що прийдеться одного дня загинути з рук ворога. Коли вже було ясно надворі, тоді ті два більшовицькі агенти залишили свої схованки. Я ще довго лежав у рові і не рухався. Аж почув скрип дверей рідної хати, в якій я вродився. Тоді я проліз до хати і був певним, що мене ніхто не бачив.

Мама і батько були дуже сумні. Мама сказала, що мій одяг і зимовий плащ захований у нашої дальшої родини. Якщо буду живий тоді треба мені відвідати нашу родину, бо вони так

само переживають, як і всі. Також мама сказала, що в них все спаковане і чекають на день вивозу на Сибір. Мама плакала — то говорила, то знов повчала, щоб жив і був здоровий.

Мама обняла мене, поцілувала і наложила хрестик на мою шию. Батько сказав, що енкаведисти дуже хотіли мене впіймати живим. Він висловив думку, що коли б я добровільно зголосився енкаведистам, то батько, може, остався б далі на господарці жити в с. Мачошині. Тоді я батькові сказав: Коли б я зголосився енкаведистам, тоді вони так довго мене катували б, аж я зрадив би друзів і ті родини, які мене переховують, або замучили б мене на смерть. Так чи інакше енкаведисти мене знищили б. І тому я вирішив боротися з більшовиками і готовий вмерти.

В тій хвилині батько на мене подивився, на пістолю що висіла через плечі, і на дві гранати, запхані за поясом. Батько мовчки все зрозумів.

Увечорі, як почало смеркати, я попрощався з батьками і висунувся із своєї хати. Батьків, всю родину, я шанував і любив. Вивіз моєї родини на Сибір я дуже пережив і останні слова батька намагався виконати.

ВІЙСЬКОВИЙ ТАБІР ОУН І ДОПРИЗИВНИКИ

З приходом більшовицької армії в 1939 р., Маївський-Косар пустив молодих членів додому із табору Воля Жовтанецька. Молоді хлопці ще не були політично вироблені і відкрито між собою говорили про старих членів і подавали правдиві прізвища. Коли більшовики організували в 1940 р. комсомол, то членом комсомолу став член Організації із села Зіболки. Виявилось пізніше, що цей новоспечений комсомолец став донощиком НКВД і все, про що знав, доносив. Енкаведисти арештували кількох членів Організації, які належали до військового-бойового табору під командою Маївського-Косара.

В листопаді 1940 р. військова команда Червоної армії зробила військовий перегляд допризивників чотирьох річників, які родилися 1919, 20, 21, і 22 року в Раві Руській і в Жовкві. Військова округа була поділена на райони.

В підпіллі друзі Аскольд і Дир говорили мені про те, що наша Організація їх попередила, щоб вистерігалися арештування енкаведистами. Аскольд і Дир, щоб оминути підозру, вирішили піти із своїми однолітками на військовий перегляд як допризивники до Куликівського ра-

йону. Аскольд завважив, що по викликанні з картотеки його прізвища, в тій хвилині появилася коло нього міліціонер. Аскольд хотів втікати, але міліціонер загородив йому дорогу, кажучи: „Ви арештовані”. Аскольд пригадав, що має коло себе пістоль, що треба якось її позбутися. Він попросив міліціонера, що хоче піти до туалети. Недосвідчений міліціонер впустив Аскольда до туалети, а сам при відкритих дверях вартував. В тім часі Аскольд зручно випустив пістоль в туалет.

Двох міліціонерів запровадили Аскольда на станицю НКВД в Куликові. Аскольд і Дир товаришували і оба були підозрілі для НКВД. Вони договорилися, що першим піде до реєстрації Аскольд. Коли Аскольда міліціонери арештували, тоді Дир замішався в гушу допризивників і висмикнувся на вулицю, а потім в малім містечку заховався. Двох міліціонерів запровадили Аскольда до районного начальника, комісара НКВД, Козлова. Станиця містилася в домі бувших польських монахинь, що стояв коло польського костьола в Куликові.

Комісар НКВД Козлов прийняв Аскольда і міліціонерові наказав чекати на коридорі. Коли Аскольд ввійшов до кімнати, Козлов перекрутив ключ у дверях, сів за бюрко і попросив сідати Аскольда, який заняв місце за столом напроти

комісара. Той підступними словами почав допит: Чи Аскольд належить до ОУН, хто є його провідником, в яких хатах скриваються члени ОУН тощо.

Аскольд здвигнув плечима і відповів, що нічого не знає, що це мусіла статись якась помилка і що він перший раз чує про ОУН, тому що я молодий, то й політикою не цікавився.

Комісар розсердився, витягнув папку з актами з бюро і почав читати життєпис Аскольда. Обвинувачення по суті було правдиве. Козлов сказав таке: Твій товариш з нами співпрацює, він з тобою був у націоналістичній партизанці. Отже, маєш вибирати — співпрацюєш з нами, або поїдеш пасти білі медведі. Аскольд зорієнтувався, що немає іншого виходу і пішов на хитрощі. Аскольд почав говорити начальнику НКВД, що він був молодим хлопцем, і коли вибухла гітлерівсько-польська війна, командир Косар організував з молодих хлопців бойовий відділ, щоби розброювати польських вояків. Комісар Козлов зрадив, що Аскольд говорить згідно з поданими даними, поправився на кріслі, очі його засвітилися і він закурив цигарку. Аскольд відчитав з очей Козлова, що ввійшов у його довір'я. А енкаведист був задоволений своєю жертвою і послабив своє напруження.

Аскольд сконцентрував свої нерви, опанував своїми очима Козлова і попросив напитися води. Начальник Козлов дозволив Аскольдові взяти зі стола карафку, яка стояла на бюрку коло комісара, а сам почав щось шукати в актах. Аскольд вибрав рішучий момент і скоком пантери вдарив Козлова карафкою по голові. Карафка з водою розбилася. Почалася боротьба на життя і смерть. Ломалися крісла, бюрко перевернулося, Козлов упав на землю, придушений тілом Аскольда. Аскольд вирвав з рук Козлова пістоль і націлив енкаведистові просто в голову, потягнув за спуск, набій не відпалив, тоді скоро загнав набій другий раз, і третій раз, але набій не відпалив. Аскольд в панічній ситуації зачав бити Козлова по голові ручкою пістолі.

Коли Козлов не давав знаку життя, Аскольд вискочив з першого поверху, тримаючи в руці закривавлену пістоль. І тоді якось нещасливо зачепився за залізний гак, на якому монахині вішали квіти за вікном. Кілька разів Аскольд шарпнувся тягарем тіла, розірвав одяг на гаку, і скочив на землю. Оглянувся довкола себе — не було нікого. Надворі вечоріло, в хатах почали світити газові лампи. Аскольд побіг найпростішою дорогою між кушнірськими хатами і садами і добився до найближчого села Надічі.

Аскольда права рука кривавилася, надворі зробилося темно, тільки виднілося від снігу, який вкрив грубим кожухом землю. Аскольд, втомлений, хотів зайти до першої хати, яка стояла край села. Але прийшла думка заглянути крізь вікно до хати. І на диво — в хаті сиділи два міліціонери і пили горілку. Переляканий, останніми зусиллями добіг до сусіднього села Гребінці, де в знайомій родині переховався дві ночі, щоб уникнути погоні.

Наш член ОУН, медсестра, яка працювала в лікарні, повідомила Організацію, що Козлов тяжко побитий і по двох днях помер в лікарні.

Аскольд і Дир пішли похідною групою на Україну і там обидва загинули з рук гестапо.

ТРАНСПОРТ НА СИБІР

22 травня 1941 р. більшовицька влада, при допомозі НКВД і місцевих комсомольців, вивезли на Сибір мого батька Андрія Пелеха, маму Агафію і двох братів: Володимира і Михайла. Того самого дня і часу більшовики вивезли такі родини, яких сини перебували в підпіллі:

Родина Романа: батько і мати, жінка і двоє дітей;
Романова родина: жінка і двоє дітей. (Романи, це рідні брати);

Родина Кириків: мама, двох братів, жінка і двоє дітей;

Родина Павників: батько, мама, сестра і брат;

Родина Гриників: жінка і двоє дітей.

В тім самім дні і часі в транспорті було вивезено тритисячу п'ятсот українських родин із повітів Жовківського і Рави Руської. Мій батько вислав поштову картку своєму братові Ф. П. із Сибіру. В серпні (чи липні) 1941 р. я читав цю картку, вона була штемпльована в Києві. В тій поштовій карточці було написано так: „Наш транспорт прибув до Новосибірська, що знаходиться біля Китайської границі. Комендант транспорту сказав, що ми маємо їхати ще 350 км на північ від м. Новосибірська”.

Моя мама вернулася із Сибіру до своєї рідної хати і в 1956 р. писала мені таке: „Мій муж помер на Сибірі, не видержав суворого клімату. Старшого мого сина Володимира советська влада забрала до армії, молодшого сина Михайла вислали в якусь іншу місцевість. Коли мій муж помер (писала моя мама) тоді я рішила без дозволу місцевої влади поїхати до рідного села і тут померти. Десять тисяч км. їхала частинно потягом і частинно йшла пішки, аж до своєї хати. Але місцеві урядники мене вигнали з хати і я мусіла жєбрати по сусідах і спати в непривітних домах. Довго треба було чекати на дозвіл влади,

щоби отримати прописку мати право жити в своїй хаті”.

Мати писала, що той транспорт з травня 1941 року коштував багато людських жертв, поки прибули на місце перебування в непривітнім і холоднім Сибіру. Через холод і голод, через брак чистоти повмирало багато людей старших віком і дітей. В часі подорожі не було змоги поховати по-християнськи. Люди страшно переживали і плакали за втраченими та рідними, майном, найбільше сумували за своєю рідною землею, Україною.

Коли прийшла хрущовська відлига, тоді люди робили старання, щоб вернутися до своїх сіл, туди, де вони родилися і вирости на рідній землі.

Пригадую собі ще такі слова, що писала мені мама: „Сину, я тебе добре виховала, чи ти ходиш до церкви? В нас все змінилося. Пам’ятай нашу віру і Церкву”.

Це був останній лист від мами.

Як загинув друг Перекотигора

Перекотигора мав жінку і четверо дітей, що жили в селі Воля Жолтанецька. Він вернувся з-заграниці в 1940 році і виконував обов’язки

зв'язкового між Юрком Гададою і крайовим провідником Легендою. Юрко Гадада доручив Перекотигорі вивчити терен і конспіративні хати, де мав перебрати зв'язок Т. Пелех. Ми перебували в гайового в селі Передриміхи Малі і докладно вивчали розташування лісу. Ми обидва намагалися вивчити докладно де росли старі дуби, мішані дерева з осикою-березою та болотистий, багnistий терен, де росли кущі ліщини. Перекотигора наказував, що, на випадок більшовицької погоні, ми маємо знати де заховатися в тім Зіболецьким лісі.

21 травня 1941 р. ми мали завдання переночувати в с. Воля Жолтанецька. Коли вже добре стемніло, ми вийшли з лісу і обмінялися домовленою при зустрічі кличкою. Село спало, десь завив собака, з лісу було чути кагикання сови. Але ми знали таємницю ночі, додержувалися стислої конспірації — не курили, не говорили, і тільки тоді, коли була потреба, порозумівалися шепотом, перевіряли кожний кущ і підозрілі тіні дерев. Коли нічого не завважили, тоді далі, котячим ходом, ми підкрадалися до призначеної і законспірованої „вдовиці” хати.

Друг Перекотигора показав мені хату, до якої я мав за кличкою зголоситися в господаря. За правилами конспірації я приліг на землю і довго прислухався до підозрілого шелесту і

спостерігав хату, до якої мав зайти, якщо буде світанок.

Уночі, десь коло четвертої години, я підійшов до самої хати, нічого не підозріваючи, але з готовою до вистрілу пістолею. На велике щастя я виглянув з-за рога хати і побачив двох міліціонерів, які сиділи на призьбі і шепотом між собою говорили й курили цигарки. Я блискавично відскочив назад, сподіваючися погоні. Тому, що вже добре розвиднілося я бігом подався до лісу. Коли впевнився, що немає жадної погоні, я ліг під кріслатим дубом і розглядав терен. Травневий теплий вітрець торкався обличчя, птахи пробудилися, солов'ї заносилися співом. Я втягнув повні груди свіжого повітря і думав шукати домовленої криївки в лісі, щоби день перебути. Але здалека, нагло я побачив вози з міліціонерами і енкаведистами на конях, які доїжджали до села Воля Жолтанецька.

Ранню тишу прорізали постріли з рушниць. З другої сторони села я почув крик, плач, собаки почали гавкати. Це так нагло сталося, що пташки стрепенулися і перестали співати, гай наче завмер.

Постріли з пістолів чути було вже в лісі, я здогадався, що це відбивається мій друг Перекотигора. Я поспішив другові на поміч. Яке чудо — на лісовій поляні зустрічаю

Перекотигору. Хвилина радості, що несподівано зустрів друга.

Він розповів, що більшовики вивозять родини націоналістів, що їхні сини в підпіллі, або які перебувають за кордоном.

Ми подалися в глиб лісу, де я вислухав розпучливу розповідь друга. Ось вона:

„Я вночі наблизився до своєї хати, щоб обережно увійти до неї і подивитися на сплячих маленьких дітей, на жінку, яка чекала на мене. Я завважив, що під хатою сидять більшовицькі міліціонери. Тоді вирішив чекати до ранку розраховуючи на те, що як розвидниться, тоді міліціонери підуть геть з-під хати. Однак, коли розвиднилося я побачив, що приїхали вози на моє подвір'я, що хтось увійшов до хати забирати жінку і діти. Коли я почув плач дітей, тоді я почав стріляти по більшовиках. Енкаведисти зрозуміли, що я сам, і почали мене оточувати. Тоді з болем в серці я мусів відступити до лісу.”

Я співчував другові, сказавши, що, мабуть, така сама доля стрінула і мою родину та інших.

Ми подалися у напрямі села Блищиводи, йдучи весь час лісом, щоби уникнути погоні. Коли ми вийшли з лісу, почав падати теплий весняний дощ. Мій друг був фізично добре збудований, сильний і відважний революціонер, самовпевнений і завжди готовий до оборони.

Вітер і злива утрудняли нам дальшу дорогу. Ми попросилися і розійшлися кожний в свою сторону. Перекотигора пішов організаційною дорогою у напрямі села Бакитичі. Він весь час думав про родину. Почав падати літній дощ і раптом почалась злива. Він добіг до першої хати і станув під дахом. Хата стояла при головній дорозі, це було шоссе до Камінки Струмілової. Друг Перекотигора оглянувся довкруги і побачив коло себе гурт червоноармійців, які також сховалися від дощу. Друг звернув на себе увагу, тому, що був одягнений в більшовицьку солдатську шинелю, а на голові мав військову сибірську високу шапку, яка закривала йому вуха.

До Перекотигори приступив старшина-політрук, щоби перевірити документи цього підозрілого „солдата”. На вимогу політрука показати військовий білет, друг Перекотигора, розстібаючи шинелю, хотів витягнути заховану пістоль, але політрук був спритніший і вистрілив з нагана прямо в груди Перекотигори.

Коли старшини Червоної армії, на постріл, прибігли, вони побачили як стояв понурий політрук над вмираючим „солдатом” і дивився на сплетену синьо-жовту стрічку, до якої був прив’язаний пістолет. Один старшина сказав до своїх друзів: Це вмирає петлюрівець.

Так випадково загинув зв'язковий, член ОУН, на посту між повітом і крайовим провідником Легендою. Я зустрівся зі своїм провідником Юрком Гададою в селі Майдан і звітував про нещастя наших родин і про смерть бойовика ОУН Перекотигори. Також я сказав другові Юркові, що Перекотигора, по втраті своєї родини, страшно переживав, був дуже сумний і став мовчазливий. Юрко Гадада сказав, що ми маємо гартуватися в боротьбі з ворогом і помститися за смерть друзів.

БІЙ ПІД РОЗДЖАЛОВОМ **Фрагмент з боротьби члена** **повітового проводу ОУН Жовківщини**

Кінець літа та початок осені 1940 року був надзвичайно теплий, сонячний. Селяни докінчували на полях та луках літні роботи, пригтовляючися до слотистої осені.

Як звичайно, по хуторах гуркотіли молотілки з кінським приводом, коні, відсапуючи і попорскуючи, ніздрями випчихуючи порох, який густою хмарою летів від молотілок. Треба було спішити з молотінням збіжжя, бо управа сільради визначила вже величезний контингент здачі для держави (ненаситної Московщини) до

призначеного реченця. Отже ж треба було спішити, щоб не попасти в неласку влади, щоб не попасти на „Соловки”, куди депортовано вже тисячі українських родин.

Політруки також не дармували, одурманюючи наївних селян своєю брехливою пропагандою. Свідомих українців, головню з Західньої України, обманювати було нелегко, усі знали що діялось на східніх теренах України по більшовицькій революції — ежовщина, кагановщина, беріївщина, штучно створений Москвою голод в 1932-33-тих роках, знищення около 7 мільйонів українців. НКВД безпереривно намагалось опанувати ситуацію, робили це з великою обережністю, підступами, і приходилось і їм платити власними жертвами.

З прикордонних смуг переселяли людей вглиб країни, робили це з різних причин, головним чином пригтовляючись до війни з Німеччиною, а також з міркувань стислішого контролювання прикордонної смуги перед переходом окремих осіб чи й більших груп на територію, окуповану Німеччиною.

В цій більшовицькій системі треба було пристосовуватись до стислої конспірації організаційної діяльності, пригтовляючись до передбаченого конфлікту поміж Німеччиною та Москвою. Більшовики спішили позбутися неви-

гідного та підозрілого елементу, заповнюючи ним тюрми та вивозячи на Сибір українське свідоміше населення, зокрема ж членів ОУН.

Членам ОУН, котрі за польської окупації були карані за політичну діяльність довголітніми і досмертними реченцями вироків, загрожувала небезпека з боку нових „визволителів” — більшовицької окупації. Членам ОУН, котрі були на списках комуністичного підпілля перед більшовицькою окупацією Західньої України, виготовані вже перед 1939-им роком, не залишалось іншого виходу, як тільки перейти у підпілля, або податися за кордон. В тім часі перехід за кордон ставав уже нелегкою справою. Більшовицька прикордонна сторожа зуміла вже досить добре зміцнити і побудувати перешкоди — дротяні колючі загороди в певній віддалі від границі, мала вишколених собак, в місцях полів заскороджували, щоб видно було сліди переходу вночі. В такому випадку зміцнювали охорону тієї смуги людьми та псами.

У тих прикордонних місцевостях почались безпереривні обшуки та облави по селянських домах, стодолах, скиртах соломи чи сіна, по лісах та полях. Щоб мати певний образ тих акцій, опишу один інцидент, в яким НКВД заплатило дорого. Того ж, 1940 року, ранньою осінню, призначено мене Дмитром Маївським (Косаром) до

заграничної діяльності на терені Німеччини. Пригадую деякі місцевості, в яких приходилось мені перебувати в підпіллі, перед переходом через Буг на німецьку сторону: Сілець, Холоїв, Лопатин, Кристинополь, Розджалів.

В цьому останньому я пережив одну з тих облав. Одного дня, в обідню пору, прибігає зв'язковий і об'являє алярм: більшовики оточили село і пригтовляються до облави, є їх коло двісті осіб — з танками по обидвох краях села, нікого не пускають з села і до села. Село оточене навколо військом з кулеметами. Про втечу до близького лісу не було мови.

В тім моменті бачимо через вікно енкаведистів в сусіднім хуторі. Вискакуємо непомітно з дому до конюшні, вилазимо на складену в ній суху конюшину і з поспіхом посуваємось вниз попри стіну, прикриваючи себе зверху. Чекаємо що станеться. Вилізає по драбині енкаведист, глянув, нікого не побачив, і сказавши „нікаво здесь нет”, зліз вниз. Ми віддихнули з полегшенням, бо в такому випадку не можна було ставити жодного спротиву, треба було б безборонно піддатися в руки противника, щоб не наражувати господаря на арештування та вивіз на Сибір.

Один з нас прийшовши кілька секунд пізніше і не було вже часу схватися. Господар дому з

поспіхом дав йому на руки однолітнього синка зі словами: „забавляй його”. Той взяв дитину на руки і ходить по подвір’ї, приспівуючи. Енкаведисти питають господаря: „кто он?” Господар відповідає, що це його стрієчний брат з недалекого села. Після цього більшовики відходять. Нам господарі радять перейти до величезної стодоли, в якій було складено легку соломку, в яку можна заритись глибоко всередину. Ми так зробили — просуваючись попри стіну аж до дна і до середини, чекаючи на дальшу акцію. Нарешті, з великим матюканням, приходять і викрикують: „вилазі, бандіт!” Чуємо як пробивають соломку якимись гострими предметами. Ми чекали в напруженні — коли досягне тебе? По якомусь часі вони пішли, не знайшовши нікого.

Ввечері того дня, залишаємо на якийсь час цю місцевість з причин доносів. По дорозі відвідали працівників з Великої України, які будували автостраду Київ — Львів, перетинаючи ліси Радехівщини. Їхня родина складалась з батьків і доньки. Вони нарікали на радянський червоний „рай”, казали, що не думають вертатись, полюбивши тутешніх людей та галицьку природу. Ідемо на лісничівку на кількадечний відпочинок. Приблизно після одного тижня вертаємось, але до села не йдемо, не знаючи яка

в ньому ситуація. Висилаємо одного на розвідку, а самі примощуємось в малому будинку, в яким селяни складали сіно на зиму. Таких малих будинків було побудовано селянами на своїх сіножаттях около 20, приблизно кілометрової віддалі між селом і лісом. Після повернення післанця з села довідуємось, що в ньому спокійно — енкаведисти від'їхали. Маємо тут перебути до наступної ночі, а там будемо підходити до Бугу. Попоївши напомацьки й зарившись у пахуче сіно, ми послули твердим сном.

Ранком, перед сходом сонця, будить нас гомін людських голосів, досить далеко, не можна розпізнати теми розмови. Також чуємо гавкання собаки. Проробивши діру в стрісі, бачимо військових, які, перевіривши першу чи другу зкраю стодолу, прямують до нашої. З огляду на присутність собаки, не зможемо скритись на дні складеного сіна. Вирішуємо боєм прориватися до недалекого лісу. В тім моменті один з енкаведистів пробує відкрити двері зачинені нами зсередини. Після невдачі відкрити двері, вилазить вище них і заглядає, встромивши голову, в досить велику прогалину. В тім моменті роздається сильний гук крісового вистрілу і тіло вбитого енкаведиста падає під двері. Загаркотів з правої сторони лісу кулемет, також з різного роду зброї постріли, чуємо команду знадвору:

„брасай гранату!” Чуємо як вона летить, однак на наше велике щастя і спасіння від неминучої смерті, граната перелетіла вище низького даху і розірвалася кілька метрів за ним, поранивши кількох солдатів, сіючи відламками по зовнішній стороні будинку, вириваючи куски трави з землею, випалюючи навколо та витворюючи масу диму. Кулі знадвору перетинають стіни, зариваючись глибоко в сіні -ш-ш-ш-. Деякі перелітали крізь обидві стіни, на другий бік.

Рішаємо вискакувати зсередини, відкриваючи сильний вогонь з двох крісів та револьверів. Дірами, проробленими в стрісі, кидаємо одну гранату в сторону, за якою будемо прилягати, і по розриві вискакуємо назовні. Прилягаємо, маса диму з двох гранат прикриває нас, ворожі кулі дірлять стовпи будинку, один з нас ранений в праву грудь, мене поранено в ногу відламком розривної кулі так званої „дум-дум”. На кількасот метрів від нас заліг здоровенний чолов’яга і наганові кулі посилає в нашому напрямі. Симцьо бере його на мушку і по вистрілі голова з червоною зіркою опускається на землю, притискаючи руку грудьми до землі, на якій був прив’язаний величезний пес-вівчарка, пробує вирватись, але не може, рука під грудьми вбитого (як пізніше твердили, комісар львівської округи НКВД), розноситься голос: „Василю, забий

пса!'''. По секунді після крісового пострілу пес падає на траву рядом зі своїм паном.

А тепер відступаємо. Прямуємо лівим боком в сторону лісу, перебігаючи до наступного будинку, криючись від кулеметного вогню з правого кута лісу, рівночасно віддалюючись поступово в лівий бік, постійно втримуючи сильний вогонь з двох крісів та револьверів. Нарешті, віддаляючись від сильного вогню скоростріла, зближаємось до лісу. Прибігши до нього, перевіряємо рани: трьох з нас легко поранені, один тяжко, в груди. Якнайскоріше витягаю відламок з ноги, рану бандажую куском сорочки й рушаємо вглиб лісу, беручи попід руки тяжко пораненого. По короткім ході вглиб лісу знова зупиняємось, пробуємо вгамувати кров тяжко пораненому, яка при кожному віддиху ллється з грудей. Він пропонує, щоб його тут залишити, бо може бути погоня і нас всіх тут можуть застукати. Я з цим не погоджуюсь і знова двох на переміну беруть його попід руки і поспішаємо вглиб лісу.

По короткому часі чую револьверовий вистріл. Оглянувшись, бачу пораненого друга похиленого вперед на руках двох друзів, з простріленою головою. Пожертвував своїм життям, щоб не затримувати нас недалеко місця бою. Галузками смеречини прикрили ми його тіло, віддаючи пращальний салют. З тяжким

серцем залишили ми його тимчасово, а самі йшли даліше вглиб чудового лісу — приготовлялись до наступного сильного удару по ворогу, щоб аж захиталась Московщина, а звільнилась з ярма Україна!

По кількогадинному маршові ми знова зупинились, перевіряючи невеликі, на щастя, поранення. Виявилось, що наш одяг подіравлений в кількох місцях, куля пройшла попід ліве рамено, наскрізь перетинаючи малу кишеню піджака. Коли б я в тій секунді обернувся вправо, куля попала б у саме серце. Також штани були подіравлені в кількох місцях. Видно хотіли нас зловити живими, не знаючи, що ми пострілялися б. Нас врятувала шалено швидка дія, несподіване терерозування ворога і двох добре вишколених військових офіцерів.

Від тієї пори я почав вірити в народну приповідку: „людина стріляє, а Бог кулі носить”.

Очевидці твердили, що в тому бою було шість вбитих і одинадцять поранених. Щоб не зраджувати себе такою невдачею перед місцевим населенням, влада забрала їх з тих сіножатів літаком.

По кількох днях повного відпочинку ми перейшли в інший терен, шукаючи іншого, спокійнішого місця переходу, прямуючи до ріки Сяну, бо через ріку Буг було тепер дуже небезпечно.

МОЯ ПРАЦЯ В ПІДПІЛЛІ

Мій зверхник Юрко Г. дав мені переписувати різні підпільні видання. За місяць часу Юрко Г. взяв мене зі собою в терен Любачів і Рава Руська. Мій провідник мав у пляні оставити мене в терені Любачова, щоби допомагати другові Славкові, який мав багато небезпечної праці на приграничній смузі, в якій багато перебувало війська. Пізніше Юрко Г. передумав і сказав, що тут скоро може загинути, бо тут забагато війська, воно перебуває в селах, вояки також мешкають у палатках в лісі. Тоді я отримав іншу працю — різні пляни до технічного виконання.

Коли я закінчив свою працю, Юрко Г. вислав мене до спеціально довірочних завдань в районі Немирів, Магира в с. Карів, Воля Лісна, де діяв Ромко із с. Бутини. Ромко загинув вже в часі війни з рук німецької армії. Юрко Г. запізнав мене із Павлом і Петром десь зі села Верхрата. Павло був інтелігентний хлопець, захворів на легені і помер в підпіллі. Петро був застрілений вдома в часі вивозу родини на Сибір.

Мабуть у лютім 1941 р. ми ночували в родини Петра — Юрко Г. і я. Ми верталися вночі із села Магири і в лісі заблудили. Тоді я переконався, що Юрко був відважний, діяв рішуче

з метою вийти з лісу. Ми обидва вийшли з лісу і зайшли до близького села й побачили, що опівночі ще світилася лампа в одній хаті. Ми знали про те, що в сільраді, як правило, майже цілу ніч світиться світло, і тому були обережними. Ми тихенько просувалися до хати, перевірили, чи часом це не є сільрада, де ще можуть сидіти енкаведисти або міліціонери. Коли переконалися, що це селяни збираються спати, Юрко постукав у двері і господар впустив його до хати. Юрко дав мені наказ, щоб я стояв, приглядався через вікно і спостерігав рухи в хаті. Цебто, чи господар послухає прохання показати нам дорогу чи ні? Я зауважив, що Юрко Г. часто споглядає в мою сторону, цебто до вікна. Я здогадався, що треба піти йому на поміч. Постукав у вікно і наставив пістолю. Господар побачив, що це не є жарт і сказав своєму синові, що був у сорочці і штанах, показати нам дорогу. Хлопець вийшов за село, змерз і далі не хотів іти з нами. Снігова метелиця замела шляхи і не можна було знайти дорогу до близького села. Я енергійно штовхнув хлопця у плече пістолем і дав йому одягнутися в мою теплу куртку. Хлопець з великим страхом показав нам правильну дорогу. Ми його запевнили, щоби не боявся, бо ми хочемо якнайдалі відбитися від його села, в якому перебувають більшовики-пограничники.

Пізніше Юрко Г. перевіряв організаційною дорогою чи цей селянин нас не виказав? Однак господар так налякався, що мовчав.

Карта терену нам нічого не допомогла, бо ми не могли прочитати де знаходимося, вийшовши з темного лісу.

Юрко Г. доручив Володимирові Р. і мені виконувати обов'язки в пропагандивному відділі. Володимир Р. став вправлятися у машинописанні. Я писав і виправляв рукою пропагандивні матеріяли, що видавала наша Організація. Ми вдень працювали в пивниці, а вночі ходили на свіже повітря. Це було в певних лісових селах Мокротин, Поляни, Майдан, Фійна. Там менше заходили більшовицькі міліціонери на розвідку.

В часі нашої спільної праці і спільних переживань Володимир Р. і я подружили. Нас здружила спільна акція проти ворога в обороні свого життя. В наказі було виразно сказано нашою Організацією, що треба додержуватися конспірації в терені, щоби не стягати на себе ворожу агентуру НКВД. Було сказано, що на випадок зради, або зовсім випадкової зустрічі з ворогом, треба відстрілюватися, щоби не попасти більшовикам в руки.

Володимир Роман і я в часі переписування націоналістичних інструкцій вивчили пропаган-

дивні вишкільні матеріали і довідалися з них, що зближується війна гітлерівців із Советським Союзом, що німці згуртували на кордоні велику армію.

Ми, члени ОУН, маємо підготовлятися до національної революції. Час недалекий, коли будемо бити більшовиків. В однім наказі це звучало так: роззброїти більшовицькі відділи, поділити групи за національностями, відділити партійців і комісарів.

В одній вишкільній літературі я прочитав про конфлікт між провідними діячами ОУН, які вийшли з польських тюрем і не можуть погодитися з опортуністичною тактикою старих членів. Головна причина була в тому, що в проводі Організації сидів замаскований польський агент Барановський. Нам тоді стало ясно, що Степан Бандера годився з тим, щоби полк. Андрій Мельник був Провідником ОУН. Також пригадую собі, що наша Організація подала довгий список для нас, підпільників в краю, в якому висувалося на чільні провідні пости Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Миколу Лебеда, Степана Ленкавського та інших, прізвищ яких не пригадую. Про М. Лебеда писалось, що він є дуже здібний організатор Служби Безпеки.

Тоді ми, члени ОУН, перебуваючи в підпіллі, переживали цей конфлікт в Організації. Ми,

підпільники, говорили: невжеш не можна погодитися між собою? Нехай вони прийдуть на Україну і почують і побачать, що український нарід говорить. Нам треба єдності і спільно визволити Україну з-під більшовицької окупації.

Вже тоді ми мали великі жертви. Також я переписував в підпіллі військову вишкільну літературу, що її опрацював полк. Михайло Колодзінський-Гузар і майор Дмитро Грицай, котрий пізніше став генералом УПА, в 1944 р.

На весну 1941 р. я запізнався в підпіллі з двома братами — Вадимом і Битим, які походили з околиці району Магера, що між м. Жовквою та Равою Рускою. Вадим працював в адвоката-нотара в м. Магера як асистент-юрист. НКВД-исти намагалися його арештувати в бюрі нотаря, але одна дівчина, секретарка, перестерегла друга Вадима і він утік з рук більшовиків. Того самого дня енкаведисти намагалися також арештувати молодшого брата, Битого, який вже півлегально скривався і тому більшовики його не знайшли в помешканні.

Старший брат, Вадим, був членом нашої Організації, молодший брат, Битий, був лише симпатиком. Вони обидва пізніше переховувалися в районі Жовква. Повітовий провідник Юрко Гадада передав Вадима своєму зверхникові в інший терен. Битий остався в підпіллі в районі

Жовкви, аж до приходу німців. Друг Битий належав до української міліції в м. Жовкві, пізніше він зголосився до української поліції і був перенесений в інший терен.

В лісах і селах Фійна, Майдан, Поляни перебували в підпіллі члени Організації. НКВД-исти посилали своїх міліціонерів та сексотів до тих сіл. В тім терені я також перебував і завжди згадував своєму зверхникові про те, що наші селяни є щирі, гостинні, жертвенні і готові віддати своє життя за справу.

Один заможний господар мав дві дорослих дочки, котрі помагали нашим підпільникам харчами, прали їм білизну, а також виконували обов'язки зв'язкових. У того господаря якийсь час мешкав Дмитро Маївський-Косар, Завадка-Кожем'яка, Володимир Р. Вадим і я. Наша Організація намагалась чимось віддячити за готовність і жертвенність, якою допомагали підпільникам. Друг Вадим мав талант писати і склав короткого вірша, якого ми, всі підпільники, тоді співали. Минуло вже понад 40 років і не можу докладно собі пригадати ті слова:

„Катруся і Маруся, це славні дівчата:
Підпільника нагодує і догляне, як своя рідна
мати.

Катруся і Маруся, це славні дівчата,
Служать вірно Україні, щоби своє життя
віддати”.

Цей скромний спомин нехай буде для тих
дівчат, які любили свій нарід і свою Батьківщину.

СПОГАД

W. ONORODNYK
Hochweg 46
93049 Regensburg

Знаю І. Гриника із с. Кушелів, який мав
крамницю в м. Куликові. Він товаришував з
лікарем Ярославом Коновальцем, який мав свою
практику в Куликові біля церкви. І. Гриник був
членом Організації і сидів довгі роки в польській
тюрмі, а коротко перед війною поляки запро-
торили його до Берези Картузької. І. Гриник
вийшов на волю і прийшов до свого села Куле-
шів. НКВД мало свою станицю в Кушелеві і там
організувало свою мережу сексотів з продажного
елементу. Енкаведисти кількаразово хотіли
арештувати І. Гриника в Кушелеві, але він мав
щастя і завжди перехитрив енкаведистів. Він вже
скривався в підпіллі.

Одної пізньої ночі, восени 1940 р., прибуло
трьох енкаведистів, які обскочили хату його
батьків, щоб арештувати І. Гриника. Той, однак,
побачив небезпеку і швидко вискочив через вікно

з другої кімнати, втікаючи в напрямі с. Стронятиня. Енкаведисти схаменулися, що вони його не візьмуть живим, і тоді почали стріляти з наганів. Підпільник І. Гриник почав відстрілюватися, криючися між купками гною на оранім полі. В часі перестрілки один енкаведист гнався перший вперед і стріляв з нагана. Одна куля застрягла в плечах І. Гриника. Підпільник І. Гриник, впавши на землю, ще успів вистрілити із своєї пістолі в енкаведиста, поранивши його. Енкаведисти погоню припинили, щоб помагати своєму пораненому. Останніми силами І. Гриник добився до с. Стронятина, де його заховала одна національно свідома українська родина. Щоб рятувати життя Гриникові, активний і авторитетний член Організації Дмитро Музика-Білий, нав'язав контакт з лікарем Я. Коновальцем. Не вагаючися, лікар Я. Коновалець дав скору поміч підпільникові і витягнув кулю з плеча. Поранений в скорому часі видужав і того самого року восени щасливо перейшов кордон.

В 1941 р. в травні родина І. Гриника із с. Кушелів була вивезена на Сибір. І. Гриник вернувся до Львова і там нещасливо загинув, коли німецька армія прийшла в Галичину.

АРЕШТИ НКВД

Восени 1940 року енкаведисти наскочили на І. Скіру, якого намагалися арештувати в селі Мокротин. І. Скіра належав до нашої Організації, займав пост підрайонового і брав участь у двох важливих нарадах у серпні і вересні в 1939 р., які відбувалися в селі Мачошині, а керував ними Д. Маївський-Косар. Того самого року восени І. Скіра залишив своє село і пішов за кордон. Навесну 1940 р. І. Скіра вернувся до свого села, де виконував спеціальні доручення нашої організації. Восени І. Скіра мав у пляні долучитися до організованої групи підпільників ОУН, які мали перейти кордон, але енкаведисти слідкували за ним і знайшли його криївку в скирті соломи, в його батька в с. Мокротині. Енкаведисти хотіли взяти його живим. І. Скіра відстрілювався від ворога. Енкаведисти запалили скирту соломи і пораненого впіймали й завезли до Львова, де він і загинув.

І. Скіру знав я добре, співпрацював з ним в Організації. Ми зустрічалися в Жовкві в тім часі, як він ходив до третьої гімназійної кляси, він був старший за мене. Я ходив тоді до середньої школи в Жовкві.

В тім самім часі я запізнав Завадку-Кожем'яку з Нової Скваряви, з ним ми ходили до школи

в Жовкві, а пізніше я з ним співпрацював, коли він вийшов з польської тюрми в перших днях війни 1939 року. Завадка-Кожем'яка жив півлегально в своїм селі, де відвідував його Маївський-Косар. Енкаведисти робили два рази наскок на його хату, щоби його арештувати, але Завадка-Кожем'яка мав конспіративну криївку вдома. Тоді, з наказу ОУН, він мусів йти в глибоке підпілля. Завадка-Кожем'яка дуже переживав за свого батька, якого енкаведисти арештували і вислали до тюрми у Винниці. Його маму енкаведисти вивезли на Сибір, а сестру арештували і посадили до тюрми у Львові. Завадка-Кожем'яка в підпіллі займав пост заступника повітового, Юрка Гадада. Це був кандидат на повітового провідника. В нещасливім випадку він загинув з рук енкаведиста в селі Туринка; похований десь на жовківському цвинтарі, але ніхто з нас не міг довідатися де місце гробу. В тій перестрілці з НКВД було ще трьох підпільників, які обкидали гранатами більшовиків і щасливо в рятувалися в Туренецькім лісі.

По втраті зв'язкового Перекотигори, Юрко Гадада поставив мене на цей самий пост, на що я погодився. Юрко дав мені ще останні доручення і подав лінію зв'язку до Легенди. Також перестерігав мене, що на випадок зради чи більшовицької погоні, мушу давати сам собі раду, чи в

селі, в місті, чи в лісі, вмюючи відбитися від ворога. Також треба тоді два-три дні заховатися в кущах у лісі, або в селянських стодолах і призвичаїтися до голоду. Всі ті поради були корисні і я додержувався їх у конспірації. Частинно я радив собі інстинктивно на місці. Наприклад без зв'язку я намагався дістатися до с. Дорогошова, в якому перебував районний друг Іван Павник. Наскочив я на більшовицьку заставу стрибків, які пильнували вночі націоналістів-підпільників в місцевостях де мешкали національно свідомі українські селяни. Я мав чотири такі випадки, що зблизився до стодоли, в якій треба було мені переночувати. Несподівано я побачив зблизька як на перелазі сидять і курять вояки „стрибки”.

Більшовики самі зраджували себе вночі куренням і говоренням. Вночі дуже добре чути навіть шепіт розмови, ніч має своє право.

Я добився зв'язком до с. Жовтанці і там отримав пошту і тієї самої ночі вертався в свої сторони, щоб передати її Юркові. Я глянув на „грипса”, що був написаний трьома червоними хрестиками. Це для мене означало дуже важливе і якнайскоріше, вдень і вночі мусів його занести до свого зверхника.

Я знав терен добре і вирушив в дорогу. Приходилося мені кілька разів скриватися в

недоступних кущах і багнах перед погонею. Я два рази висмикувався від певної смерти — більшовики в погоні за мною стріляли, коли я переходив шосе Жовква — Львів. Мимохіть прийшло мені на думку те, що це війна, що більшовицькі колони війська втікають у паніці. Думаю тоді, що пропаду, не зможу пройти від села до села. Подумав теж, що мушу прочитати того „грипса”, бо мені стало підозріло, що він мусів здалека йти, бо був пошарпаний і частинно подертий. Хоч це було строго довірочно і не вільно було читати чужі „грипси”, але в тім випадку я таки його прочитав. Я довідався, що дійсно є війна, що німці напали на советську державу. Пізніше я довідався, що цього „грипса” помагав писати Крайовому провідникові Легенді друг Володимир Лобай-Вугляр.

У червні 1941 р., коротко перед нападом гітлерівської армії на Советський Союз, німецький пілот приземлився на горі коло м. Куликова, пов. Жовква. Селяни говорили між собою, що пілот заблуdiv, інші ж говорили, що мотор в літаку зіпсувався і тому літак мусів приземлитися на чужій території.

Мій друг Володимир Р. і я, переходили через с. Могиляни до м. Куликова. Нам селяни говорили, що лише мала більшовицька стежа пильнує німецького літака, але ми вночі

несподівано наскочили на велику колону більшовиків, які оточили німецький літак довкола близьких сіл, і несподівано ми натрапили на великий більшовицький транспорт без світла. Більшовицький стійковий крикнув в нашу сторону: „стой, стой!”, але ми швидко відскочили вбік, у кущі, і втікли. Стійковий почав стріляти і наробив руху, почали світити прожектори, але погоні не було.

Ми лежали на землі так довго, аж більшовики перестали світити прожекторами.

Тому що я знав зміст „грипса” це ще більше спонукало мене якнайскоріше доставити його куди слід. Більшовицькі втікаючі колони заняли всі дороги, стежки, ліси, вони виглядали як саранча. Якихось 20 км пройшов я небезпечної дороги і ще треба було маршувати заячими стежками з 15 км, щоби добитися на призначене місце.

Вдалося мені дістатися до конспіративної хати, в якій друзі чекали на різні інформації. Вони привіталися зі мною і кожний мав щось оповісти про свої останні пригоди, як то вони чудом врятувалися від погоні більшовицької кінноти. Я, відпочивши, сказав, що мушу далі пробиватися до Юрка Гадади. Оба друзі, Володимир Р. і А. „Розкусало”-Гриник одностайно відраджували мені, бо це означає віддатися більшовикам у

руки, або чекає мене певна смерть, це тому що більшовики відступали всією шириною і групами, так що і птах не міг пролетіти.

До нашої розмови прислухалася господиня тієї хати. Вона підійшла до мене і спокійно сказала: „Ви, хлопці, ще молоді, вам треба ще жити, а я вже в пожилім віці, мій чоловік загинув на італійським фронті, дочка моя вивезена на Сибір. Тому хочу прислужитися для України. Дайте мені цього листа і я постараюся доручити його вашому провідникові”.

Я хвилину задумався над бабусиними словами. Бабуся, Єва В., сива і кульгава. Я дав їй вказівки й адресу нашого зв'язку.

Коли Єва В. повернулася, вона лагідно і спокійно розказала про свої пригоди таке: „пробувала кілька разів вийти із села Мачошин, але мене червоноармійці завертали. Тоді я взяла серп і плахту й час до часу згиналася і жала траву по межах у полі. Більшовицький командир сварив мене, один з них назвав мене шпіоном та погрожував, що розстріляє мене. Зробили обшук, заглядали всюди, однак старшина не відважився заглянути мені під материнські груди, де я заховала маленький папірець з трьома червоними хрестами. Тоді я пішла далі, думала, щоби якнайскоріше добитися до призначеного місця. Може я пройшла якихось три км, як знова мене

затримали більшовики, щось кричали до мене. Мені в голові зашуміло, я думала що не видержу і впаду на землю. Не знаю чи ті вояки мене розуміли чи ні, тільки повторювала, що прийшла забрати корови, які пасуться під горою. Один командир прискіпався до мене, але старшина щось йому сказав, я тільки зрозуміла — „самошеча”. Я попрямувала до корів, які паслися під горою, завернула їх і підганяла до того села, до якого провадила моя дорога. Я несла на плечах у плахті нажатую траву і серп у руках, кульгаючи за коровами. І так добилася до вашого провідника”.

Бабуся Єва В. скінчила оповідати і накінець сказала: „Я тішусь, що виконала свій обов’язок перед Батьківщиною”.

Друзі глянули на себе і зрозуміли, що українська мати, селянка, з любови до свого народу виконала чесно свій національний обов’язок.

Більшовики відступили за Дніпро, гуркіт гармат затих, тільки осталися сліди по жорстокім ворогові. Члени підпільної Організації вийшли на волю організувати адміністрацію і наводити порядок в терені. Національне життя кипіло працею і знова, де загрожувала небезпека перед гестапом, там працю виконували підпільники. За таких умов я зустрів свого

провідника Юрка Г. Дружно ми привіталися і згадали своїх друзів — Перевернигору, Скіру, Завадку-Кожем'яку, Павла, Петра, Ромка, Івана Грабовського, які коротко перед приходом німців згинули з рук ворога. Я розповів про бабусю Єву В., яка наражувала своє життя, яка гідно показала себе як українська жінка-революціонерка.

Говорять свідки:

У ТЮРМІ М. ЖОВКВА

Я — колишній в'язень німецько-нацистських концентраційних таборів: Авишвіц, Бухенвальд, Дора і Берген-Бельзен. Коли пишу ці рядки, хочу підкреслити, що я ніколи з німцями не співпрацював, трактуючи їх від 1941 р. до 1944 р. як окупантів України. Останньо німецька преса і телевізія зі Східньої Німеччини пишуть та висвітлюють пропагандивні фільми, намагаючись доказати, що українських і польських в'язнів у Львові й інших містах України в червні 1941 року вимордували німці та українські націоналісти. Тому я хочу написати правду про те, що я власними очима бачив у жовківській тюрмі та чув від врятованого в'язня.

Коли в червні 1941 р. більшовицькі війська панічно втікали з міста Жовкви (тепер Несторів), населення негайно кинулося рятувати в'язнів, замкнених у міській тюрмі. Я, один з перших, разом зі своїми друзями, прийшов до тюрми. Вона була вже розбита, двері розкриті. На коридорі стояв гурт людей, які слухали розповіді врятованого в'язня Степана Макара. Він народився в селі Скварява Стара, був членом ОУН і його арештували більшовики. Врятувавшись чудом з тюрми в Жовкві, Макар був 1943 року арештований німецьким гестапо і запроторений до концентраційного табору Бухенвальд, де і загинув.

Степан Макар розказував, що він врятувався від смерти лише тому, що він не відзивався, коли НКВД-исти приходили до камери і викликали його прізвище. Його товариші неволі не знали його прізвища, бо він був у камері новаком. Ніч перед утечею більшовиків з Жовкви була страшна — ствердив Макар. НКВД-исти викликували в'язнів з камер і мордували їх, заглушуючи їхні крики гудінням мотору трактора на подвір'ї тюрми. В'язні з камери Макара намагалися втекти, виламали двері, але на коридорі зустрілися з чекістами, які почали до них стріляти. Кілька в'язнів, між ними і Макар, врятувалися, заховавшись знову у камері. Вранці

Макар вийшов з тюрми і побачив, що НКВД-истів вже не було. Мешканці Жовкви, які говорили з Макаром, почали за його вказівками шукати на подвір'ї тюрми і знайшли під купою дров свіжу могилу. Таких могил було кілька. Знайдені в них тіла помордованих свідчили, що в'язнів забито не в один час. В одній могилі автор цього свідчення пізнав своїх друзів. Вони були жахливо покалічені, мали поламані руки, повириване волосся на голові та покриті синяками тіло. НКВД-исти мордували в'язнів тупою лопатою і джаганом, що їх теж знайдено в одній могилі. Помордовані лежали в ямах, скинені, як попало.

Населення Жовкви повідомило про розкриття більшовицьких звірств німецькі війська, які якраз вступили були в місто. Вояки допомогли виймати з могил трупів і дали нам дезинфекційні речовини. Я нарахував усіх помордованих, разом з жінками, 36 осіб. Між ними я пізнав: студентку Салівну, члена ОУН з Жовкви, Миколаєвича, учителя з села Крехів, Михайла Онишка, члена районного ОУН з села Фійна, Гр. Кирика, селянина з села Мачошин, члена ОУН, Ступніцького Василя, селянина із села Мачошин, студента Малиновського, члена ОУН, Чорного, купця Кочута з Жовкви, теж члена ОУН. Також загинув Карпів і Клясицький та інші. Прізвищ

інших помордованих вже не пригадую собі. Багато трупів не можна було пізнати, бо їхні обличчя були змасаковані. Між цими українцями було теж кілька польських інтелігентів.

Після кількох днів відбувся величавий похорон жертв московсько-більшовицького терору. Всіх — українців і поляків — поховано в спільній могилі в центрі міста, між гімназією і костьолом. Ховали і промовляли над могилою українські і польські священники. Були вінки квітів від німецької армії.

Пригадую, що наші члени ОУН намагалися викрасти районного Онишка із тюрми в Жовкві. Плянував підготовку В. Р.-Кривий, в куті тюремного подвір'я прорізано сітку і прикрито пістоллю. Коли політв'язні проходжувалися, на умовлений знак, д. Онишко скоро старався переповзти крізь сітку і бігом почав втікати парком у напрямі лісу Гарай. Але в цей час в парку проходжувалися політруки, які пострілом поранили його і назад запроторили до тюрми, де був масакрований енкаведистами.

Говорять свідки:

У ВІННИЦЬКІЙ ТЮРМІ 1941 РОКУ

I. Завадка із села Нової Скваряви оповідав мені в липні 1941 р. в Жовкві:

„Спершу я сидів у Львівській тюрмі, де НКВД-исти, не зважаючи на мій старий вік, били мене і знущалися. Кожної ночі забирали мене до підвалу і заодно питали, хто переховує мого сина, який був видатним членом ОУН у Жовківському повіті, та де є інші члени ОУН. Кати називали їхні прізвища, але я не сказав їм нічого, бо не міг зрадити ні сина, ні його друзів. Не добившись від мене ніяких зізнань, НКВД-исти перевели мене до великої спільної камери, в якій я не мав місця, щоб хоч прилягти на підлозі. Щойно якийсь старший в'язень допоміг мені приміститися у кутку біля дверей. З цієї камери кожної ночі виводили в'язнів за списком і вони вже не повертались до нас. Між в'язнями ходили вістки, що їх висилають на Сибір, а деяких розстрілюють у Львові.

Весною 1941 року мене ще раз викликали до слідчого і перевели до тюрми у Вінниці. Тюрма в тому місті теж була переповнена. В нашій камері ми мусіли весь час мінятися ролями, щоб трохи спочити: на команду старшого камери одні

з нас сідали на землю, інші стояли, збившись густо один біля одного. За якийсь час сідали ті, що були на ногах, а другі ставали. І так тривало протягом всіх днів і ночей. Настрій у в'язнів був пригнічений, які і в тих, з якими я сидів у Львові.

Коли більшовики тікали перед німецькою армією, тоді НКВД почало мордувати в'язнів у пивницях і на подвір'ї. На крик розстрілюваних всі в'язні в тюрмі збунтувалися, виламали двері камер і кинулися на вбивців. Невелика кількість НКВД-истів, які були в тюрмі, мусіла відступити перед тисячними масами в'язнів і нам здавалося, що ми вже вільні. Тисячі в'язнів вибігли на подвір'я і подалися до головної брами. Несподівано, однак, появився великий відділ НКВД, який почав до нас стріляти. В'язні відступили до камер, ховаючись від куль і гранат. Але порятунку ні пощади не було. НКВД-исти, немов божевільні, стріляли і кидали ручні гранати до камер, винищуючи всіх, хто жив. Я лежав на підлозі однієї камери і не мав сили підвестися, щоб рятуватися, аби мене не задушили самі співтовариші неволі. Постріляні в'язні падали на мене і прикрили мене так, що я не міг ворухнутися. Я чув у камері постріли, вибухи гранат і крики та стогін поранених і вмираючих. Багато в'язнів божеволіло. Кров текла по підлозі струмками і підступила так

високо, що сягала моїх уст. Тоді я зомлів. Коли я прийшов до свідомости, мені розказали люди з Винниці, що мене витягнуто з-під купи трупів і я не давав знаку життя. Тому мене і покладено біля мертвих, але коли мені обмили обличчя, щоб розпізнати, я віджив. Мій вигляд був жахливий, як розказували мені. Неголений, худий, облитий кровю, я не був схожий на людину. Але Бог врятував мені життя, щоби я міг розказати правду українському народові, як на моїх очах гинули в 1941 році нещасні жертви московсько-більшовицьких катів у Вінницькій тюрмі”.

ВІДНОВЛЕННЯ УССД — АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р.

Німецька армія звільнила терен від більшовиків в Галичині і Волині. В перших днях в Жовківському повіті ОУН створила адміністрацію в районах і селах. Всюди члени нашої Організації організували українську міліцію по містах і селах. Також створено в Жовківському повіті політичний відділ безпеки, в якому були відповідальні за цілий терен такі друзі: Біч Василь, Цюропайло Ярослав, Недовіз Дмитро, Рудник Ромко, Радуманський Володимир і Пелех Теодор. Цей останній вийшов з підпілля, знав

терен і довірочних людей в Організації. Тому мав завдання організувати із здібних членів Організації мережу в районах політичного відділу Служби Безпеки.

Провідник Юрко Гадада зорганізував віче в народнім домі в Жовкві і проголосив Актом 30 червня 1941 р. відновлення УССД. Заля була переповнена народом із близьких сіл. Це відновлення УССД відбулося з початком липня 1941 р. Юрко Гадада доручив активу повітового проводу ОУН їхати в райони, села і відкривати віча та повідомляти народів про Акт самостійності, що проголосив Провід ОУН у Львові.

На доручення Юрка Г. я поїхав організувати віче до свого села Мачошина. Найстарший віком, бувший член УВО, підстаршина Галицької Армії Федір Будинка відкрив віче патріотичною промовою і передав слово членові ОУН підпільникові Теодору Пелехові. Т. Пелех прочитав Акт-маніфест проголошення і відновлення УССД — 30 червня 1941 р. під проводом Провідника Степана Бандери і Голови Правління Ярослава Стецька. Спонтанно всі присутні на залі заспівали „Ще не вмерла Україна”. Люди в часі співу плакали, обнімались. Потім люди співали „Не пора” і „Зродились ми з крови народу”.

Радості не було кінця. Після закриття віча підійшла до мене одна вчителька, яка представилася, що вона була близькою співпрацівницею Крайового Провідника Лопатинського десь у Дрогобичі. На жаль, я її прізвище забув. У серпні ця пані виїхала до праці до Львова.

Наші люди не розходилися і розпитували про пережиття в підпіллі. Також мені співчували за втрату родини, що вивезена більшовицькою владою на Сибір.

Володимир Роман привіз із собою кількадесят чисел „Жовківські вісті”. Люди читали цей часопис і передавали з рук до рук. По дворічній окупації українських земель більшовиками, нарешті люди могли читати вільне і правдиве слово.

Коли сьогодні пишу ті рядки, стверджую, що це були найщасливіші хвилини, щастя і радості в моїм житті. Минуло понад 45 років від того часу, а я не можу того дня забути. Це осталося в пам'яті на ціле моє життя. Я був гордий тим, що саме мені припала та шана і честь відчитати Акт-маніфест відновлення УССД — 30 червня 1941 р. в селі Мачошині.

На чужині я віднайшов в наших крайових матеріалах копію оригіналу Акту проголошення

відновлення Української Держави, який докладно і правдиво цитую:

АКТ
ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею Українського Народу, Організація Українських націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена суверенна українська влада.

Суверенна українська влада запевнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західніх землях України твориться українська влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України — Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на Українській Землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів — Степан Бандера!

Льва-город, дня 30. червня 1941 р., год. 20.

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО
Голова Національних Зборів

ВІДНОВЛЕННЯ УССД — АКТОМ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р. В М. КУЛИКОВІ

Район Куликів належав адміністративно до повіту Жовкви-Несторів на північний захід від Львова. Куликів, це було мале робітниче місто, де пекарі випікали за спеціальним рецептом смачний хліб, який возили на продаж до Львова і близьких міст і сіл. Куликів прославився також

кушнірством, в ньому виправляли шкіру і шили кожухи. Куликів мав історичні оборонні вали, які боронили перед нападом татарських орд. Містечко мало понад п'ять тисяч населення, в більшості в ньому мешкали українці, крім них, поляки, жиди і німці. В Куликові була велика і гарна церква, був один польський костьол і одна народня школа. Довгі роки мав там свою парафію о. дек. Ключас. Там теж мав свою лікарську практику Ярослав Коновалець. (третій наймолодший).

Польський уряд намагався ділити українське населення на русинів (москвофілів) і націоналістів. Так звані русини відкрили читальню москвофілів Наумовича і Качковського у таких селах: Мервичі, Передриміхи, Нове Село, Батятичі, Мачошині і Куликові. В тих самих селах вже були зорганізовані українські читальні „Просвіти”.

З приходом більшовицько-московської влади у вересні 1939 р. до Західньої України всі москвофільські товариства і читальні самоліквідувалися. Також перестали існувати українські читальні „Просвіти”. Коли настала ліквідація польської держави, з того часу перестали існувати „русини”, осталися лише всі українцями. Вже в 1940 р. так звані москвофіли добровільно зголошувалися до нашої Організації і були добрими вояками в УПА.

З приходом німецької армії 22-23 червня 1941 року до повіту Жовкви, члени ОУН під проводом Степана Бандери вийшли з підпілля і організували суспільно-громадське-політичне життя в районі Куликова. Один із тих головних організаторів був підпільником, районний Організації — Іван Павник-Прут із с. Мачошина, другим був член УВО-ОУН, станичний Дмитро Музика-Білий з с. Кушелів, (брат моєї мами). Іван Павник зорганізував з першого дня відступу більшовиків українську районову міліцію під командою Д. Музики. Також було зорганізовано адміністрацію, читальні „Просвіти”, Січ, Пласт, хори і аматорські гуртки. Зокрема було понад 100 добровольців, які вчилися військових вправ в терені під командою старого старшини січових стрільців.

В перших днях липня 1941 р. Іван Павник, при допомозі отця дек. Ключаса, Д. Музики, І. Кукіля із с. Гребінці, Дмуховського із с. Нове Село і Т. Пелеха із с. Мачошина зорганізували величавий з'їзд українців району Куликова. Священик дек. Ключас відслужив Службу Божу при великій участі народу в церкві Куликова. В церкві перший раз по втечі більшовиків хор співав „Боже великий”.

Весь нарід вийшов з церкви і пішов до парку, де вже була підготовлена трибуна. На трибуну

перший вийшов підпільник Іван Павник, який звернувся до присутніх і виголосив Акт-маніфест відновлення і продовження УССД — 30 червня 1941 р. в м. Куликові, під проводом Провідника ОУН Степана Бандери і Голови Правління Ярослава Стецька. Нарід спонтанно, сильно оплескував і вигукував: Слава, слава, слава Україні!

Другий доповідач, член ОУН І. Кукіль, мав довшу промову, наголошуючи на історичні факти проголошення 22 січня 1918 р., Чин Першого Листопада 1918 р., пізніше 22 січня 1919 р. Соборність, Самостійність Української Держави, 15 березня 1939 р. проголошення Самостійности Карпатської України і відновлення та продовження УССД — АКТОМ 30 червня 1941 р.

Присутні відспівали національний гімн. Але нарід не розходився, далі співав „Не пора” і „Зродились ми великої години”.

Під авторитетним командиром районної міліції Дмитра Музики втримано взірцевий порядок, маса народу спокійно розійшлася до близьких околичних сіл району Куликова. Нарід по селах сипав символічні могили на знак протесту більшовицько-московській окупації Західної України. На початку липня 1941 р. було висипано символічні могили в таких селах: Стронятин, Мервичі, Мачошині, Мокротині,

Нові Скваряві, Фійні, та в інших селах Жовківщини. Пишу ці рядки як учасник історичних подій скромними словами без забарвлення, так, як це собі пригадую по 40 роках активної діяльності в ОУН в моїм терені повіту Жовкви.

Наша Організація відновила культурно-освітнє і політичне життя в терені. Відкривалися читальні „Просвіти”, школи в національнім дусі, різні курси, театри, аматорські гуртки, хори, спортові команди, Пласт, Січ та інші. ОУН також зорганізувала вишкільно-організаційні та пропагандивні курси для активу: станичних, кущових, районових з двох повітів — Рави Руської і Жовкви. Курси відбулися в липні-серпні 1941 р. в бувших військових казармах в Жовкві. Вишколом керували такі друзі: Юрко Гадада, Гуцій, друг Орловський, Петро Турчин, а як гість мав доповідь Петро Башук і друг у військовій уніформі зі Львова. На тих курсах було понад 50 подруг і друзів вишкільників активу з двох повітів. Хочу тут коротко згадати, що на цім курсі були члени Організації, підпільники і друзі, що вернулися з-закордону. Якось так само склалося, що з правої сторони подруги і друзі сиділи з терену Жовківщини, а з лівої сторони сиділи подруги і друзі з Рави Руської.

З ініціативи Організації Юрко Гадада зорганізував військовий вишкіл під командою проф. сотника Савчака, поручника Ситника і бунчужного Онишка із с. Крехів. Зголосилося понад 300 добровольців. Пізніше одні добровольці відійшли, інші мусіли відслужити шість місяців „Арбайтдінст”, служити батьківщині. Від самого початку вишколу добровольців було поділено на дві групи. На старшинських курсах брало участь понад 20 членів Організації. Підстаршинські курси склалися із патріотичної молоді. На старшинських курсах були викладачами сот. Савчак, пор. Ситник, Гуцій, Турчин і Юрко Гадада. Німці довідалися про ті військові курси ОУН і ми мусіли розійтися. Я в тих курсах брав участь.

Провід ОУН створив військову школу в Мостах Великих під командою, тоді ще майора Дмитра Грицаєв-Перебийноса. Багато із цієї військової школи вийшло підстаршин і старшин, які пізніше належали до Української Народньої Самооборони в терені Жовкви в роках 1943 і 44.

Мій організаційний зверхник Юрко Гадада доручив мені завезти командирові Грицаєві Д. до м. Мостів Великих важливого „грипса”.

Після прибуття на місце, я зголосився до вартового, який мав службу на головній брамі військової школи. Мене до командира Дмитра

*Ген. Дмитро
Грицай-Пере-
бийніс*

*Дмитро
Мирон-Орлик*

Грицай запровадив другий вартовий. Там колись була польська поліційна школа в Мостах Великих. Д. Грицай попросив мене до свого бюро, що було гарно удекороване — висів національний герб України, портрети Степана Бандери і Ярослава Стецька. Також висіли дві шаблі навхрест.

При склянці чаю, майор Д. Грицай випитував мене про мої пережиття в підпіллі і про український нарід, який при кордоні тяжко працював при будові військових бункрів. Також про наші жертви, про друзів-підпільників, про вивіз наших родин на Сибір. Д. Грицай цікавився всім життям нашого народу. В часі розмови з Д. Грицаєм я собі усвідомив, що такий же розумний підхід до співрозмовника мав і Маївський-Косар.

Д. Грицай прочитав „грипса”, коротко подумав, написав листа, запечатав його і доручив мені його передати за кличкою Дмитрові Миронові Орликові, котрий жив на вулиці Личаківській у Львові. Я попрощався з Д. Грицаєм і вернувся того самого дня до Жовкви.

На другий день я поїхав ровером до Львова. Насамперед я зголосився на організаційний зв'язок на Руській вулиці. Тоді того самого дня, я віднайшов друга Орлика на вулиці Личаківській. Тоді я віднайшов дім-каменицю, де мав мешкати Орлик. Прийшов я на подвір'я і побачив

чоловіка, який монтував і чистив ровера. При цій зустрічі за кличкою, друг Орлик подав мені руку, нижче ліктя, щоби не забрудити мою руку. Орлик коротко розмовляв зі мною, поведився дуже чемно і лагідно. На мене це зробило велике враження. В пам'яті ще пригадую собі друга Орлика: високий, стрункий, лагідні блакитні очі, бльондин, волосся зачесане, без кучерів, в „пумпах”. Орлик також мене випитував про підпілля і про мою родину. Всі друзі, що прийшли з-заграниці співчували нам за втрату друзів, які погинули з рук НКВД. Перша і остання моя зустріч із Дмитром Мироном-Орликом осталася в моїй пам'яті на ціле життя.

Пізніше, по його смерті, я довідався, що він був крайовим Провідником і членом Проводу ОУН.

Наша молодь з ентузіазмом почала вступати в члени ОУН і до товариства „Просвіти”. Також зголошувалися на військові вишколи, що відбувалися трохи пізніше близько м. Радехова. Головним вишкільником був пор. Каричевський, який згинув в концтаборі Освенцім. З мого терену були на вишколі мої друзі: Хорко, Степан К. Рудник, Р. Гриник М. та інші, яких прізвища я забув.

Величавий був похорон провідника ОУН Волині Робітницького, який захворів в підпіллі

і помер в липні 1941 р. у Львові. Провід Організації зорганізував молодь з близьких сіл Львівщини і Жовківщини. Наші селяни їхали возами, щоб завезти молодь, яка бажала бути учасником того похоронного здвигу. Це був похорон більше політичного характеру, щоб поляки і німці бачили нашу зорганізовану силу і солідарність. Похід йшов вулицями міста Льва, в якому, на Янівськiм цвинтарі був похований провідник Волині Робітницький.

Від того часу українська молодь почала вибирати правдивий шлях до самостійности. Не можу забути того глибокого розчарування наших людей, коли гітлерівці-нацисти ув'язнили Провідника Степана Бандеру, Голову Правління Ярослава Стецька та інших провідних членів українського уряду. Це була перша проба іспиту зрілості українського народу, що нам ніхто не дасть волі, ніхто її не подарує, а треба брати владу силою. Коли б ОУН не зорганізувала відновлення і проголошення УССД, не було б УПА і АБН. Була б порожнеча в нашій українській історії.

Нарід ще не міг прийти до себе по великій втраті політичних в'язнів, що загинули з рук НКВД у Львові і Вінниці, Луцьку, Дрогобичі, Жовкві та в інших містечках України. Я був свідком того, як наш нарід пережив ці морди

енкаведистів. І великої радості проголошення самостійности нашого уряду. Потім прийшло арештування гестапівцями українських патріотів в похідних групах. Це наболіла душа українця, який підготовлявся до зриву.

Я бачив як український нарід перебував два роки під більшовицькою владою, багато хто втратив рідних, які були репресовані, ув'язнені. Нарід зрозумів, що треба працювати для своєї держави і розкривати тих осіб, що служили ворогові, а тепер ставляться ворожо до ОУН. До таких належали фольксдойчери, поляки і залишки інтернаціоналістів-комуністів.

На доручення Юрка Гадади я мав спеціальне завдання перевірити те, про що наша поліція зголосила в однім селі в Жовківщині. Я взяв із собою Володимира Р. і Андрія Гриника. Коли ми приїхали на домовлену зустріч, на нас вже чекав комендант поліції. В розмові я довідався, що він учителював в селі Пили в часі більшовицької окупації нашої Батьківщини в 1940-41 рр. Також він розказав мені, що його батько є священником — Михайло Гук, що довгі роки працював в с. Іскаль в районі Перемишля, в нього було трьох синів — Богдан, Мирослав і Євген.

Коли ми всі прийшли на місце до наших місцевих міліціонерів, щоб отримати докладні інформації, комендант міліції допоміг мені

швидко розв'язати заплутану ситуацію. Від того часу ми добре познайомилися, пізніше кілька разів ми зустрічалися в грудні в селі Мачошині в повітового провідника Івана Павника. Пізніше ми ще зустрічалися два рази в селі Добрусин, де він учителював і також виконував обов'язки районного ОУН. Ми подружили. Він мені згадував, що може вже більше ніколи не побачимося, бо провід ОУН хоче його перенести вчителювати і що він має перебрати область в терені Тарнопільщини в 1942 р. Пригадую собі, як одна симпатична пані Кочут переписувала на машинці мій звіт для друга Юрка Гадади.

По втраті українських родин, членів Організації, наш актив почав сипати могили по селах. З мого села був замордований Григорій Кирик і Василь Ступніцький. Моє с. Мачошин одно з перших висипало могилу в центрі села біля читальні „Просвіти”. Організував актив ОУН я з о. І. Пришляком, який запросив до своєї парафії о. дек. Івана Томашівського з процесією із с. Глинсько. При великій участі народу було відправлено Службу Божу за померлих політичних в'язнів. Похід зформувався і від церкви з процесією прийшов на символічну могилу, на якій промовляв о. дек. І. Томашівський, мій друг Теодор Кирик і я. Також з'їхалося багато молоді із сусідніх сіл.

Громада с. Нової Скваряви висипала могилу біля церкви в пам'ять члена Організації Г. Завадки-Кожем'яки, який загинув у перестрілці з НКВД-істами в с. Туринка. Українська молодь з'їхалася із близьких сіл, були представники м. Жовкви, і з них зформувався похід до символічної могили. Представник ОУН Юрко Гадада мав довгу промову над могилою. Він сказав, що Г. Завадка-Кожем'яка, провідний член Організації, революціонер згинув у боротьбі з ворогом за вільну Україну. Ворог знищив його тіло, але пам'ять по ньому останеться вічно в народі. Повітовий Юрко Гадада згадав про трагедію цілої родини — батько арештований енкаведистами, мама вивезена на Сибір, а сестра, член Організації, арештована і сиділа в тюрмі у Львові. Нарід глибоко співчував родині Завадки, але ж багато було подібних родин в кожному селі повіту Жовква.

Того дня на могилі я зустрівся з другом Богданом Криницьким, бувшим членом повітового проводу ОУН до жовтня 1940 року, котрий мусів перейти кордон 25 листопада 1940 р. 22 Травня 1941 р. його родина та ще одного члена Організації були вивезені на Сибір.

ПОХІДНІ ГРУПИ

У перших днях липня в 1941 р. з-закордону вернувся Кантор із села Туринка, котрого ми дружньо привітали і пригадали наші часи ще з підпілля в 1939 і 40 рр. Кантор мені сказав, що Юрко Гадада, Степан К. і він підготовляються похідною групою йти на Схід. Запитав чи і я маю охоту? Я йому відповів, що Юрко Гадада також мені пропонував, але я вирішив тут остатися і працювати в Організації. Тому, що моя родина вивезена на Сибір і сусіди переконують мене, що по закінченні війни можуть вернутися батьки і треба до того часу зберегти господарку. (Кантора і Юрка Гадада — гестапо їх арештувало в Дніпропетровську, сиділи в тюрмі і пізніше їх гестапо розстріляло.).

Гадада Юрко шукав кандидата на повітового провідника Жовківщини. Вибір впав на Івана Павника, який по смерті Завадки фактично заступав Юрка Гададу. І. Павник перебрав пост повітового, його заступником став Теодор Пелех. І. Павник дав мені доручення реорганізувати терен в повіті, тому що багато членів Організації розконспірувалися перед своїми і ворогами, — всі знали хто що робив, де діяв, псевдо, одним словом наш ворог пізнав нашу слабкість. Тому я мав завдання говорити з активом ОУН,

станичними, підрайоновими і районовими. Треба було мені говорити, що новий окупант — гітлерівська Німеччина, ще не закріпився, шукає співпрацівників, які будуть слухняно виконувати його доручення.

Втеча більшовиків на Схід стала фактом. Наш нарід перестав боятися, що всіх селян заженуть до колгоспу чи на тяжкі роботи, будови бункрів і вивіз лісу. Окупант, гітлерівська Німеччина, мала свій плян відносно Галичини. Наші члени Організації вернулися з-за кордону й розбудовували знищені більшовиками господарства. Нарід міг спокійно молитися, займатися культурно-освітньою працею. Молоді люди вчилися, проходили бухгалтерські курси, відвідували комерційні школи, вступали до української поліції, займали бюрові посади, студіювали у Львові.

Це було велике відпруження у порівнянні до більшовицької влади. Тому наша Організація намагалася законспіруватись. У жовтні 1941 р. я брав участь у повітовій нараді безпеки нашої Організації, за яку на той короткий час був відповідальний Хорко. На тій нараді я запізнав П. Музику. із с. Бутини, котрий пізніше сидів в гітлерівських концтаборах. Наша ціль була: глибоко законспіруватись перед всіма

противниками і ворогами — говорилося на нашій нараді.

В листопаді я поїхав в терен і відвідав районних і підрайонних в таких містечках і селах: Жовква, Мости Великі, Куликів, Жовтанці, Могиляни, Дзібовки, Кушелів, Крехів і Фійна. Пригадую собі одного селянина, який вибіг із бюро, де знаходився староста і пішов до свого воза з кіньми. Я запитав того селянина, куди він їде? Той дядько відповів, що вертається додому, в с. Кунин. Я попросив його чи може мене підвезти? Він погодився мене взяти. По дорозі селянин виявився балакучим і почав оповідати. Він просив тих панів, що він хоче бути солтисом у своїм селі, бо теперішній солтис не є добрий, бо його хтось наставив. Коли я вислухав всі ті скарги, то зрозумів, що солтиса наставила наша Організація. Тоді мені прийшлося повчити того селянина, що недобре він це зробив, бо громада має право перевибирати нового солтиса. Але робити донос — це не є добре.

Я зліз з воза, подякував йому і далі подався пішки до с. Крехова. На другий день я відвідав друга М. Бенько в селі Фійна. (Районовий Бенько замордований НКВД-істами в тюрмі в Жовкві в 1945 р.) Другу таку саму подорож і до тих самих друзів я відбуду в січні 1942 року. Тоді зима була

гостра, всі дороги і стежки замело снігом. Треба було йти 15-20 км простими заячими стежками, щоб добитися до своєї мети, на організаційну розмову з друзями. Тоді не можна було їхати ровером чи автом. Всі тоді ми виконували завдання з охотою, з глибоким переконанням, з ідеалізму.

В 1941-42 і 1942-43 роках на Різдво Христове Крайовий Провід ОУН розіслав повідомлення до всіх членів Організації висловлюючи співчуття з приводу втрати родин, які караються на Сибірі, інші погинули в тюрмах, а ще інші друзі мучаться в гестапівських тюрмах.

Мою працю я виконував на пості організаційного референта повітового ОУН у Жовкві. Я мешкав у свого вуйка Степана Музики, куди районіві та підрайонові приносили мені пошту. Пишу тут для прикладу, що один друг із с. Жовтанці робив пішки понад 20 км і вертався того самого дня назад, таке повторялося кожного місяця. Друг Бенько із с. Фійна також пішки приносив місячні звіти понад 15 км. Навіть тоді, коли падав сніг чи дощ, або коли була грязюка і ровером не можна було їхати тими дорогами. Всі ті звіти я оформлював, сортував за засадою різної діяльності праці друзів станичних.

Найбільше часу займав загальний звіт про культурно-освітню працю станичних, підрайонових і районних. Також я розглядав різні завваги і питання про фінанси, число членів, кандидатів, симпатиків і зокрема, про юнацтво. Також станичні вміщували в своїх звітах відомості про ворожу агентуру. Кожного місяця звіт переважно мінявся, треба було доповняти його окремим формуляром. На той час моєї діяльності організаційні звіти були дуже короткі, схематичні. Тоді Крайовий Провід намагався не бавитися в бюрократію. Найважливішою була для зверхників кількість членів, фінанси і звіти безпеки. Але все треба було точно перевіряти й контролювати. Підрайоновий із м. Куликова в звіті писав, що місцевий мішаний хор в часі Різдва заколядував гроші на політв'язнів. Не подав скільки грошей і коли привезе. Мені приходилось ще два рази ходити за тими грішми, щоби передати їх Організації для політв'язнів.

Ось зміст останнього організаційного звіту з малими поправками від 1941 до 1943 р.: Повіт Жовква складався з трьох малих міст і семидесяти п'ять сіл. Жовква мала 12 тисяч населення в тому числі мешкали такі народи: українці, поляки, жиди, німці та інші. Мости Великі мали 5 тисяч населення, в тому числі мешкали українці, поляки, жиди, німці та інші.

Куликів мав також приблизно 5 тисяч населення, в тому числі мешкали українці, поляки, жида, німці та інші. У семидесяти селах мешкало приблизно 93 тисячі українців. У п'ятьох селах мешкали мішано — українці, поляки, німці та інші. Разом було приблизно 6 тисяч населення. Від 1945 до 46 року сталися великі зміни в населенні: гітлерівська Німеччина знищила майже всіх жидів. УРСР переселила поляків до Польщі. Сьогодні там зовсім інший образ населення.

Повіт Жовква

Від 1942 до 1943 року було 550 членів ОУН включно з жінками, 300 членів-кандидатів, 650 членів юнацтва. 1500 разом.

Організаційна структура повіту.

1. Станичний — село, присілок звено.
2. Підрайоновий — п'ять сіл.
3. Районовий — три підрайони.
4. Надрайоновий — два (три) райони
5. Повітовий — заступник надрайоновий.

Від 1941 до 1943 року повіт був реорганізований три рази на окремі самостійні сектори.

1. В 1942 році — Служба Безпеки (квітень-травень)
2. В 1943 році — Українська Народня Самооборона (військовий сектор) квітень-травень)

Провід ОУН восени прилучив УНС до нормальних відділів УПА.

За організаційною системою повіт Жовква був поділений на чотири райони.

Повітовий Провід ОУН

1. Повітовий Провідник
2. Заступник, організаційний, або надрайоновий
3. Повітовий лужби Безпеки
4. Повітовий Юнацтва
5. Повітовий — військовий референт

Райони: І. Місто Жовква, І. провінція-терен Жовкви, І. Місто Куликів з провінцією — села. І. Мости Великі — провінція.

Райони: входили п'ять-сім підрайонів

Підрайони: входило п'ять-сім станиць

Станиця: мала два-три звена

Зв'язкові: Кожна організаційна одиниця мала одного зв'язкового (жінка). Повіт мав членів Організації (кандидатів, симпатиків та юнацтво) від 1941 до 1943 року: 1500 членів, з того числа діяли на різних постах члени ОУН. організаційна схема на той час реорганізувалась на такі важливі пости в ОУН.

Від 1942 р. Служба Безпеки творила свою орг-мережу із своїм проводом, який діяв незалежно, почавши від станичного аж до крайового провідника С. Б. (Крайовий референт).

Від 1942 р. юнацтво — мережа юнацтва зросла у велику активну силу. Провід юнацтва діяв незалежно. З Юнаків виходив провідний актив членства Організації.

Від 1941 р. жіноцтво було зорганізоване в мережу, але залишалось під впливом місцевого проводу в повіті. Жіноцтво виконувало роботу зв'язкових, машиністок, медсестер тощо.

Від травня 1943 р. військова референтура почала організуватися в самостійну бойову одиницю під проводом двох братів — Онишкевичів. До того часу цю роботу виконувала боївка С. Б. Отже я отримав два організаційні пости: С. Б. і військову оборонну (УНС). Мій зверхник, повітовий Іван Павник повідомив мене, що він вирішив передати свій пост і запитав, чи я погодився б це все перебрати? Я запитав його чому, з яких причин він хоче передати пост повітового? І. Павник відповів, що він постарівся, був три роки в польській тюрмі і зразу ж мусів іти на два роки в підпілля і хоче трохи відпочити, оснувати родину. Наша дружня розмова переконала мене, що він негайно передасть свій пост своєму зверхникові Гуційові Орликові. Також І. Павникові я сказав, що буду далі помагати нашій Організації, брати відповідальність на себе і керувати своєю

господаркою, хоч це буде для мене велике навантаження.

В скорому (два місяці) часі, повіт перебрав друг Степан К-Г, Говерля, який закінчив гімназійну матуру, проходив військовий вишкіл, політично-ідеологічні і організаційні курси у Львові. Також був два рази на Східній Україні. Це був найкращий вибір кандидата на пост повітового в Жовкві — Степана К. Г.

Старостою повіту Жовкви був проф. Волосянський, райхсдойч, котрий приїхав із Берліна. Посадником міста був Всеволод Цюропайло, українець, що мав великі труднощі у співпраці з поляками і фольксдойчерами. Також В. Цюропайло був головою читальні „Просвіти”. Третьою важною особою був ляндкомісар, німець, що походив із Шлеська.

У перших днях нашого проголошення УССД дуже короткий час старостою був Василь Біч, член ОУН. З днем приєднання восени Галичини до Генерального Губернаторства в Кракові, староста Волосянський позвільняв працівників, членів Організації — Теодора Кирика, Василя Біча і секретарку панну Л.

Пригадую, десь у липні чи в серпні, стрів мене на вулиці, на гімназіяльнім подвір'ї проф. Павло Шах, який запитав мене чи я належу до бувших підпільників? Я заявив, що так і запитав

проф. Павла Ш. в чім справа, чим можу допомогти? Професор П. Ш. усміхнувся і побатьківськи сказав: „Ви молоді люди, українські патріоти, але не маєте ще життєвого досвіду, треба вам ставитися до кожної роботи обережно, бо ви вийшли з підпілля розконспіровані”. Це насторожило мене і від того часу я набрав повного довір’я до проф. П. Ш. Пізніше я намагався частіше зустрічатися з проф. Павлом Ш., який говорив мені про те, що він домагався в старости, проф. Волосянського, відкрити гімназію в Жовкві, мотивуючи тим, що м. Жовква мало гімназійну школу за австрійської влади, Польщі і за Советської влади. Повіт має понад 100 тисяч населення і не має гімназійної школи. Староста відповів, що по закінченні війни все налагоднається.

Одного дня я зустрівся з проф. П. Ш. і запитав його; „Чи ви чули про те, що якийсь атентатчик пристрелив в голову старосту проф. Волосянського?” Професор спокійно сказав, що проф. В. Волосянський мав велике щастя, бо він вже був пристрелений в голову в Сокальщині в 1920 р. і з тією кулею в голові живе.

В Першій світовій війні проф. Волосянський належав до комуністичної групи. По війні виїхав до Берліна і став райхсдойче. Професор Павло Шах до мене ставився добре, хочби тим при-

знанням, що написав мені карточку німецькою мовою, коли сидів в концтаборі Бухенвальд і Дора. З тієї карточки я довідався, що згинули в Освенцімі Марія Кирик, Володимир Богоніс, П. і В. Гушак з мого села Мачошина.

У цих моїх споминах хочу згадати і за тих українських поліцаїв, що служили помічниками німецької жандармерії в Жовківському повіті. Висловлюю таку свою думку про них: Український поліцай, член Організації, знав своє завдання, щоби не кривдити свого народу перед гітлерівськими окупантами. Мої знайомі, друзі в 1942 — 43 році відходили, залишали поліційну працю, мотивуючи тим, що їхнє сумління не дозволяло кривдити українського селянина і стягати силою контингенти для гітлерівсько-нацистської влади. Друга група поліцаїв сиділа в тюрмі на Лонцького, між ними Василь Прийма. Третя група держалась, аж до кінця до приходу советської армії, і тоді пішли в ліс, до УПА, а ще інша група пішла до Німеччини.

НОВИЙ АРЕШТ

Кондрат В. Кравс, українець, ходив до школи в Жовкві і весною 1939 р. пішов на Закарпатську Україну. В часі подорожі поляки його

впіймали і посадили в тюрмі в Золочеві. Після поразки польської влади Кондрат В. пішов за кордон, до Німеччини. В 1941 р. він служив у сотні Дружинників Українських Націоналістів (ДУН) — „Нахтігаль” (Солов’ї) під командою тоді ще сотника, Романа Шухевича, який відмовився служити гітлерівському режимові.

Кондрат В. Кравс вернувся нелегально в свої сторони і працював весною секретарем у волосного війта в Жовкві. Кондрат В. був тоді повітовим Служби Безпеки. Я тоді близько співпрацював з Кондратом Кравсом. Член Організації Ірина Гевак, що мешкала на вул. Туринецькій, працювала секретаркою в міській раді. Ірина Гевак-Веселка передала нашій Організації деяку кількість блянків — особистих виказок (авсвайсів) і різні секретні формулярі. Хтось з наших людей це зауважив і повідомив гестапо. Також зрадливі люди підслухали телефонічну розмову Ірини Гевак, яка перестерігала Кондрата В., що до нього йде гестапо арештувати. Кондрат В. залишив працю і пішов до хати Ірини Г. і в тім часі через вікно побачив двох гестапівців, тоді вискочив через заднє вікно хати і почав втікати до близького лісу. Гестапівці почали стріляти, а тим часом Ірина Гевак також вибігла з хати і побігла до друга Кондрата В., і опинилася між кулями.

Почалась перестрілка. Погоні гестапівці не продовжували і вони обоє втікли в ліс с. Вовлітна.

Зразу гестапівці арештували її батька, маму і брата. Дальша доля її родини мені не відома. Знаю лише про те, що пізніше Ірина Гевак-Веселка працювала машиністкою в відділі пропаганди „Афродина”, десь в терені Сколе, Підкарпаття.

З Іриною Гевак і Кондратом В. ми були близькі знайомі і довший час співпрацювали в моїй хаті. З перших днів підпілля Ірина Г. короткий час мешкала в подруги Ольги К.-Калини. Вже з підпілля Кондрат В. передав свій пост повітової політичної безпеки Грицеві Куликівцеві. Гриць Куликовець працював у міській раді в Жовкві. Як тільки Г. Куликовець почав перебирати зв'язки з друзями, з районovими в терені, знову наша розвідка попередила Г. Куликівця, щоби йшов у підпілля. І він це зробив. Гриць Куликовець був часто в моїй хаті і оповідав мені про те як фольксдойчі Ян Крюгер і Ян Янігач робили на нього засідку. Один з тих фольксдойчерів намагався зловити живим Г. Куликівця, але Гриць К., не маючи при собі пістолі, двома пальцями „Вікторія (Ф).” вдарив межі очі і той тип з криком повалився на землю.

Пост повітового С. Б. перебрав студент Петро Турчин. На цім організаційнім пості він довго не був. Мені приходилося з ним співпрацювати і він іноді відвідував мене в моїй хаті. Друг П. Турчин хотів студіювати у Львові і тому перестав бути тоді активним в нашім політичнім секторі.

Приблизно в травні 1942 року перебрав повіт студент Юлько Головнич-Стах. На тому посту ми найкраще з ним розгорнули нашу активну працю в терені, тоді я далі очолював бойовий відділ ОУН в повіті. Моя хата була для нього місцем спокою, ми могли разом докладно все обговорити і плянувати.

В тім часі наша молодь була наставлена в бойовім революційнім дусі. У травні мала місце наша перша з головних організаційних відправ, що відбулася в с. Добрусин. Не пригадую собі скільки було нас, п'ятьох чи шістьох провідних членів на тій важливій нараді, якою керував Окружний (Обласний) провідник політичного відділу Мирон Онишкевич. Такою самою роботою займався його рідний брат Тарас Онишкевич, був (Окружним) Обласним, а пізніше вони були командирами сотень ОУН—УНС—УПА Галайда в терені Жовкви і Рави Руської та Любачів.

По тій важливій нараді ми ночували в одній stodoli коло с. Добрусина. Навесні stodola була порожня і не було на чім спати — ні сіна ні соломи. Впродовж двох днів нарад ми частинно нотували собі важливіше про нові пляни діяльності, про самодіяльність нашого політичного сектора в терені, що Провід ОУН затвердив на весні 1942 р.

З М. Онишкевичем і Ю. С. Головничем я радився кого мені назначити на ще двох районних, які мають діяти частинно в районі Куликова і частинно в м. Жовкві. Повітовий погодився призначити друга Михальчука-Дедика із с. Мервичі на пост районного (котрий загинув з рук гестапо літом 1944 р.) Також я назначив на пост районного ще молодого активного в Організації Скіра-Босака із с. Мокротина. Скіра-Босак був дуже сміливий, відважний хлопець, мав завдання принести і завезти „грипса” до Кракова, і там гестапо арештувало його в потязі і вивезло до концтабору. Друг Скіра-Босак відвідав мене в хаті в серпні 1943 р. перед моїм арештуванням гестапо. Скіра-Босак і я вийшли на волю з концтабору в квітні-травні 1945 р. і він пізнав мене в таборі Целле. Він сказав, що вирішив вернутися до рідних, в терен, щоби продовжувати боротьбу з ворогом. Я просив переказати, що я тяжко хворий і нехай передасть привіт всім нашим друзям.

Провідник Округи М. Онишкевич в присутності Ю. С. Головнича доручив мені творити окремих спеціальний відділ оборони до завдань в повіті Жовква: 1. Володимир Роман, 2. Теодор Грабовський, 3. Михайло Козак, 4. Андрій Гриник, 5. Микола Гриник, 6. Михайло Павник і кур'єрство Володимир Богоніс. Вони були до різної праці, часто були зв'язковими в політичній роботі, вдержували зв'язок із районними і військовими вишкільниками в терені. Названі друзі згинули, вони виконували важливу роботу. Згинули з рук ворога, і тим моїм друзям належить шана з боку українського народу.

Ю. Головнич мав своїх зв'язкових, яких посилав до мене — двох зв'язкових на зміну. Перший називався Юрко С., який пізніше в 1944 р. зарізав бритвою українського зрадника, що був звироднілим садистом — знущався над політичними в'язнями та над українським народом, щоби забрати все майно селянинові для контингенту. Другий зв'язковий мав споживчу крамницю в Жовкві, він був під — С. Б. на місто Жовкву, називався М. Когут.

Ю. С. Головнич говорив мені, що в тому часі один з них почав займатися кримінальною роботою, тоді Обласний Т. Онишко лише чудом врятувався від кількох пострілів ВРК.

В нашому визвольно-революційному русі в часі війни були світлі успіхи, але були й тіні. Ми свідомі наших недоліків, вони були лише тому, що ми не кінчили військових академій, не всі вивчали юридичні закони — право. Ми були присвятилися всеціло служити своєму нескореному народові, не очікуючи жадних нагород. Молоді люди набиралися досвіду щойно в боротьбі з ворогом. Ми пізнавали характер свого зверхника, або співпрацівника-друга, що перебували на різних організаційних постах. Наказ виконання, це є важлива справа. Наша сила Організації, це відвага друзів і посвята.

Несправедливо було суджено В.Р., аж мусів приїхати в наш терен Д. Маївський, щоби у важливих справах допомогти полагодити і вияснити. Д. Маївський був справедливий і розумів друзів. В нашій Організації був взірцевий порядок, взаємна співпраця і дружність. Але були і такі випадки, коли висмикалися від організаційної дисципліни. Такі особи себе відштовхували від належного порядку, вони шкодили собі і нашій Організації.

ПІДПІЛЬНА ДРУКАРНЯ ОУН

Минуло понад 45 років від моєї діяльності в ОУН у повіті Жовква. Постараюся докладно

написати про цю діяльність, описати активну працю заангажованих друзів, які створили підпільну друкарню „Прага” в с. Мокротин від січня 1942 р. до осені 1943 р. Крім нас двох, Романа Василя і Теодора Пелеха, що живемо на еміграції, і були тими доповнюючими силами, був організатор Гуцій Орлик. Всі ми викрали згадану друкарню з-під суворого контролю німецької жандармерії в місті Куликові.

Повітовий провідник Іван Павник отримав докладні інформації, що німецька жандармерія у найближчому часі має забрати друкарню і вивезти її до Львова й передати своїм, як воєнну здобич. Між іншим, ця друкарня діяла в часі окупації більшовиків від січня 1940 до червня 1941 року, на ній в тім часі москалі-окупанти видавали районну газету в Куликові. Друкарня містилася в бараці над високим берегом ріки, коло моста головного шляху, який провадив на Львів. Коли советська армія панічно втекла на схід — прийшов новий окупант, гітлерівська Німеччина, яка намагалася в перших місяцях конфіскувати радіоприймачі, машини до писання, друкарні та інше.

ОУН треба було підпільної друкарні і на наказ Проводу Гуцій-Орлик доручив двом братам — Василеві Романові і Володимирові Романові негайно зайнятися господаркою

друкарні, конспіративно розмонтувати її. Вона була замкнена і запльомбована німцями, при ній час до часу стояв місцевий сторож. Довідавшись про те, що німці мали в пляні на початку січня 1942 р. вивезти друкарню, наша Організація постаралась випередити плян німецької жандармерії.

Друг Володимир Роман упродовж двох днів розмонтував друкарню і запакував її у скрині. Помічником і оборонцем був Андрій Гриник. У тім часі була гостра зима, сніг позамітав польові дороги і треба було спішити зорганізувати транспорт і безпеку з відданих членів ОУН. Старий підпільник Василь Роман зорганізував двоє саней із шістьма добрими кіньми. Знову я був відповідальним за безпеку того транспорту і вибрав собі довірених членів, які були в підпіллі в часі більшовицької окупації і мали бойовий досвід. Всі ці друзі займали поважні організаційні пости і цей плян, вивезення друкарні, був одноразовою акцією для них.

У тій акції взяли участь такі друзі: Володимир Роман, Василь Роман (брат), Андрій Гриник, Михайло Козак, Іван Павник, Федір Грабовський і я. Ми вночі запакували ті тяжкі скрині на двох санях: друкарня, великий ніж різати папір, черенки, олово і через м. Куликів поїхали головним шляхом у напрямі м. Жовкви та

прибули до с. Мачошина. Акція викрадення друкарні була вдала, нам допомогла гостра, морозна зима, вночі не було на дорозі жадного контролю, лише кілька селянських підвод минули нас, поспішаючи до своїх хат.

Ми прибули на подвір'я В. Романа, і мусіли свої руки терти снігом, щоб не відморозити пальців. Треба згадати тих наших селян, які ризикували тим, що дали нам коні і сани, бо ж на випадок контролю чи перестрілки з німцями треба було їм іти в підпілля, в ліс, а це на той час ще було заскоро. Коли все заспокоїлося, на другий день приїхали інші друзі і забрали саньми друкарню до свого с. Мокротин. Спочатку ця друкарня була приміщена в бідного селянина, члена Організації, в stodолі, але це місце не годилося, бо було чути стукіт друкарні, туди приходили незнайомі особи, а друкарі виходили на подвір'я. Не можна було там вдержати конспірацію.

Друг Павелко піднайшов селянина, який погодився, щоб в нього була друкарня, але треба було розкопати і розбудувати пивницю. Павелко організував довірених селян, щоб привезти із с. Шабельна шини-траверзи, які треба було витягати з бункрів, побудованих більшовиками в 1940-41 р. Новий господар погодився розбудувати пивницю під своєю хатою, щоб хата

не завалилась, вмонтували-підсунули шини на підвали хати.

Вже спочатку лютого 1942 р. друкарня працювала повним ходом. Роман Володимир був зв'язковим між друкарнею „Прага” і Проводом ОУН у Львові. В. Роман говорив мені, що мав свого зверхника Гуція-Орлика-Тимоша, а також того друга, з яким мешкав у Львові. Цей друг зі Львова приїжджав потягом до с. Мачошина і забирав його до друкарні „Прага”. В. Роман говорив мені, що цей друг був дуже нервовий і вимагав від нього провадити його заячими стежками, щоб оминути село М. і с. Городженну. Завданням друга зв'язкового Володимира Романа було возити часто ровером і також потягом різні друковані матеріали до Львова. Вертаючись назад, привозив рукописи до друкарні друкарям. Тому що я був втаємничений у справи друкарні В. Роман інформував мене, які мав перешкоди в часі поїздок до Львова. Коли В. Роман їздив ровером, то перевезти пачки з документами було дуже тяжко, бо була гостра зима в 1942-43 р., не можна було їхати бічними дорогами, лише головним трактом, що провадив до Львова.

В тім часі скрізь стояли німецькі поліцаї на перехресних дорогах і контролювали вози, сани, ровери й авта, шукаючи і поборюючи „чорний

ринку”. Одного разу В. Роман чудом врятувався коло с. Грибовичі від певної смерті: німецькі поліцаї контролювали людей, в тім часі В. Роман не мав змоги завернути назад і, щоб не попасти німцям у руки, натиснув на педалі ровера і швидким темпом з’їхав з гори, а німецькі поліцаї за ним стріляли.

Іван Павник просив мене, щоб поїхати до с. Дзіболки і привезти машинку до писання, бо в друкарні потрібна до малої переписки. Тому що я погоджував справи безпеки в цім терені, я погодився поїхати забрати машинку. Також я взяв із собою друга В. Романа. Коли я взяв ту машинку в руки, то відразу пізнав, що це я на ній писав — переписував організаційну літературу в підпіллі. Пізніше цю роботу виконував друг Володимир Роман.

Другим разом І. Павник прийшов до мене в березні-квітні 1942 р. і просив відвезти друкаря і скрині з черенками до друкарні. У зв’язку з тим, щоб більше не розконспірувати людей, я на це погодився і поїхав з друкарем до с. Мокротин. Виїхав за село Мокротин яких два кілометри, як раптом віз застряг у болотняній ямі. Я думав над тим, що треба робити. Надійшов український поліцай і запитав мене, чим допомогти? Між іншим, цей поліцай знав мене, що я був у підпіллі і що мою родину вивезли більшовики. Я попро-

сив його, щоб пильнував коней і воза і нікому не дозволив контролювати, що знаходиться на возі, а сам подався до с. Мокротин і привів добрі коні, щоб витягнути воза. В часі моєї відсутности український поліцай стояв на сторожі і пильнував незнайомого нам друкаря і матеріял. На жаль, я забув прізвище цього поліцая.

Хочу згадати про те, що коли увійшли німці на наш терен, ми, підпільники, члени ОУН, організували адміністрацію, міліцію і культурне громадське життя по містах і селах, і тим самим розконспіровувалися перед своїми і чужими.

У зв'язку з тим, що я в тім часі займав пост надрайонового політичного відділу Служби Безпеки, мій повітовий, друг Ю. С. Головнич, звернувся до мене, щоб розвідати справу Володимира Р. Самозрозуміло, що я скоро сконтактувався з Володимиром Р. і в його справі вислав звіт Ю. Головничу про те, що ця справа не була ясна і задовільна для Гуція-Орлика-Тимоша. В скорому часі приїхав член Проводу ОУН Маївський-Косар-Тарас до конспіративної хати Василя Романа. Д. Маївський фактично був один з головних відповідальних за політично-пропагандивну працю.

Д. Маївський говорив з Володимиром Р. через „ти”, тому що вони зналися з польської тюрми Казимирівська вул. у Львові (Бригідки),

пізніше разом були в підпіллі за московсько-більшовицької окупації західніх земель України. У справі непорозуміння між Гуцієм і Володимиром Р. Маївський, докладно вислухавши Володимира Р., сказав: „На жаль, справа була звітована на швидку руку і докладно її не перевірено. Жалію, що я сам не мав змоги приїхати і цю справу Володимира Р. в'яснити і полагодити”. Між іншим, Володимир Р. був командиром УНС-УПА і загинув у бою з більшовицькою партизанкою коло м. Жовкви 17 вересня 1944 р.

Коли Маївський відвідував друкарню „Прага” в с. Мокротині, часто заходив на нічліг до конспіративної хати друга Василя Р., і з жалем розказував нам про тих друзів, котрих ми знали і які згинули з рук гестапівців на Придніпрянщині. На запитання Володимира Р. про наших сусідів-поляків, чому ми разом не б'ємо нашого спільного окупанта — гітлерівців і більшовиків, Маївський відповів, що наш Провід ОУН намагався нав'язати і вести переговори з АК, і що ми були готові вислати добре вишколену сотню УПА до Варшави, щоб тим засвідчити дружню співпрацю з польським лондонським урядом. Але, на жаль, поляки мали свою незалежну політику і нас, українців, не доцінювали як реальних союзників проти двох окупантів.

Провід ОУН в часі розбудови друкарні „Прага” спровадив друга Степового, як ректора-мовника, який правив усі підпільні видання різних брошур, книжок і документів. Від 1942 р. Степовий мешкав у конспіративній хаті в Василя Романа. Між іншим, Степовий став для нас дуже милим і симпатичним другом, який знав жарти. Коли Володимир В. ставив запитання, яке його прізвище, Степовий відбивався, що має погане чуже прізвище і не скаже, щоб з нього не сміялися. Не зважаючи на організаційну конспіративну засаду, Василь Р. запитав Степового: По розмові здогадуємося, що ви будете родом із східних земель України. Друг Степовий розказав нам, що він був до приходу німців професором Київського університету. З приходом німців 1941 р. вступив до ОУН, в якій виконує всі завдання свого зверхника. Також додав, що має брата, Організація його післала організувати мережу ОУН у Дніпропетровську.

Одного дня я запросив Степового до себе на партію шахів і нав'язалася розмова. Я запитав: Чому ви не пробували творити спротив більшовикам і організувати підпільну організацію?

Степовий відповів; „За сталінських часів НКВД Ягоди, Єжова і Берії було пострахом української інтелігенції, наш „чорний ворон”

часто забирав національно свідомих українців, які ніколи не верталися до родин. Попри терор, коротко перед війною, нас кількох одностудців плянували щось робити, творити організацію визволення України''. В дружній розмові Степовий розказував, що мав нагоду запізнати друзів-галичан, які вони жертвенні і віддані справі, чого ще нема в наддніпрянців. У розмові ми дійшли до висновку, що українці із західних земель мають очолити українську армію УПА, а також поліцію СБ. „Проте ми, наддніпрянці від додав до цього, маємо більше інтелігенції, ми повинні перебрати адміністрацію і фабрики''. Ми себе розуміли і шукали між собою єдності і соборности.

В 1943 р. на весні Степовий мешкав у конспіративній хаті в с. Мокротині, де його знали лише наші друзі, які в різний спосіб йому помагали. Одного дня Степовий хотів в якійсь справі відвідати друга Павелка, який мешкав на другому кінці села. Дорога провадила коло канцелярії солтиса. Несподівано вийшов із канцелярії німецький поліцай і затримав Степового, бо Степовий не виглядав своїм убранням на місцевого селянина. Поліцай його заарештував і став допитувати, як підозрілого. Також солтис не знав Степового і підтвердив, що цей чоловік не з його села. В тім часі німецькі

поліцаї ганялися за підводами звозити буки з ліса для німецької армії, яка потребувала на паливо до моторів в автах замість бензини. Наш селянин пізнав Степового і скоро повідомив друга Павелка, який на час прибув до солтиса і вміло врятував Степового.

Також хочу коротко згадати, що в друкарні „Прага” співпрацювала зі своїм близьким другом Гуцієм подруга Ольга К.-Калина. Гуцій відвідував подругу Ольгу К., яка жила напівлегально тому, що вона була арештована гестапівцями на Зелені Свята в 1942 р., коли з іншою подругою складала терновий вінок на стрілецькій могилі на цвинтарі у Львові. Подруга Ольга К. сиділа в тюрмі на Лонцького і працювала в пральні й мала час на прогулянку, тому наша Організація мала змогу її викрасти підробленими паперами із тюрми.

Гуцій був тим головним шефом друкарні, який підшукував собі добрих і відважних зв'язкових. До таких відважних належав Босак, який, на доручення Гуція, два чи три рази возив пачки до Кракова відповідним нашим друзям. Але влітку 1943, Босака арештували гестапівці, не доїжджаючи до Кракова.

Судьба так хотіла, що він пережив гітлерівський концентраційний табір Бухенвальду і Берген-Бельзен і вийшов на волю. Ми

зустрілися з ним при кінці квітня 1945 р. в Целле, Німеччина. Між іншим друг Босак-Скіра віднайшов мене тяжко хворого в тимчасовій лікарні в Целле і сказав мені, що він таки вирішився їхати першим транспортом советських громадян в Україну і включитися до дальшої боротьби ОУН-УПА.

Без сумніву, найбільшу працю, енергію, організаційний хист, підібрання співпрацівників для друкарні „Прага” вклав Гуцій-Орлик-Тиміш. Але без свідомих наших селян, які мешкали в близьких селах і бачили, як часто вози приїжджали, навантажені великими сувоями паперу, неначе з бетону, підпільна діяльність була б неможлива. Я є тим свідком, що такий транспорт паперу привозили до мене до моєї стодоли. Вночі активні наші хлопці, члени Організації, відвозили папір до друкарні. Справою транспорту займався Володимир Р. Підкреслюю, що я дав згоду, в порозумінні з Іваном Павником, щоби транспорт паперу привозили на мою адресу. Не можна було це все вдержати в конспірації. Наприклад, одного морозного дня приїхала підвода до с. Мачошина і візник нічим не накривав паперу, а замерзла груда трясла возом так, що було чути далеко, аж сусіди оглядалися, хто це приїхав і до кого? Але не було жадного провалу чи доносу з боку наших

селян. Також приїжджали зв'язкові зі Львова потягом, роверами і зимою лещатами, також випитували селян за адресою Володимира Р. та Т. Пелеха. Отже люди це бачили і нам чим могли допомагали.

В тім районі був пожвавлений рух нашої Організації і ми рахувалися з тим, що ворог може впасти на слід діяльності друкарні „Прага”. Але ніхто про це не думав, щоб так по-дурному втратити друга Максима-Сало через рутину укр. поліцаїв, і ми мусіли припинити працю друкарні в селі Мокротин. (його сестра загинула в тюрмі Жовкви, НКВД.)

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ САМООБОРОНА — ОУН

В 1943 р. в квітні-травні в с. Добрусин відбулася важлива нарада активу округи під проводом Онишкевича-Тараса і Мирона та Ю. Головнича. Провідник Округи поінформував нас про те, що у вересні 1942 р. Провід ОУН постановив організувати Українську Народню Самооборону (УНС) на рої, чоти і сотні на Західніх Землях України. На цій важливій нараді було шість активних провідних друзів. Я теж брав в ній участь. М. Онишкевич нас інформував,

що в нашій Організації були різні думки, що в Галичині ще тоді неможливо було збройно виступати проти гітлерівців під командою УНС-УПА-ОУН.

В 1943 р. навесну мене інформував друг повітовий Ю. Головнич про те, що наш Обласний Т. Онишкевич врятувався в часі перестрілки з кримінальним елементом К.В.Р. на терені повіту Жовкви.

Але програла битву 6 німецька армія під Сталінградом і її цілком знищено. Німці повільно залишали завойовані терени і відступали на захід. Прийшла деморалізація, духовний занепад, і німці перестали вірити в перемогу Гітлера. Провідник Округи М. Онишкевич виразно нам сказав, що Провід ОУН творить УНС-УПА-ОУН. Тому, що бракує старшин і підстаршин, ми маємо допомогти організувати Проводові ці відділи, який взяв на себе відповідальність. Ми очолюємо політично-розвідочно-оборонну організацію, тож можемо всі головні пости заповнити в Українській Народній Самообороні. І ще тому, що розвідочна частина безпеки має спільно співпрацювати з військовим сектором УНС.

На другий день нарад Окружний нам говорив, що маємо підготовлятися до приходу більшовиків, що буде тяжка боротьба з ворогом.

Маємо вже підготовлятися і організувати криївки, мусимо переконати актив, що треба рити під землею криївки на дві, п'ять, десять і на більше осіб. Має бути стисла конспірація, прийдеться довго жити в тих криївках у лісах, селах і містах. Треба організувати харчі такі, що довго можуть бути корисними, які не зіпсуються. До таких харчів належать: сушений хліб, сушені овочі, печена картопля, сіль, цукор, квашені огірки, капуста, морква, буряки, вода. Всі ці припаси мають служити на короткий час перебування в криївці. Для поранених друзів треба підготовляти переварене біле полотно, що мало служити за бандажі, на різні перев'язки. Тому що тяжко отримати різні медикаменти, маємо самі собі допомагати сильно процентовим алькоголем (самогонка), щоб замінити йодину прочищати рани.

Нашим завданням є підшукати лікарів, хірургів, медсестер, санітарів, щоб йшли в підпілля. Також було говорено, що в першу чергу творимо військові відділи з тих молодих людей, які криються від вивозу на працю до Німеччини.

Я приїхав у район і повідомив актив про нашу працю УНС і що всі маємо організовано приступити до праці. Перші відділи УНС мають рекрутуватися із молодих хлопців що вернулись з Німеччини, але не хочуть назад вертатися на

працю, де тяжко працювали і голодували у гітлерівських фабриках. Німецька жандармерія тих молодих хлопців переслідує. Тому ми маємо допомогти їм, навчити тих хлопців, щоби вміли оборонитися від ворога. Здібніших хлопців маємо післати на підстаршинські курси, що їх організує Провід ОУН. Нашим завданням є зорганізувати великі баняки-котли до варення. Кожний хлопець мусить мати їдунку, польову пляшку на каву-воду і доброго ножа. Нашим завданням є організувати тепле убрання і добрі чоботи.

ПЕРШИЙ НАСКОК УНС — ОУН НА КОНЦЕНТРАЦІЙНИЙ ТАБІР ГЕСТАПО

В 1943 р., прикінці серпня, з мого села Мачошина прийшов хлопець В. Б. із штрафного табору в селі Святославі коло Сколе. Цей хлопець належав до „Арбайтсдінсту” в м. Жовква, він чимось провинився, і за те німецька жандармерія запроторила його до штрафного табору. Я з цікавості цього хлопця відвідав і він розказав мені про своє пережиття в тому страшному таборі. В ньому гітлерівська жандармерія і фольксдойчі, які мали адміністрацію в своїх руках, знущалися над ними, били, не давали їсти.

Відділ УНС-ОУН зробив наскок на карний табір в с. Святославі, Сколе, в якому гестапо тримало українську молодь, що відмовлялася служити у „бавдінст” (Служба праці). Відділ УНС несподівано захопив табір, зліквідував гестапівську охорону та німецьку адміністрацію. Всіх в’язнів, що були катовані і голодні звільнено. Командир УНС сказав їм, що хто бажає, хай до нас прилучається, або хто ні, нехай вернуться додому.

Командир УНС давав накази куди ми мали йти по санітарних станицях, щоби позбутися німецької погоні і щоби добитися в свої сторони. Наші селяни нам допомагали харчами і перестерігали від німецьких станиць жандармерії.

В Галичині поширилась вістка про наскок УНС на німецький штрафний табір. Молодь була піднесена на дусі, що є ОУН, яка сміливо спротивилась німецькому пануванню гестапо. Німецька жандармерія пізніше впіймала того хлопця В. Б. в Жовкві і під шантажем гестапо з нього зробили сексота. У травні 1944 р. той хлопець В. Б. видав в руки гестапівцям члена Організації Кирика Теодора, котрого розстріляли на Пісковому коло Львова. Т. Кирик сидів в товаристві наших дівчат в каварні в Жовкві і прийшло двох гестапівців з В. Б., який показав

пальцем на Т. Кирика. Т. Кирик був українським поліцаєм і за його сумлінням не міг погодитися з кривдою наших селян котрих дочки і сини були вивезені до Німеччини на примусову працю, а також зі стяганням контингенту. Тому він залишив поліційну працю і вернувся до свого села. Т. Кирик був активним членом Організації і повітовий дав йому пост референта юнацтва. І на тому пості він загинув з рук гестапо.

В 1943 році мій зверхник Ю. Головнич просив мене, щоб я змінив своє псевдо „Чорнота” тому, що командир УНС має таке саме, це тому, щоб у звітах було ясно про котрого „Чорноту” мова йдеться. Я вернувся до псевда ще з підпілля — „Рубай”. Командир Чорнота таборував із своїми вишкільниками в лісах Волі Жолтанецької. Організаційною дорогою я мав з ним постійний зв’язок. Пошта йшла від Окружного, також від Повітового, через мене до командира Чорноти.

До найкращих і відважніших друзів належав Т. Грабовський, який всю важливу пошту доставляв до командира УНС. Це був дуже дисциплінований бойовик — удень, вночі чи в часі забави він був готовий виконати наказ. На цьому посту він загинув під Куликівською горою під селом Перемивки. Грабовський їхав верхи з автоматом. Його мусіли часто спостерігати

польсько-комуністичні відділи, що мали свою станицю в польськiм, мiшанiм селi Перемивки. Ворог обстріляв його з польової гарматки, так що згинув кiнь i вершник Т. Грабовський. Лiтом 1944 р. його рiдний брат Иван трагiчно загинув коло свого села. Сестра Анна належала до УНС i виконувала обов'язки зв'язкової i медсестри. Бiльшовики її впiймали у вереснi i вивезли на Сибiр в 1944 р. Пiзніше вона вернулася до свого села Мачошина.

Наша Органiзацiя була в краю авторитетом для всiєї української молодi. Органiзацiя зумiла заснувати сильну мережу ОУН, мала в своїх рядах студентiв, робiтників i селян. Майже 80 вiдсоткiв селян брали участь в нашiй Органiзацiї. Ця селянська молодь була здiбна i цiлковито вiддана визвольнiй боротьбi українського народу вiд 1941 р., коли молодь масово вступала до ОУН. Це був народний порив нашого народу.

ДОРУЧЕННЯ ОРГАНІЗУВАТИ УНС

Моїм завданням було створити УНС з молодих добровольцiв i керувати нею в кожнiй станицi, в селi та вишколювати вiддiли УНС. Здiбнiшим i смiлившим хлопцям було доручено вечорами, при мiсяцi, виконувати вiйськові

вправи з крісом. В кожному селі був ройовий, член Організації, із своїми ровесниками, котрий вчив своїх друзів вправлятися з крісом, револьвером і кидати гранати. В липні-серпні я відвідував близькі села, в яких вправлялись рої і чоти. Молодим хлопцям я розказував про конспірацію. На той час я був для молоді авторитетом, що пройшов підпільну бойову практику в часі більшовицької влади. НКВД-исти, при допомозі сексотів, намагалися впіймати живими підпільників, українських революціонерів, які скривалися у національно свідомих українських родин.

Ми, підпільники, мусіли призвичаїтися до невивіреного, твердого життя, коли ворог вишукував нас, замасковуючися, щоб не дати сліду для засідки: не курити, не говорити і ховатися. Ройові і чотові УНС мали вчитися партизанської тактики, несподівано наскочити на ворога і так швидко відступити, щоб і сліди замести за собою.

ДИВІЗІЯ ГАЛИЧИНА

В моїм сусіднім селі вчителював друг П.-чишин, який вирішив студіювати на педагогічних курсах у Львові. Ми добре зналися. Коли він вертався потягом зі Львова додому, по дорозі

часто вступав до мене на чай. При цій нагоді ми розмовляли на різні політичні теми. Я випитував друга П.-чишина про життя української інтелігенції у Львові. Також ставив запитання: про що дискутують українські студенти, чи Гітлер війну виграє, чи потрібно організувати „Дивізію Галичина”? П.-чишин дав мені таку відповідь: ми, українці, знаємо, що Гітлер війну програв, тому що ігнорував волю України, поділив наші землі на комісаріят України Е. Коха, Буковину віддав румунам, віддав Карпатську Україну мадярам і приділив Галичину до Губернаторства Франка. Але є для нас українців ще одна можливість, — частина людей може пройти військовий вишкіл, щоб взяти зброю в руки, а тоді побачимо з ким прийдеться нам ще воювати.

Я висловив свою думку другові П.-чишину, що організатори „Дивізії Галичина” повинні вимагати від гітлерівської влади звільнення Провідника Степана Бандери, Голови Управи Ярослава Стецька та інших членів українського уряду і членів ОУН, що перебувають в гітлерівських концтаборах. Одним словом німці мають визнати УССД.

Наприклад: ті панове, організатори „Дивізії Галичина”, недоцінили силу ОУН. Я був свідком тих днів, як під тиском її організатори

рекрутували молодь до „Дивізії Галичина”. Я був свідком того непорозуміння, коли зв’язковий ОУН приносив „грипса”, що всі організовано йдемо до лікарської комісії реєстрування рекрутів до „Дивізії Галичина”. За короткий час прибігають зв’язкові, повідомляючи, що не йдемо до реєстрації. Пізніше наш Провід ОУН вирішив, що молодь має зголоситися до лікарського огляду, щоб видержати час. Кожне село зголосило 50-1000 добровольців. Коли в м. Жовкві відбулася зорганізована парада добровольців, коли промовляли з трибуни, то, на здивування всіх присутніх, виявилось, що маршувала лише одна чота. Староста В. наказав учителям і школярам маршувати перед добровольцями. Майже всі вчителі і батьки були проти такого наказу старости В. — райхсдойчера. Молодь пішла, за покликом Проводу ОУН, до Української Народньої Самооборони (УНС). Для прикладу — моє село виставило дві бойові чоти УНС-ОУН. За тим прикладом пішли всі села Жовківщини.

ОСТАННЯ НАША НАРАДА

В серпні 1943 року я коротко перебував в туринецько-дзіболецькім лісі де вишколював

молодих хлопців. В тім часі відбулась нарада Округи в с. В'язова, а керували нею М. Онишкевич і Ю. С. Головнич. Сьогодні не пригадую собі скільки було на ній осіб, ані прізвищ. За конспірацією, ми не подавали своїх прізвищ. По діловій праці знав я тих друзів з організаційних відправ восени 1941 р., у травні 1942 р. і останньо, в серпні 1943 р. Районові були з таких сіл: П. Музика із с. Бутини, і з с. Реклянець, І. Турчин (молодший), із с. Дзіболки, Н. Н. -Голуб, котрого я відвідував в його хаті, щоб забрати машинку до писання для потреб друкарні „Прага” в січні 1942 р., і також Юлько Стойко і І. Когут, обидва із Жовкви. Підготовкою приміщення для нарад займався М. Сорока з с. В'язова. М. Сорока вернувся з-за кордону і господарював, бо його родина була вивезена на Сибір. На тій нараді було ще двох друзів, але прізвищ їх не пам'ятаю. На тій нараді коротко було звітовано з теренів і пізніше настала дискусія. Друг І. Турчин півголосом звернувся до мене, що він вирішив йти до „Дивізії Галичина”, тому що там буде для нього можливість вивчити військову справу. Я звернувся до своїх зверхників, друзів М. Онишкевича і Ю. Головнича за виясненням, бо говорять, всяко друзі — йдемо до Дивізії чи ні?! Другові І. Т. відповіді не було.

Тому, що двох друзів районів — Михальчук-Дєдик з с. Мервичі і Босак-Скіра із с. Мокротин, мені підлягали (вони не були присутні), я мав звітувати про сучасне положення терену. Тих двох друзів мене інформували, що гітлерівські відділи з гестапівцями роз'їжджають по селах Добрусин, Нова Скварява, Мокротин і стаціонують в казармах в Жовкві.

Друг Михальчук-Дєдик (районовий) загинув в бою із гестапо весною в 1944 році:

Ті німецькі відділи лише дивляться і нікого не арештують, дехто з наших друзів думає, що це лише маневр? Також я сказав, що ця німецька сотня до зубів озброєна в автоматичну зброю, легкими транспортними автами та мотоциклами. Отже, вони можуть кожної хвилини наскочити на наші села. Ми ще не встигли вишколити свої малі відділи і брак нам автоматичної зброї. Ми ще не є готові рівнятися із гітлерівською сотнею.

Окружний дав нам наказ, що маємо організувати варту вдень. Вночі маємо подвоїти варту, яка має пильнувати тих головних доріг, що ворог може на село напасти. Все було обдумане і про всі подробиці обговорено. Кожний з нас, друзів, відчув, що наша боротьба з гітлерівцями зближується.

Обласний і Окружний Онишкевич і Ю. Головнич просили мене, щоби я з ними переночував. Я відповів, що хочу забрати пошту з терену, тоді будемо знати більше про ворога. Також хочу сказати своїм робітникам, щоби постаралися якнайскоріше стягнути решту збіжжя з поля.

Десь так коло третьої години ранку я прийшов до хати, перечитав пошту, запечатав її в більший коверт червоним лаком. Я був перемучений і нервово виснажений.

На згаданій тут організаційній нараді я ще інформував М. Онишкевича і Головничача про те, що напочатку серпня в мішаних селах — Станиславівка, Перемивки, Кошиїв і в Зарудцькім лісі перебувають комуністичні партизани і нападають і грабують українське мирне населення. Такий випадок був, що в присілку Копанка коло с. Мокротин наскочили ворожі партизани. В тім часі перебували там наші підпільники і відбили наступ напасників.

МІЙ АРЕШТ

1943 р., 25 серпня, вранці, о 5 год. гестапівці наскочили на мою хату і сонного мене арештували. Пробудив мене гестапівець ударом пістолі

гестапівець використав мою боротьбу за пістолю і сильно вдарив мене по голові прикладом автоматичної пістолі і я повалився без пам'яті на землю. Коли я прийшов до пам'яті, бачив як гестапівець лляв воду з відра на мою голову, а я лежав у болоті під криницею.

Я відчув страшний біль голови, кров стікала мені на очі і на ціле моє тіло. Гестапівець намагався задержати кров, і брав мокре болото і мазав по моїй голові. Я теж відчув біль моїх рук, які були зв'язані ззаду дротом так сильно, що кості були викручені з суглобів. Однак я не піддався. Мимо того, що я був страшно побитий і руки були зв'язані дротом.

Коли гестапівці провадили мене через ціле село, я ще раз пробував вирватися з їхніх рук і втікти через близький паркан, за яким були будівлі родини Володько, напроти школи. Знову мене вдарили рукояткою пістолі по голові, аж в голові закрутилось. Це була моя остання спроба визволитися з рук гестапо.

Насамперед вони запровадили мене за село і поклали на землю, долілиць. Наді мною стояв гестапівець з автоматом. За якийсь час прийшли ще двох гестапівців і запровадили мене до старшини гестапо. Він приглянувся до мене і подивився, що йому піддані принесли й показали: мою пошту і пістолю (еспанська пістоля). І знову

запровадили мене до центра села і там положили мене на землю. В тій хвилині я був злий на себе, що не послухав свого зверхника, який переконував мене, щоби переночувати в нього.

Лежав я на землі і приглядався як гестапівці приводили арештованих наших людей і ладували до авта. Пізнав мене старшина, що я з ним боровся, який читав список арештованих. Мені стало легко на душі, бо не було між арештованими моїх друзів, які напевно помстяться за зрадників і за кривду нашу гітлерівцям, що паношують на нашій землі.

Коли транспорт з нами, арештованими, і гестапівцями рушив, я глянув на друзів, які сиділи в авті коло мене і зрозумів, що прізвища ці самі, але не ці друзі, бо в селі носять прізвища людей, які вже давно посвоячилися, це дальша родина. Гестапо в моїм селі арештувало таких людей: Марію Кирик, Романа, В. Павника, П., Гущака, Білана, Будинка, Греха, Богоноса, Мончука, Томира і солтиса Григорія Пелеха. По кількох днях гестапо звільнило з тюрми на Лонцького солтиса П. Г. і Томира. Також я бачив на авті Івана Микитина, якого гестапо арештувало в сусіднім селі, в Новій Скваряві. Під сильним конвоєм гестапівці нас везли через м. Куликів і привезли до тюрми на Лонцького у Львові.

Хочу тут згадати про характери людей. На перший погляд це дрібниця, але пізнаєш друга в біді. Наприклад, 25 серпня 43 р. була спека, сонце так гріло, що не можна було знайти місця схоронитися в авті. Коло мене в авті сидів молодий старшина, гестапівець і бачив як мухи і оводи пили мою кров по цілім моїм обличчі. Я не міг боронитися від мух, бо руки були зв'язані і головою не міг рухатися. Той людяний гестапівець говорив по-українськи. Він взяв капелюха від бувшого польського вояка Галера і всадив на мою голову. Але, на диво всіх присутніх, цей галерчик стягнув з мене свого старого капелюха. Другий подібний такий випадок: Я сказав до Ф. Г., що чув як хтось з наших людей передав мені малу пачку. Тоді Ф. Г. сказав мені: „Тебе і так розстріляють, нащо вона тобі?“ І забрав її від мене. Також хочу тут згадати, як Марія Кирик тулила до свого серця свою дитинувдівчину, сидячи на авті, а гестапівець схопив цю дитину, трирічну, і викинув з авта до жінок, що плакали, а вони схопили дитину в повітрі. Батько тієї дитини був розстріляний енкаведистами в тюрмі в Жовкві. Марія Кирик загинула в Авшвіці, десь в жовтні-грудні 1943 р.

ТЮРМА ЛОНЦЬКОГО

Гестапо привезло нас всіх, арештованих, до тюрми на Лонцького у Львові. По короткій реєстрації арештованих, в'язнів порозділили по камерах. Я думав, що стрінуся з друзями, щоб порозумітися, що нам треба говорити під час переслухувань на гестапо. Однак мій плян не сповнився. Вартовий, озброєний в автомат, запровадив мене до так званого старого будинку до камери ч. 54 до одноособової камери. Коли мене есесман провадив коридором до камери, через „візитівку” впізнав мене в'язень Богдан Криницький який вже скоріше попав в руки гестапівцям, ще в 1942 р. Завдяки Б. К., котрий дав знати про мене Петрові Башукові, що тоді працював у в'язничній кухні, я мав змогу одержати лишній кусень хліба і моральну підтримку.

На поединці (камера ч. 54) не було ні ліжка, ні коца, ні параші. Через те щодня озброєний вахман провадив мене до туалету. По кількох днях я подумав, що було пляново зорганізовано мою зустріч із майором Д. Грицаєм в туалеті, коли в дверях стояло чотири есесмани з автоматами. Дмитро Грицай запитав мене хто я і коли арештований. Я йому розказав, що знаю його і з ним говорив під час військового вишколу в

Мостах Великих. Д. Грицай пригадав собі ще одну нашу розмову в липні 1941 р. Д. Грицай сказав мені, що він був в цій самій камері (54), в якій тепер я сиджу і шепнув мені де є схований олівець і папір.

Д. Грицай цікавився всіми новинами зі світа. Я йому, як міг, швиденько розказав і повідомив, що ми підготовляємося до збройного виступу проти гітлерівців. Нарід є з нами. Але наші селяни бояться приходу більшовиків до Галичини.

По кількох днях я довідався від молодого есесмана із Карпатської України, який говорив по-українськи, що кількох в'язнів утікло з тюрми, в тім числі і Дмитро Грицай. Тоді мені легше стало на душі.

Перші дні на поодинці в тюрмі я почував себе як лев у клітці. Різні думки не виходили мені з голови. Чому мене не кличуть на переслухання? Якщо покличуть, тоді що маю зізнавати?

У перших днях в тюрмі я не міг нічого їсти, лише каву або тюремну юшку пив. Голова і щелепа ще боліли. Рани почали гоїтися і вартовий запровадив мене до тюремного перукаря (поляк), котрий поголив мене і волосся обстриг із ран на голові. Тоді я зрозумів, що тепер гестапо мене покличе на переслухання. Вартовий-есесман запровадив мене до тюремного лікаря, який

наклав свіжі бандажі і подивився на рани на голові. Лікар запитав вартового по-німецьки: „Що це за людина така побита?” Той вахман відповів, що це український партизан, якого зараз він веде на переслухання. Лікар був також в'язнем і на відповідь вахмана помахав лише головою.

З першого дня мого перебування в тюрмі я вивчив напам'ять свій зфабрикований плян як я маю зізнавати, щоби себе боронити. Тому що я читав звіти з терену, які попали гестапівцям у руки, я знав, що ніхто в звіті мене не обтяжував, не згадував який пост займаю в Організації. Вартовий есесман і „кріпо” в цивільнім запровадили мене на другий поверх до великої кімнати. В ній, у правім куті, дальше від вікна, був загороджений довгий стіл. За столом сидів, як пізніше я довідався, шеф гестапо Вірзінг. Його бліда секретарка, brunетка, німка, писала на машинці. Побіч стояв перекладач, німець українського походження. (В Німеччині я бачив його лише два рази, він давно помер.) Перекладач перший привітав мене сильним ударом у вже побиту голову. Я так був ще ослаблений, що при наступному ударі головою об стіну, повалився на підлогу. Бандажі з голови поспадали і рани на голові почали кривавитись.

Перше запитання гестапівця Вірзінга — „коли я народився, як називаюся і т. д. Тоді Вірзінг запитав, де мої батько і мати? Я відповів, що мою родину вивезли більшовики на Сибір 22. 05. 41 р. Тоді перекладач знову почав бити мене палкою по голові і вигукував, що я хочу бути міністром, хочу самостійної України! Твоя, кричав, родина на Сибірі, то ти повинен брати кріса в руки і боротися в рядах німецької армії! Знову перекладач ударив мене палкою по голові.

І знову всі бандажі повідпадали з голови і свіжа кров потекла на праве око.

Секретарка Вірзінга щось йому сказала, бо Вірзінг махнув рукою, дав знак не бити мене. Вірзінг продовжував: „Ти належав до ОУН?” Моя відповідь: „Так”. Перекладач запитав — до якої ОУН, Мельника чи Бандери? Я відповів, що належав до ОУН Бандери. За цю відповідь перекладач знову вдарив мене кулаком у груди і я знову повалився на землю. На столі я бачив свій місячний організаційний звіт з двох районів. Також бачив чорну цівку пістолі, яка була прикрита течкою. Вірзінг запитав мене, чи це мої документи? Я відповів, що ні, що я тільки переписував їх.

В тій хвилині я почув в дверях якийсь рух, обернувся і пізнав кріпо. (Також німець українського походження). Він ніс із собою грубого

дрючка. Але гестапівець Вірзінг махнув рукою, щоби він вертався назад. Вірзінг ставив запитання — Від кого я одержав ці документи і кому мав передати-доручити? На це питання я вже був приготований. Я відповів, що одержав документ від (псевдонім) А. А., а мав передати (псевдонім) Р. Р. Очевидно, що я все це вдень і вночі вивчав як зфабрикувати псевда на тих друзів, які вже давно крилися в підпіллі. Тих друзів ніхто вже живих не впіймає, бо вони скрилися в лісі перед гестапо. (Тих двох друзів згинули у відкритому бою в 1944 р.) Фактично всі ці звіти походили від моїх співпрацівників з терену, що писали мені звіти за псевдом. Всі ці звіти я мав передати своєму зверхникові повітовому другові С. Ю. Г.

Другий раз гестапівець Вірзінг мене коротко переслухав, але не бив. Також і перекладач мене більше не бив. Я зрозумів, що гестапо мені повірило. Повірило тому, бо гестапівець Вірзінг перевіряв мій почерк у звіті. Я так і зрозумів, що я був маленькою рибкою, лише зв'язковий!

ВИВІЗ В'ЯЗНІВ ДО КОНЦЕНТРАЦІЙНОГО ТАБОРУ АВШВІЦ

В 1943 р., 3-го жовтня, тюрма на Лонцького була переповнена різними людьми. Вночі

зчинився великий шум і крик. Тюремні двері з брязкотом відчинилися і на команду вахманів в'язні виходили на тюремне подвір'я. Я думав, що гестапо за мене забуло, але несподівано двері моєї камери відчинилися і мене прилучили до загальної маси в'язнів.

Після місячного перебування у камері, перший раз я вийшов на подвір'я і втягнув у себе свіжого повітря. Я приглядався як в'язні бігли до котла за супом, а інші віталися, стискаючи собі правиці. Першого дня в'язні проходили різні формальності, одержували назад своє добро, котрого не вільно було держати в камері, як годинники, хутра та інше. Надворі пізнав я також такого самого скривавленого як і я. Це був І. Кашуба, що стояв сам, дальше від інших в'язнів. Увечорі знову всіх в'язнів загнали до камер. Українці старалися держатись разом і заходили до камер під крик есесманів. В'язні просто душилися, не було чим дихати. Люди старалися спати на підлозі, притулені до себе як сардинки. Один українець (не пригадую собі прізвища, правдоподібно це був Наняк) мав підбиту руку і носив її підв'язану на бандажі. Пізно ввечорі, перед сном, хтось перший почав співати „Боже, вислухай наші благання”, а всі інші в'язні підхопили її.

На другий день знову в'язні опинилися надворі, проходили дальшу реєстрацію. Вахмани влаштовували ґрунтовний обшук у в'язнів і якщо знайшли ножа чи інші залізні речі, тоді гестапівці такого катували, копали і били палицями. В той час було в'язнів приблизно 1700 осіб. Страхом для в'язнів було те, що один гестапівець вичитував прізвища за азбукою і наказував палицею дорогу — одним на ліво, котрих ладували в авта і кудись вивозили. Тільки одиницям попадало йти направо, під мур.

Були між в'язнями панікери, які говорили таке: ці в'язні, що стоять під муром, призначені на розстріл на пісковню, коло Львова. Я почув своє прізвище і бігом подався наліво, де стояли авта з в'язнями. Але я почув крик: „гальт, гальт!” Я став, обернувся і побачив як гестапівець палицею показав мені дорогу під мур. В тій хвилині я прилучився до цієї малої групи в'язнів, які відразу засипали мене запитаннями: за що попав до тюрми? Моя відповідь була коротка — гестапо зловило мене із зброєю. Всі ахнули, значить це розстріл!

У той час по селах і містах були вивішені плакати: за ношення зброї — воєнний суд. Гітлерівська влада таких людей розстрілює. Пригадую собі, що я виглядав жалюгідно — брудна від крові сорочка, голова забандажована,

гудзики в штанах всі відрізані, без пояса, на ногах мав лапці, які подарував мені наш чоловік, баптист із села Сулимова. В тій групі впізнали мене д-р Василь Стронціцький, Петро Башук, Зіновій Матла, Іван Кашуба, Володимр Лобай, І. Шевчук, О. Торищак та інші. Вони говорили, що між нами є один поляк і один якийсь жид із Рави Руської. Разом мало бути 12 осіб, які для гестапо були небезпечні.

Підвечір приїхала машина і нас 12 в'язнів забрали з вахманами і завезли до транспорту на станцію Підзамче у Львові. Весь транспорт мав коло 1700 в'язнів. В кожному вагоні було 120-130 осіб. Сонце вже заходило за гори, як потяг рушив у дорогу. Я ще востаннє глянув і попрощався із столицею короля Льва.

Помалу з очей зникав Високий Замок. В'язні чекали на різні несподіванки, але їх не було. Транспорт з в'язнями опинився вже на польських землях, через діру у вагоні я дивився як сонце заходило, а селяни орали.

В транспорті я чомусь відокремився від групи, сидів у другім кутку вагона і думав про родину і друзів. До мене підійшов В. Лобай і випитував хто я є і звідкіля походжу? Він мені сказав, що має родину (родича) в Канаді, що також називається Пелех. Пізно, увечорі, як надворі потемніло, підступив до мене Зіновій

Матла, запитав про це саме — що я робив в Організації і кого знаю із старших членів Організації? Я відповів, що знаю провідного члена Касарабу, що бачив його з чорною бородою в Жовкві в 1941 р. (липень-серпень). Найкраще знаю (і з ним співпрацював) Гриця Куликівця, який багато доброго розказував про нього, що він був засуджений польською владою до смертної кари за виконання замаху на польського агента Яцину в Жовкві, що „всипа” була через Богдана Галапаца, якого я знав тоді як він носив борідку. По короткій хвилині З. Матла запитав мене про тих двох чоловіків, що коло мене вкупі сидять і говорять по польськи. Я відповів, що тих людей не знаю.

З. Матла з ними щось поговорив і тоді тих двох людей почали пробувати відірвати дошку в підлозі. З. Матла запитав мене, чи я готовий втікати з вагона? Я відповів, що так. Відповідальним за групу в нашій вагоні був д-р В. Стронціцкий, який кілька разів гукнув: „перестаньте, за вас кількох гестапо нас всіх розстріляє!” Між іншим, так теж заявив гестапівець, комендант транспорту.

Це була причина моєї відмови від пляну втечі. Ми всі, в’язні, занехали втечі і погодилися із долею, що нас чекав концтабір Освенцім (Авшвіц). Це діялося 3-4 жовтня 1943 р.

В Авшвіці колись стояла польська кавалерія, будинки були побудовані для коней, посередині їх був довгий, на метр високий ogrіваний комин. До Авшвіцу майже в цей самий час прибуло три транспорти: львівський, радомський і варшавський. Пізніше прибув транспорт з Любліна.

Концтабір прийняв мене і всіх інших друзів-в'язнів непривітно. Першої ночі табірна адміністрація витискала числа в'язнів на лівій руці. Мені викололи число 154918. Під крик есесманів і капів заганяли нас групами до лазні. Провідні члени Організації старалися про те, щоби українці носили букву (У) українець на лівій стороні блюзи і на правих ногавицях, нижче звисаючої руки пришиті.

Українська група добилася права що ми окремо, понад 70 осіб, стояли на апелю в окремім бльоці. До цієї української групи належали мої друзі із Жовківщини — Михайло Соломяний, Василь Макух і я. Кілька сотень українців, між ними були члени Організації, не могли належати до цієї політичної групи. Наприклад: були такі члени Організації: Василь Роман, Володимир Богоніс, Іван Микитин та інші. Мене переконували мої друзі, що буде зорганізована друга українська група і її приєднають до першої групи. Перед таборовим бараком зібралося нас

понад 70 осіб, тоді адміністратор Богдан К. висловився до цієї групи так: „Хто з вас був арештований гестапом зі зброєю в руках, як партизан, той в'язень не може належати до цієї політичної групи”. П. Башук і З. Матла знали, що мене гестапо арештувало зі зброєю в руках. Вони подивилися на мене і я зрозумів, що мушу виступити з ряду. За мною також виступив з ряду Андрій Мельник, який перевозив зброю возом і гестапо зловило його на гарячім. Андрій Мельник живе тепер в Канаді.

Кожний в'язень бажав, щоб його з того табору-карантину в Біркенав вирватися до інших б'локів в Авшвіц. А ще інші мріяли виїхати до таборів центральної Німеччини. Багато цій українській політичній групі 70 осіб допоміг старий в'язень Авшвіцу Богдан К. Інших з цього львівського транспорту українців, політичних в'язнів, було коло сімсот осіб, вони мусіли покладатися на власну долю, чекали на вивіз до корінної Німеччини.

В перші дні карантину в таборі Біркенав діялися страшливі речі, старі в'язні „капо” за кусник хліба натравляли так званих „боксерів” вбивати людей. Лунав крик, нові в'язні боронилися, говорячи по-польськи: „Що робіце, панове, Буг над нами!”. До таких „боксерів” належав в'язень з тюрми на Лонцького у Львові,

Співв'язні концентраційного табору Авшвіц, о. Юрій Ковальський, Івась Шевчук, Богдан Криницький. Фото з 1968 р.

який був санітаром, поляк, прізвище його я забув. Того „боксера” пізнав я ще у Львові, ми разом ходили до школи в Жовкві. В школі він бився з хлопцями. Пізніше його родина перенеслася до Львова. В Бухенвальді, на бльоку 61-63, поляки його пізнали і старалися його знищити. Я чув як він просився: „Браця, ратуйте жице!”. Мені його доля невідома.

Під час карантину в Біркенав есесмани при допомозі капо сортували, в'язнів відбирали фізично сильніших, котрих можна було вислати в дальшу дорогу з транспортом. Есесмани і капо нас, в'язнів, роздягали до голого і наказували по п'ять осіб бігти п'ятдесят метрів і бігом вертатися. Есесман своєю палицею показував тим в'язням, що перші бігли, ставати направо. Іншим в'язням, що не могли так бігти як їх товариші, есесман показував палицею наліво. Мої друзі з мого села Мачошина фізично були слабші і осталися навечно в таборі Біркенав, спалені у крематорії.

В концтаборі Авшвіц я бачив, як щодня спалювали в крематорії в'язнів, жовто-зелений густий дим падав на землю, повітря мало солодкуватий трупний запах.

За короткий час мого перебування в таборі Біркенав-Авшвіц хочу згадати про свого земляка, баптиста із с. Сулимова, Куликівського району.

Не знаю причини чому — двох капо били грубими палицями того українця, баптисту, котрий лише молився. Я бачив як його катували з віддалі 10-15 метрів. Інші в'язні також бачили, що цей чоловік був катований дрючками. Причина була лише одна: що він молився. Це діялося в часі апелю, увечорі, Один капо положив смердячого брудного коца на ту закатовану людину, яка вже не рухалася. Ми, в'язні, так і зрозуміли, що та людина вже не живе.

Увечорі, коли капо загнав нас всіх на нари, в бараці зробилося тихо. Несподівано той мій земляк, про котрого всі думали, що він вже не живе, з тим самим коцом прийшов до бараку. Капо та його помічники перестрашилися і наробили руху. Капо взяв його під руку, посадив у свою штубу та дав йому щось випити і з'їсти. Капо і його помічники прийняли цього побитого в'язня за чудо і від того часу поводитися з ним людяно. Мене вивезли транспортом до Бухенвальду, тому я не знаю про дальшу долю мого земляка, баптисти із села Сулимова, котрий весь час у таборі півголосом молився.

Також о. Юрій Ковальський походив із с. Сулимова і теж півголосом молився. Пригадую собі ще один випадок в таборі Біркенав. Приблизно три тисячі в'язнів відбували апель близько електричних дротів, а на вежах стояли

вахмани. По закінченні апелю есесмани і капо реєстрували людей до бльоків і били палками. Несподівано почувся крик тих в'язнів, котрих капо називав з реєстру і забирав до знищення. В'язні між собою говорили, що це є десяткування. Гестапо в своїх списках з міст Радома, Варшави, Люблина і Львова назвало прізвища в'язнів до знищення в концтаборі Біркенав. В'язні почали кричати, знаючи, що вони є на списку до знищення. Двох чи трьох в'язнів з переляку кинулися на електричні дроти і так зразу прилипли до них, як мухи. Перед тим вахмани кричали три рази — „гальт, гальт, гальт!”, але це нічого не стримало їх. Тоді вахмани почали стріляти до людей.

Есесмани і капо почали до в'язнів кричати і наказали ставати на коліна. Я оглянувся наліво і направо і почув різні мови — українську, польську і російську — всі молилися до Бога. Есесмани зтероризували тисячні маси в'язнів тим криком, пострілами у в'язнів і спаленням в'язнів на електричній дроті.

Пригадується мені, що за два дні був такий самий випадок. Я бачив як наш українець, пізніше я довідався, що це був Вітошинський, з радости хотів обняти свого старого друга Петра Башука, але есесман, не розуміючи в чім справа, почав бити його грубою палкою. Я думав, що ця

людина буде мати поламані руки і ребра. Але, на диво, цього чоловіка підняли і запровадили до групи. По війні я говорив з тим українцем, бувшим в'язнем Авшвіцу, коли ми зустрілися в сумівському таборі Шонгав. Він мені все пригадав, це все було так як я описав.

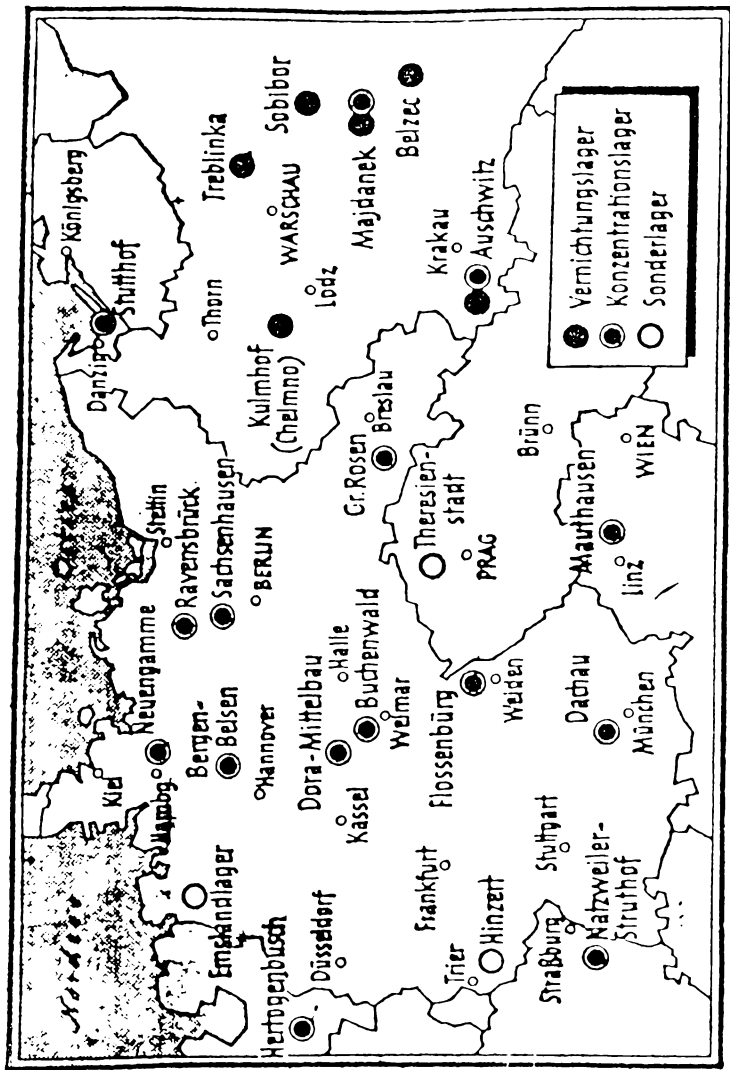
В Біркенав-Авшвіц в концтаборі були знущання над в'язнями з боку місцевої таборової влади. Впродовж карантину (три тижні) в'язні мали пережити й таке: Один раз на день бігом з наказу форарбайтерів всі в'язні мали опорожнитися в туалеті і бігом вернути до апелю, струнко стояти так довго, поки капо порахує їх і дасть рапорт есесманові. Також в'язні мусіли вивертати свої блюзки і бігом нести в них землю, сипати її в яму. Одну яму в'язні мусіли копати, а інші в'язні мусіли бігом ту яму засипати землею. Довгі апелі, голодні, майже півнагі в дерев'яних голендерках, а то й босі в'язні мерзли, перестуджувалися. І треба було ще стояти здисциплінованим на апелі. Старі в'язні нам, новакам, говорили, що ми всі є в пляні на знищення з наказу Гімлера.

ТРАНСПОРТ ДО БУХЕНВАЛЬДУ

На початку листопада 1943 р. нас, в'язнів, вивезено з табору Авшвіц до табору Бухенвальд.

В тім таборі на карантині був я на бльоці 61-63. Перебувало в тім бльоці понад 80 українців, які прибули з транспорту з Авшвіц. Цей сам таборовий порядок — капо загнав нас до лазні стригти волосся і купатися. На бльоці і штанах треба було пришити червоний „вінкель” і нове число реєстраційне: 33256. Від старих в’язнів я довідався, що цей концентраційний табір у Бухенвальді був побудований гітлерівською владою 1932/33 роках для тих німців, що склали опозицію. В таборі в Бухенвальді був порядок і чистота, його годі порівнювати з табором Авшвіц-Біркенав, що був спеціально організований до нищення людей із цілої Європи — українців, поляків, жидів та інших. Ми, в’язні, відчули, що в цім таборі можна пережити, тут кращі харчі і чистота.

В часі мого перебування в концтаборі Бухенвальд, українці в 61-63 бараці жили дружньо. Один одному помагали при праці в каменоломнях, піддержували себе морально і духовно. Одного разу наш друг Т. при праці був покараний, не отримав належного йому раціону, — хліба з маргариною або з мармелядою. Ми, при нашім столі, відтяли листочок хліба, зробили таку саму, як у нас порцію, і подарували другові. Наш стіл був посередині бльоку, напроти нас сидів бльоковий. Цей бльоковий — німець,

Географічна карта концентраційних таборів III-го Райху Німеччини

приглядався до нашої солідарности і він до нашої групи ставився добре. Пізніше я довідався, що гітлерівська влада пропонувала йому зголоситися до німецької армії, але він відмовився. Також мене інформовано, що він був соціяліст і не хотів визнавати гітлерівську націонал-соціал-расистську політику. Цей бльоковий ставився до нас всіх, політичних в'язнів, гуманно.

До табору Бухенвальд приїхав був транспорт політв'язнів із Дніпропетровська зі Східної України. Українці із Дніпропетровська нав'язували дружні контакти з нами, галичанами. Двох в'язнів із Дніпропетровська були членами нашої Організації, я з ними кілька разів говорив і поділився своєю посилкою, що прийшла до мене від моєї родини. Пригадую собі одного українця, члена нашої Організації, що був високий ростом, худорлявий, він був артистом в українським театрі в Запоріжжі. Другий українець був учителем, інвалід на ногу. Про тих двох друзів не знаю що з ними сталося, а це тому, що мене таборова команда вислала до концтабору Дора.

У таборі в Бухенвальді я простудився, і мене обсіпало чиряками по ногах. Обі мої ноги від простуди і чиряків так спухли, що я не міг ходити. Тоді хтось із друзів мене запровадив на ревір до амбулаторії. На ревірі були лікарі і санітари — поляки, які різали мені тупим ножем

опухлі чиряки. Я переживав страшні болі. Поляки довідалися, що я походжу із Жовкви. Коли мене звільнено з ревіру, поляки зробили вчотирьох наскок на мене, хотіли мене побити. Я боронився тим, що я не є із Жовкви, тільки з провінції, лише ходив до школи в Жовкві. Я тим напастникам сказав, що мав товаришів поляків—Горнєвіча, котрого батько був лікар-ветеринар, Реклінського, якого батько був військовим лікарем, і Ненцінського. Поляки щось між собою поговорили і дали мені спокій.

В Бухенвальді, перед формуванням команда до праці, несподівано віднайшов мене Степан Макар із с. Скаряви Старої, який прибіг з ревіру і сказав, що його арештували гестапівці в Жовкві на початку вересня 1943 р. Макар говорив мені, що він отримав був наказ зголоситися до арбайтсамту до Жовкви, але він не пішов. За тиждень часу український поліцай К... забрав його із села Скваряви Старої і запровадив до арбайтсамту до Жовкви. Він нічого поганого не підозрівав і не знав в чім справа. Коли він увійшов з українським поліцаєм на коридор, на нього чекала німецька жандармерія і без жодних допитів завезли до тюрми на Лонцького у Львові. С. Макар оповідав також, що він тяжко хворий і в таборівій лікарні якісь лікарі роблять з ним експерименти — підвищують температуру до 40-41° Ц.

Також С. Макар розказав мені, що староста із Жовкви розіслав листи всім солтисам в районі, щоби зняли дзвони із дзвіниць і віддали німецькій армії на виливання гармат. Але він із своїм другом зняли дзвони і скоро заховали, закопали. Це саме зробили наші друзі із сусідніх сіл. С. Макар сказав, що він має таке сумне передчуття, що в короткім часі тут загине. Так і сталося. Отже, цей друг врятувався від НКВД-истів в Жовківській тюрмі, але жорстоке гестапо запроторило його до гітлерівського концтабору в Бухенвальді. І там його спалили в крематорію.

ТРАНСПОРТ ДО ДОРИ

На латинське Різдво в грудні 1943 р., під час апелю, вчитали моє прізвище на транспорт до Дори. На згадку Дори кожний в'язень мусів здригнутися, всі боялися цього транспорту, бо ходили чутки, що це новозорганізований табір, ще немає бараків, нема де спати. Всі в'язні мають спати і працювати в тунелях.

Я приїхав з друзями до Дори, недалеко, сім км від м. Нордгавзен. Дора в той час належала до філії Бухенвальду. Коли я приїхав до так званого табору Дора, там фактично тоді було лише кілька бараків, в яких мешкали есесмани й

таборова адміністрація. Наш транспорт погнали есесмани до тунелю. Чим далі наша команда посувалася вглиб тунелю, тим більше він лякав нас, що ми довго тут не видержимо, бо тут немає жодної надії на людське життя. Між іншим, я ніколи не був слабодухом, але тут втратив останню надію на визволення з цього пекла.

Читав я, ще хлопцем будучи, різні книжки, читав теж книжку „Кво вадіс”, яку написав письменник Сенкєвіч, котрий був отримав ще за життя нагороду Нобеля 1905 р. за неї. У тій книжці описані страхіття і муки християн у Римі. Вони не дорівнювали нашим пережиттям у концтаборі Дора.

Тунель Дора мав 45 штолень, в яких спали в'язні на чотириповерхових нарах в штольнях 43, 44, і 45. В одній штольні спало до 6000 (шість тисяч) в'язнів. Разом на трьох штольнях спало приблизно 15-18 тисяч в'язнів. В часі перебування в'язнів у штольні, вони працювали 12 годин, дві години мали апелю і на видання харчів. Оставалося ще 8 годин спати. В штольні була вогкість, із всіх стін текла вода. Найбільше нам перешкождала вода, коли капала зі стелі в часі нашого спання. Води не було, щоб вмитися. Було там командо перукарів, що голили і стрегли в'язнів але лише привілейовану касту командо-капо. В тунелі не було постійного електричного

світла, лише провізоричні електричні лампи — людину можна було пізнати тільки на 15-20 метрів віддалі. Не було повітря, камінний пил падав на в'язнів і кожний з нас виглядав як мельник. Туалети були побудовані тимчасові, були в'язні, що належали до такого командо, яке вивозило нечистоти надвір, до каналів. В'язні, що повмирали, лежали по кілька днів, лише накриті смердячим коцом. Командо не успівало виносити в'язнів до крематорію.

До такого командо, що вивозило померлих в'язнів, належав мій друг Іван Микитин із с. Нової Скваряви. Есесмани спочатку не робили жодних апелів, бо завелике було число тих, що повмирали і тяжко хворих, які лежали під стіною. Найбільше вмирало старих віком в'язнів, французів. На нарах лежали померлі в'язні і ніхто тоді не провадив числа — скільки померло, лише рахували есесмани — скільки ще живе в часі апелю. На нарах спали в'язні, не було в матрацах соломи, лише січка. Воші так розмножилися, що кожний в'язень мав три роди вошів — ті, що пили кров на голові, в одежі і в околиці статтєвих органів. Такі страшні воші замножилися, що вони рухали січкою, на якій спав в'язень. Близько тих штолень, де спали в'язні, спеціальні команда свердлили в тунелях нові штольні. Такий був страшний гук моторів, що не можна було навіть

порозумітися із своїм товаришем. Мимо того, в'язні, які завжди були голодні, перемучені то й спали, як забиті.

В'язні-лікарі, якщо такі були, не могли нічим допомогти вмираючим в'язням, тому, що бракувало ліків, брак було гігієни. В тунелю було заборонено пити воду, що капала згори зі штолень, бо від неї хворіли проносом, чіплялась дизинтерія, від якої найбільше вмирало в'язнів. У тунелю у перших місяцях не було жодних вентиляторів, щоби прочистити повітря. Від буріння нових штолень і розривання каміння динамітом був такий сильний гук і тиск від вибуху, пил підносився вгору, що людина вже на п'ять метрів нікого не бачила. Отже, за три місяці в'язні, не голені, не миті, виглядали як ходячі кістяки.

Правдою є й те, що в деяких штольнях була вода лише для спеціальних машин-моторів тощо. Але не до пиття. Категорично пити воду було заборонено. Спеціальні команда привозили кип'ячу воду, а часом, на якесь велике свято, давали трохи руму до чаю. По трьох місяцях трохи внормувалося тюремне життя. Менше вмирало в'язнів. Запроваджено було електричне світло, збудовано великого електричного вентилятора, що прочищав повітря в тунелі. Також побудовано туалети з водою. Збудовано

вузьколійку в тунелі, потяг привозив матеріал і забрав різного роду станки-машини і т. д.

В'язнів почали вивозити спати на світ, до новозбудованих бараків. Ми в'язні, вийшли на волю, пройшли дезинфекцію в смердячій воді, викупалися в лазні, і аж тоді побачили сонце. Яка радість була, що ми ще живі і любуємося красою природи. Нарешті, по трьох місяцях відбулося нищення паразитів-вошей в спеціальній смердячій рідині-воді і шляхом газування одягу.

Тоді я працював на штольні 10-11, ми пакували різного роду електромотори, динамо, також розмонтовували та пакували. Від штольні число 1 до числа 10 містилися різного роду німецькі бюро, в яких працювала велика кількість цивільних німців — інженерів, майстрів, адміністраторів і машиністок, молодих німецьких дівчат. Від штольні число 11 до числа 41 вробляли і монтували хребта „V-2” (фау-2). Штольня ч. 41 містила генератори — машини.

В другій половині штолень були поміщені вже перевірені, готові „Ф-2”. В часі 24 годин працювало 12000 в'язнів, які випускали 18-20 готових „Ф-2” (V-2). Зокрема працювало 6000 німецьких спеціалістів — інженерів, техніків, майстрів і адміністраторів. На штольнях число 42, 43, 44 і 45 німці вже випускали „Ф-2” і за 24 години монтували готових до 120 штук. Це були

малі, короткі, на вигляд малого літака ракети.

Знаю про це все докладно тому, що мій земляк Ілько Вівчар вистарався для мене легшу працю. Я приносив каву із головної брами-штольні 45 аж до штольні 11, де працювало моє командо. В тім часі я мав нагоду все спостерігати, як гітлерівці старалися завоювати цілий світ новою зброєю „Ф-1” і „Ф-2”. Також німецькі майстри послали мене із есесманської вахти штольні 10 до штольні 1, де була головна вахта есесманів, і я мусів мельдуватися через дві головні до вахти есесманів. Відносив я іноді машинку до писання, або приносив назад.

Коли вже американські літаки бомбардували м. Нордгавзен, майстри послали нас трьох в'язнів привезти візком машини знадвору бараків, на яких працювали машиністки поза тунелем. Німецькі дівчата підкидали для нас кусник хліба, або недокурки папіросів. Я бачив тоді, як коло мене проходили молоді дівчата, колоною, п'ятірками, які мали на грудях напис „ОСТ” — майже всі з України. Як я тоді виглядав не знаю, брудний чи чистий, носив смугастий одяг і тюремний берет. Але ті дівчата виглядали ще бідніше в тих дерев'яних голендерках, одним словом жах було дивитися на нашу молодь.

Були саботажі, есесмани за це жорстоко розправлялися через повішення підозрілих. Спочатку такі езекуції були в тунелі, пізніше на апель-пляцу, щоби всі бачили. Це було роблено пляново, щоб застрашити в'язнів. Були між тими в'язнями й українці, яких вішали. Моє командо мало ч. 196, воно перше йшло до праці і перше верталось з тунелю на світ. Тому моє командо стояло найближче того місця, де вішали в'язнів. Головним відповідальним за вішання людей в часі апелю був гауптштурмфюрер Мизира.

Пригадую собі як вішали одного українця із Закарпатської України, що був членом Організації, був у похідних групах на Східній Україні. В таборі Дора він працював в бюрі „арбайтстатистики”. Гестапо спровокувало, при помочі німецького комуніста, щоб комуністи-інтернаціоналісти організували підпільну організацію в таборі Дора, і через це їх скоро розкрили. Один росіянин, що був кандидатом на повішення, показав пальцем на українського націоналіста, мовляв він також належить до цієї змови. Гестапівці повісили тих в'язнів, в тім числі повісили теж націоналіста українця, який ще зумів голосно крикнути — „Слава Україні!”

ЕКЗЕКУЦІЯ В'ЯЗНІВ В ТУНЕЛІ ДОРА

Впродовж трьох місяців мого перебування в тунелі я не бачив сонця, майже втратив зір і голос. Не тільки я, але всі ті в'язні, які пережили це пекло в тунелі. Майже кожного дня есесмани робили екзекуції над в'язнями в тунелі, копали так довго, аж в'язень переставав рухатися. Залюбки есесмани знущалися над в'язнями, заставляли їх скакати „жабки”. Перших п'ять до десяти скоків в'язень видержував. Але від п'ятнадцять до 25 жоден в'язень таких скоків-„жабки” не видержував. Часто навіть за малі помилки в'язнів вішали в тунелі, гестапо розуміло, що це був пляновий саботаж.

Також не можу забути, як капо, німець, знущався над в'язнями в часі, як вони йшли спати, коли мала бути тиша. Саме тоді капо насолоджувався бити палкою в'язнів — 25 на задок. Я часто слухав гістеричний крик в'язнів, коли капо бив дрючком. Я старався слухати і рахувати як довго в'язень може видержати, а коли перестає кричати, це значить, що він зомлів. В'язень спочатку голосно кричить від страху і від болю, до десяти буків, п'ятнадцять — вже тихший голос, а 20 до 25 ударів вже не чути голосу, якщо ще стогне, це означає, що ще живе. Я був свідком такого садизму капо, в котрого був

зелений „вінкель” і вже сидів коло 13 років в гітлерівських концтаборах.

Мій земляк з Києва, прізвища не пригадую, оповідав мені про своє життя. Він працював бухгалтером і гестапо його арештувало і завезли до концтабору в Бухенвальді, пізніше до Дори. Не знаю з яких причин його бльоковий бив дрючком по голій спині: раз по спині низько і раз по спині високо. І зараз же сеча з кров'ю показала. Він тяжко захворів і більше я його не бачив. Цей самий звироднілий бльоковий цією самою метою бив поляка з Ченстохови та інших в'язнів. Бльоковий вимагав від всіх в'язнів до півгола роздягатися, щоб митися в умивальні, хто з в'язнів сорочку не скине, лише очі проміє, такому в'язневі грозить биття.

МІЙ АРЕШТ В КОНЦТАБОРІ ДОРА

Наше командо 196 мало двох капо і було поділене на дві шихти, що працювали по 12 годин в тунелі. Одне командо приходило до праці, а друге командо передавало недокінчену працю. Я старався бути в першій п'ятірці команда в поході. Наше командо прибуло до тунелю і ще не увійшли ми до штольні 11, як капо Вілі (німець) з другого команда гарчавим голосом кричав до

мого капо І. В., щоби ми швидко перевезли з головної штольні візком пачки до своєї штольні 11 до розпакування. Мій капо наказав мені взятися за дишель цього воза і ще двом в'язням ззаду пхати до своєї штольні. Моїм завданням було лише керувати дишлем, щоби минати інші вози та електрокари. Нас було трьох в'язнів. Цього воза ми привезли на своє місце. Мій капо замельдував своїм майстрам, що ми це виконали. Один майстер із „Остпройзе" (Східня Прусія) був людяний, але другий майстер, тиролець, завжди кричав — „льос, льос"."

За два-три дні прийшли до нашої штольні 11 два гестапівці та трьох цивільних німців. Почали нас трьох в'язнів випитувати як ми перевезли воза із пачками до своєї штольні 11. Також гестапо випитувало двох капо і наших двох майстрів. Ми, в'язні, не знали в чім справа, нічого злого ми не підозрівали. Зокрема я не мав що багато говорити гестапівцям. Я відповідав гестапівцям коротко, що мій капо І. В. наказав мені керувати дишлем воза і дивитися вперед. Але що було ззаду і що лежало на цім возі, я не бачив і не знаю. За це відповідали тих двох в'язнів, що ззаду пхали воза і наглядали, щоби не випав пакет на землю.

Ми, в'язні, не знали в чім справа. Майстер нам сказав, що десь пропало 12 штук

моторів-динамо. Такі динамо-мотори були вмонтовувані в крила „Ф-2” і „Ф-1”. тому гестапо шукало тих моторів, що їх нас трьох в’язнів, везли.

За два чи три дні прийшов конвой есесманів під командою гестапо і нас трьох в’язнів, мого капо і двох моїх майстрів випроварили з тунелю і повели нас на головне бюро гестапо в Нордгавзен. Гестапівець насамперед допитав тих своїх німців майстрів в іншій кімнаті. Ми чули лише крик, це значить б’ють майстрів. Прийшла черга на нас. Перший пішов капо, також гестапівці його били, чути було крик. Коли капо прийшов до нашого коридору закривавлений, півроздягнутий, прийшла черга на нас трьох в’язнів. Був між нами перекладач, француз, також в’язень. Француз знав добре німецьку та польську мови. Нас підозривали, що ми мали саботаж зробити і ті пакети загубити. Я пізніше довідався, що це були мотори-динамо.

Гестапівець наказав мені роздягнутися і, нічого мене не питаючи відразу почав бити палкою по задку. Спочатку я відчував біль. Пізніше, коли я зігнувся і подивився на себе, побачив, що мій задок, це два великі кістяки. Тут я настрашився, що згину з голоду. Другий гестапівець прийшов до мене і приніс мій протокол, що гестапівець Вірзінг писав у тюрмі

на Лонцького у Львові. Цей старшина, гестапівець, уважно прочитав цей протокол і поставив мені запитання. Я відповідав завжди те саме, що моїм завданням було керувати дишлем і дивитися вперед, а що було ззаді на возі, не знаю. Напевно це підтвердив мій капо І. В., бо він мені наказав керувати дишлем.

Тих двох в'язнів також окремо роздягнули і били палками по задку. Один в'язень, він називався Тадеуш Камінський, був комендантом польської поліції у Варшаві. Пригадую собі його прізвище тому, бо я з ним спав на одних нарах в тунелі. Другий в'язень був француз, прізвище французьке, але не пригадую його. Всі в'язні нашого команду знали, що він був комендантом французької поліції в околиці Парижа. Цей француз помагав своїм людям. Тих двох в'язнів — поляка Т. Камінського і француза гестапо задержало в себе. Двох німецьких майстрів, капо і мене есесмани привели назад з м. Нордгавзен до концтабору в тунель Дора. Тих двох в'язнів гестапо повісило в тунелі і причепили картку на грудях, що це за саботаж.

За тиждень часу ці пакети знайшлися, вони стояли, тих 12 моторів-динамо, на штольні 11, лише хтось прикрив їх картоном. Отже, віднайшли ті мотори-динамо. Але двох в'язнів повісили. Пізніше в'язні між собою говорили, що

цю роботу, всю вину скинув із себе німець, капо Вілі, який носив зелений „вінкель”.

Вже на волі, в 1957 р., я його пізнав в м. Сольтаві. Другий раз я його пізнав в 1960 р. в Бергені. Також він мене пізнав, станув коло мене, щоб я почав з ним розмову. Але я не хотів йому пригадувати про те, що він співпрацював із есесманами, від яких діставав кожного дня баньку супу, бив в'язнів і шантажував їх. Ця людина, колишній капо був наскрізь криміналіст. Він бачив, що я подивився на нього з погордою і відступив від нього.

РЕВІР В ДОРІ

Приблизно в грудні 1944 р. моє здоров'я погіршилося, я спльовував кров'ю з легенів. З кожним днем я сохнув, бракувало сили. Мій капо І. В. бачив, що я борюся із своїм життям і боюся йти на ревір. Але я мусів йти, майстри бачили, що тут немає рятунку, щоби мені чимось допомогти. Я відчув, що в'язні почали мене боятися, тому що в мене була відкрита туберкульоза-позитив.

Прийшов я на ревір, де був також мій земляк Андрій Мельник, знайомий мені ще з Авшвіцу. В перших днях мого перебування на ревірі я

вимився, убрання здав до дезинфекції і лежав голий на нарах, накритий одним коцом. Спати я не міг, бо душив мене страшний кашель. Через мій кашель інші в'язні не могли спокійно відпочивати чи спати.

Прийшов з візитою лікар, чех, також в'язень. Всіх в'язнів випитувався чим він може допомогти. Кожний пацієнт мав свої прохання чи зауваги. Прийшла черга і на мене. Лікар підступив до мене і випитував мене хто я є і як довго хворію? Цей лікар, чех, сказав мені, що він мене покличе до себе. І так сталося, лікар зробив медогляд і ствердив, що я є тяжко хворий на легені, він буде старатися мене вилікувати. Так і сталося. Лікар-в'язень післав мене до бльоку 30, там зробили рентген моїх двох сторін легенів. Хочу тут згадати про те, що від дня замаху на Гітлера, таборова влада була більш гуманною, ніж до того часу. Тому лікарі-в'язні могли більше допомагати хворим в'язням, які лежали на ревірі. Цей лікар, чех, пробував робити мені пневмоторакс у дві частки легенів — в праву і в ліву. Але я мав великі зрости в легенях і лише 200 кубиків повітря могло стискати легені, практично замало повітря містилося в легенях. Також лікар дав мені серію 12 штук уколів кальція в жили. На той час це була велика поміч в'язневі в концтаборі Дора.

Кашель перестав, нарешті, докучати, я міг спати, з'їв нормальну порцію супу і відчував, що починаю поправлятися. Температура тіла стала майже нормальною. Коло мене лежав в'язень, бельгієць, тяжко хворий, який в гарячці фантазував, що його літаком заберуть додому і що він нічого нікому невинен. Це мені перекладав француз.

Вночі цей бельгієць помер. Також тяжко хворий чех весь час був в гарячці і помер. Цей молодий чех, в'язень, так просився в свого лікаря, чеха, щоб рятував йому життя! Чех, лікар, був дуже добрий, помагав чим міг, і морально, щоб полегшити болі і терпіння.

Мій лікар сказав, щоби я прийшов до його кімнати. Знова прослухував дихання легенів і сказав, що моє здоров'я поправляється. Тоді лікар, чех, почав питати мене приватно, де я родився і де жив до часу арештування. Я розказав лікареві, що я українець з Галичини і ходив до школи в Жовкві. Він присів коло мене і сказав, що він був під час Першої світової війни в селі Дзіболки і був теж у Жовкві. Також він знає наших добрих людей. Я йому розказав і про життя мого батька тощо. Цей лікар, чех, старався мені допомагати, що було в його силах. Правду кажучи, він мені життя врятував. Тому, що він міг мене, хворого позитивного, перенести

на бльок 30 „б” що його називали в’язні, поляки, „розпадуфка”, що з того бльоку ніхто не вертався назад до праці.

В тому бльоці 30 „б”, щодня вмирили люди, і їх на відсталі п’яти метрів носили до крематорію.

Крематорій був лише один, але комин горів день і ніч. Сморід страшний, але в’язні до всього призвичаїлися. В першу чергу думали, щоби не бути вічно голодним. Коли в мене впала гарячка і відійшов кашель, лікар звільнив мене з ревіру. Але я ще мав кілька днів „шонунгу”, право перебувати на бльоці. При кінці січня 1945 року я пішов до праці.

Коли мене побачили німецькі майстри, вони втішилися, що так скоро поправилося мені здоров’я. Нормально треба було б лікуватися найменше шість місяців. Один, цей людяний, майстер сказав, що треба щоби зовсім вилікуватись — мати спокій та добрі харчі. На початку лютого 1945 року гестапо і лягеркомендант зробив генеральну „шперу” коло ревіру, щоби всі команда, які йшли до праці не сміли дивитися в сторону ревіру і крематорію. Незважаючи на це, в’язні маршерували колонами до праці і таки одним оком глянули з цікавості, що сталося, чому заборонено дивитися в сторону ревіру-крематорію?

Я, ризикуючи, лівим оком глянув і zobачив таке: від крематорію, почавши з гори вниз зі 100 метрів, лежало багато замерзлих трупів. Так виглядало як довгі кагати буряків. Пізніше ми довідалися від в'язнів, що розладовували і возили замерзлих в'язнів електрокарами, що вони приїхали транспортом зі Східньої Німеччини. Крематорій не встигав палити людей. Тоді лагеркомендант заставив в'язнів носити трупи в ліс, близько крематорію, і класти — верству дров і одну верству людей, а тоді палити. Цілий місяць горіли трупи, смердючий дим стелився по землі.

Мої земляки, що працювали надворі, оповідали мені, що в таборі є наш греко-католицький священник С. Іжик, він в якомусь командо працює. Наш священник С. Іжик у вільнім часі зустрічався з українцями і вони молилися за наших померлих братів в концтаборі Дора. В тунелі говорив я з Улесевичем із Сокальщини, який був комендантом міліції в тім часі, як ОУН проголосила і відновила УССД у Львові. Пізніше він працював в оркестрі в Дорі.

ТРАНСПОРТ У НЕВІДОМЕ

В 1945 році, на весну, німецький фронт все далі відступав. Одні есесмени ще більше

лютували і знущалися над в'язнями. Інші есесмани байдуже чекали своєї долі. Один із перших есесманів застрілився в тунелі. В'язні прозвали цього есесмана-садиста „кінська голова”, бо його голова та великі зуби справді нагадували кінську голову. Другий есесман був відповідальний за головну браму ч. 45, де в'язнів рахували до тунелю та інших в'язнів колони-команда випускав на світ. Цей есесман був високий, чисто убраний, він залюбки всіх копав, це була його метода. Одного разу копав мого земляка І. В. і мене. Також цей есесман застрілився в тунелі.

Німецькі бавори перестали привозити харчі для в'язнів в Дорі. Почався дійсний голод. Таборова кухня варила з буряків суп, пізніше суп із шпінату. Брак було картоплі, в'язні пухли, ледве ногами рухали. Я глянув на свої ноги, пальцем натиснув на пухлизну — і вода потекла з того місця, що я притиснув пальцем і зробив діру. Ще довго не могла ця діра вирівнятися.

Американське військо зближувалося з кожним днем до нашого концтабору. Ми чули постріли легкої зброї, скорострелів. Американські літаки летіли над нашими головами в таборі Дора, ті що бомбардували м. Нордгавзен. Місто почало горіти. Таборова команда попадала в паніку. В квітні 1945 р. на латинські Великодні

свята, таборове командо — арбайтстатистика — спалило документи в Дорі. Перші транспорти з в'язнями почали виїжджати в невідомому напрямі. Ходили чутки, що всіх в'язнів есесмани хочуть знищити. До одного такого транспорту і я попав.

Мій форарбайтер, судетський німець, трохи говорив по-чеськи, мене перепрошував за те, що він мені робив кривду. Цей судетський німець мені говорив, що він був професійний конокрад, ходив через границю Польщі до Галичини, крав добрі коні і перепроваджував їх до Чехословаччини. Я йому раз говорив, що в мого батька також злодії вкрали коні і ніколи вони не вернулися.

Перший транспорт в'язнів ще отримав по буханцеві чогось, що було подібне до хліба. Хліб був печений з каштанів, кукурудзи та з інших різних домішок. Але другому транспортіві видали в'язням лише густий суп-картоплянку. Мої товариші і я не отримали нічого з харчів, і так їхали тиждень часу з Дори-Нордгавзен, аж до Гамбурга.

Англійці бомбардували літаком Гамбург і розбили залізницю. Тому, через бомбардування Гамбурга, транспорт в'язнів завернувся до Целле і тоді до Берген-Бельзен. В'язнів багато повмирало у вагонах, решта, вичерпані, виснажені втратили решту своїх сил. В жоднім

вагоні не було даху, сніг з дощем падав на голову в'язнів. В'язні не могли ні сидіти ні лежати, лише один на другого спершилися, грілись.

У вагоні було приблизно 120-130 в'язнів, стояв страшний сморід від тих хворих в'язнів, що мали пронос. Отже всі ми, в'язні, всю довгу дорогу, яка тривала тиждень часу, жили лише тим, що сніг з дощем падав на наші обличчя і уста.

Ми приїхали на військову станцію Берген. Станція Берген була збудована на наказ Гітлера для війська, там були побудовані великі військові казарми. Команда транспорту есесманів з криком, як завжди, ставили в'язнів п'ятками і провадили до табору Берген-Бельзен. По довгій подорожі в'язні не могли ногами рухати, також з голоду послабли так, що вони, взявшись за руки, йшли малим кроком чотири кілометри. Деякі в'язні не могли видержати того походу, відставали, відходили вбік, і тоді есесмани дострілювали їх наліво і направо.

Перед собою я бачив довгу колону — кілометр в'язнів, які йшли кудись в ліс. Команда завершила колону в'язнів і запровадила нас до військових казармів. Я з друзями, взявшись сильно попідруки, останніми силами повзли, неначе слимаки, до призначеного місця крайнього військового бльоку. В тій похідній п'ятці в'язнів було двох французів, двох поляків і посередині ж був я.

На другий день таборова кухня для п'ятдесяти тисяч в'язнів дала лише по квартирці гарячого супу, що був замішаний з грисом. Після тижня часу голоду, шлунок почав рухатися, я помалу приходив до себе, і аж тоді відчув страшний голод. На третій день в'язні стояли в черзі під кухнею, щоби отримати щось теплого, вареного, щоби шлунок міг працювати. Коло мене пройшов есесман, що ніс під пахвою дві чи три хлібини. Двох в'язнів наскочило на есесмана, вирвали йому з-під руки хліб і почали втікати. Есесман був такий переляканий, що швидким рухом витягнув пістолю і застрілив тих двох в'язнів. Обидва вони мали букву „P„ (українці також носили „P''). Я бачив як ті в'язні вмирили, але ще старались сильно стискати хлібину в руках. На постріл есесмана прибігли його товариші есесмани і забрали хліб, нам наказали стати навколішки на землю. Ми це автоматично виконали. По короткім часі есесмани нам дозволили йти до кухні отримати гарячу юшку.

Коло мене в'язні між собою почали говорити, що десь близько є кагат з буряками, там можна заспокоїти голод. Двох чи трьох в'язнів пішли шукати цей кагат з буряками, я пішов за ними. Кожний з нас ще видряпав із землі буряка, але в тім часі гестапівці почали до нас стріляти. Ми попадали на землю і, плазуючи,

виповзли й втікли до бльоку. Прийшов я на свій бльоку, там моє приміщення було на горищі. Я розглянувся чи мене ніхто не переслідує. Аж тоді я витягнув захованого буряка з-під блюзки, розрізав його наполовину тупою бляхою і скрито дав частину своєму другові, який був хворий і не міг ходити. Цей друг був поляк з Варшави, в моїх тоді очах він міг бути моїм батьком. Довго я пам'ятав його прізвище, а тепер забув. Той поляк мені розказував, що він мав свої коні і розвозив бочки пива в Варшаві. В часі повстання його арештувало гестапо і забрало до концтабору Дора.

Тоді цей друг по нещастю, варшав'як, присунувся до мене, подякував мені за таку несподіванку, отримавши половину буряка, і почав мене випитувати звідкіля я походжу. Я йому сказав, що походжу з околиць Львова, з м. Жовкви з Галичини. Цей поляк поправив мене, що пан, мовляв, „походзі з Малопольські”. Я йому відповів, що в Галичині жили на своїх автохтонних землях українці. Поляки і жиди зайшли і жили лише по містах в Галичині. Я є греко-католик, українець. На цього поляка я зробив велике враження, що з ним поділився буряком, щоб разом пережити голод в концтаборі. Цей поляк почав півголосом молитися до Бога, щоби врятувати нам життя.

Варшав'якові я показав пальцем на того високого в'язня, що часто дивився через вікно на вулицю. Того чоловіка, поляка, я знав із тюрми на Лонцького у Львові, якого в'язні називали „пан меценас”.

Таборова команда есесманів зробила апель, фактично це був вже не апель, але лише збірка. Перед нами з двадцять метрів стояли на струнко всі капо і бльокові та слухали останній наказ гестапо. Здалека я ще пізнав кількох капо із тунелю Дора. Вночі тих капо і бльокових есесмани випустили з табору. До нас, в'язнів, говорив якийсь бльоковий, щоби ми всі зберегли дисципліну і порядок. Ми, в'язні, зрозуміли, що час волі зближується з кожною годиною.

Я вернувся назад до свого друга поляка, який лежав хворий і не міг довго встояти на ногах, і розказав йому. Пригадую собі, що він був колись грубий, середнього росту і лагідної вдачі. Переконаний, ревний католик, він молився за мене.

Прийшов день визволення — 15 квітня 1945 р. по полудні о 14:00 годині. Приїхав англійський панцер (Шерман Панцер) і в'їхав до нашого першого бльоку. Я бачив, і чув, як велика маса в'язнів останніми силами вигукували: „Смерть фашизму-гітлеризму!”, „Воля народам!”, „Слава, слава!” — не було кінця.

З панцера виліз англійський капітан Сінгтон і почав говорити кількома мовами, заспокоював цю масу в'язнів, які кидали вгору шапки-, „мици”, пхалися до панцера старшини. Капітан Сінгтон настрашився, що його можуть з радості задушити і закрив за собою кришку в панцері. Маса народу заспокоїлася, один другого в'язні переконували, щоби панувати над собою. Тоді ще раз виліз з панцера капітан Сінгтон і просив всіх в'язнів, щоб заспокоїлися, що прийшла воля, британська армія доставить всім харчі.

Роздратовані в'язні з ненависти до своїх ворогів, почали бити і катувати капо, бльокових. Я бачив як поляки били палками і камінням свого земляка капо-перукаря з тунелю Дора. Також я бачив тих в'язнів, що належали до команда „фоєрверку”, десь було їх коло 15 осіб. Найбільше до цього команда належали чехи, поляки і росіяни. Команда „фоєрверку” були добре харчовані і виглядали всі як нормальні люди. Хтось тих в'язнів намовив випити спирту і всі вони, ті в'язні, потруїлися тим спиртом.

Прийшли в'язні до нас із концтабору Берген-Бельзен, що був розташований один кілометр від наших казармів. Один в'язень оповідав нам, що з першого транспорту із Дори в'язні не мали місця, щоб поміститися в дерев'яних бараках. Тисячі в'язнів лежали на мокрій

холодній землі, без теплого супу. Помалу ті в'язні вмирали. Ціле поле було вкрите вмираючими в'язнями. Тоді капо „заспокоював” силою — палками, били ще тих в'язнів, щоби зтягнути померлих докупи. В'язні були такі слабі, що мусіли аж вп'ятюх тягнути одного померлого до викопаних ровів. Про це говорив мені учасник тієї трагедії., мій друг Володимир Сорока.

Команду перебрали англійці. Прийшов наказ, щоби кожна національність формувалася в своїх назначених бльоках. Перших своїх людей забирали в транспорт французи, бельгійці, голляндці та італійці. Пізніше забирали своїх людей росіяни, разом і українців (советські люди), чехи, югослави, поляки та інші народи. Всі в'язні, що зжилися по командах в концтаборі, спільно переживали ті хвилини, прощалися. До мене приступило трьох українців із Східньої України. Один молодий із Миколаєва, кликали його Миколою. Двох старших віком, що могли бути моїм батьком, один був з Дніпропетровська, а третій був перевізником на Дніпрі. Я питав їх обидвох, тих старих, чому вертаєтесь додому? Обидва відповіли це саме — ми пережили страшний голод 32-33 років, пережили гітлерівський концтабір, і нам вже ще страшнішого не може бути. Ми їдемо додому, щоби

ще працювати і вмерти лише на Україні. Волиняк вернувся додому. Він тяжко працював у копальнях і в концтаборі Дора. Попрощалися зі мною двох французів, оба вони були малого росту — „камрад, аухвідерзеген!“. Варшавський поляк обняв мене і сказав, „Я пана Теодора не запомне“. Другий поляк із варшавського повстання, Вацек Вішневскі, згодом лежав зі мною 4 роки в лікарні, потім кожного року висилав мені різдвяний привіт із Чикаго.

Пригадую собі тунедь Дора — аж страх опановує, що на Різдво 1943 р. мій капо І. В. кожного дня рахував 60 в'язнів в своєму командо. До транспорту в квітні 1945 р. ще осталося з команда лише 18 в'язнів. Такі національності були між нами: 6 українців, 5 росіян, 1 калмик, 3 французи і трьох поляків. Всі вони вже хворіли різними хворобами. Ми пізнавали себе в тяжких, нелюдських умовах. Ми бачили гітлерівське пекло тут, на землі.

ІСТОРІЯ КОНЦТАБОРУ БЕРГЕН-БЕЛЬЗЕН **Сольтав, 13 квітня 1945 р.**

Німецьке військове авто з білим парламентарним прапором приїхало до головної квартири VIII британського панцерного корпусу. В німець-

кому авті були: Oberst der Panzerwaфе Ганс Шмідт, Oberstleutnant Богнекамп і Стабсаршт.

Понад чотири години тривали переговори німецьких, вище названих, представників з британськими офіцерами: Бригадером Тайльором Бальфоуром і його шефом, генералом Демпсеєм. Результат розмови: Бритійці можуть без бою перебрати концтабір і полонених в Берген-Бельзен. Причина: В таборі Берген-Бельзен панує сипний тиф.

15. 04. 1945 р. о годині 14:00

В'їжджає до концтабору Берген-Бельзен британський капітан Сінгтон, там він застав 13 тисяч трупів і 40 тисяч вмираючих в'язнів, які виглядали як скелети, обтягнені людською шкірою. Берген-Бельзен до сьогоднішнього дня залишився образом страхіття, садизму і нелюдськості.

Капітан Сінгтон писав, що він воював проти чорта в Берген-Бельзен.

Сольтав 15 квітня 1945 р.

Концентраційний табір Берген-Бельзен був запланований німцями на 12.000 в'язнів. До кінця травня 1944 року лагер-комендантом в Берген-Бельзен був СС-штурмбандфюрер Гаас, його

заступником був СС-гауптштурмбандфюрер Йозеф Крамер із своєю жінкою СС-манкою Ельзе Кох, яка була коменданткою над в'язнями-жінками.

Й. Крамер вже від 1934 року належав до наглядачів, а пізніше до комендантів різних концтаборів в Німеччині — Дахав, Захсенгавзен, Авшвіц. У грудні 1944 року в Берген-Бельзен було 15,257 в'язнів.

У наступних п'яти місяцях зvezли до Берген-Бельзен з інших концтаборів понад 50 тисяч в'язнів. Харчів було призначено і видано до 15. 04. 45 р. тільки на тих перших 12 тисяч в'язнів. Щодня вмирали тисячі в'язнів голодовою смертю, внаслідку знущання сс-манів і в останньому часі, перед визволенням, від тифу.

**„Ганноверше Альгемайне Цайтунг”
із 22-23 лютого 1975 р.**

В статті під заголовком: „Остання задача капітальної розв'язки. Евакуація концентраційних таборів взимі і весною 1945 року”, журналіст Бернд Неллсен пише про Берген-Бельзен таке:

Так як Авшвіц є синонімом масового морду газом, так Берген-Бельзен є нечуваним

прикладом „смертельної” евакуації. Концтабір Берген-Бельзен став центральним місцем для охоплення всіх евакуйованих КЦ-в’язнів зі сходу, заходу і півночі. Берген-Бельзен був найновішим, як журналіст писав, наймолодшим концтабором, створеним в 1943 році для використання так званих промінентів-фахівців, жидівських закладників, яких могли родини що живуть за границею, викупити. В 1945 році став цей концтабір концтабором смерти жахливої якості. 1. 12. 1944 р. в концтаборі Берген-Бельзен було 15.000 в’язнів. 1. 03. 1945 р. в концтаборі Берген-Бельзен було 41.000 в’язнів. У лютому 1945 р. почалась епідемія сипного тифу. Таборові німецькі лікарі, боячись паніки, говорили, що це тільки таборова гарячка, тому, що даліше нові транспорти в’язнів до Берген-Бельзен приходили, вахмани перестали їх окремо поміщувати, мішали тих в’язнів разом з хворими. Самі вахмани уникали тих бараків і шатрів з нещасливими хворими в’язнями. В концтаборі Берген-Бельзен панувало страховище. Умивальня, яка мала бути на 2.000 в’язнів, мусіла вистачати на 20.000 в’язнів, не стало води. Бракувало харчів. Дві скибки хліба і гарячої води з де-не-де кусочком тертого буряка, це було все, що давали в’язням їсти. І з того діставали в’язні так званий „Баухтифус”.

Цілий табір був заражений. Коли 15. 04. 1945

р. о год. 15:00 британці заняли концтабір Берген-Бельзен, вони мусіли між трупами ще живих вишукувати. Британці думали, що вони в правдивому пеклі.

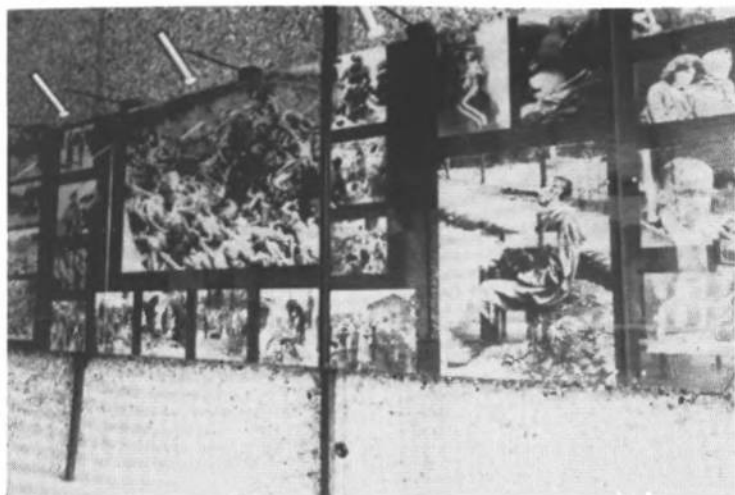
„Ганноверше Альгемайне Цайтунг” із 26-27 квітня 1975 р.

15 квітня 1945 року британське військо заняло концтабір Берген-Бельзен. Перший до концтабору в'їхав капітан Сінгтон панцером „Шерман Панцер”. Крізь гучномовець, їдучи поміж бараками і шатрами, оголошував, що всі в'язні визволені. В'язні були такі ослаблені і винужденні, що не мали навіть сили тим тішитися. У концтаборі Берген-Бельзен загинуло понад 51.000 в'язнів з-посеред сорок національностей. І як не дивно, в приміщеннях, в яких мало бути не більше 80 осіб, німці поміщували від 600 до 1000 в'язнів.

„Ганноверше Альгемайне Цайтунг” із 28-29 січня 1984 р.

Журналіст Кай Шлютер пише в дописі: „В найближчому часі буде більше британців, ніж німців в Берген-Бельзен”.

Мешканці села Бельзен мають уже досить того війська. В 1935 р. німецьке військо загородило західню частину коло села. В

Музейні документи концентраційного табору в Берген-Бельзен, 1945 рік

Музей концентраційного табору в Берген-Бельзен, 1945-ий рік

*Отець Іванців в по-
ході до пам'ятника,
в першій ряді в оку-
лярах Теодор І. Пе-
лех, Ю. Ковальчук,
С. Мудрик.*

*Похід від музею до
пам'ятника, 1945-ий
рік*

*Пам'ятник заги-
нулих в'язнів в КЦ
Берген-Бельзен*

*Молебень і пана-
хида перед па-
м'ятником*

загородженій частині влаштовано військову площу для військових вправ в Берген-Гоне. Відтоді ця західня частина від села Бельзен ізольована від світу. В 1940 р. зроблено в селі табір для полонених, а 1943 року окремий концтабір в Берген-Бельзен. До сьогоднішнього дня назва Берген-Бельзен є символом нацистського терору. В 1945 році британська армія визволила політичних в'язнів з концтабору Берген-Бельзен і тепер заняла це місце для свого війська. З того часу як засновано НАТО, прийшло до Берген-Бельзен ще голляндське і німецьке військо.

ТАБІР ЦЕЛЛЄ

Третого травня 1945 року поляки святкували в казармах Берген-Бельзен день їхньої Конституції. Довго я не міг стояти і мусів вернутися до свого б'юку, де положився відпочивати. Думки зголови не сходили про святкування третього травня поляками.

Травневі, теплі, сонячні дні скріплювали мене на силі. Це було перше почуття: хочу жити. По двох роках в концтаборах і праці в тунелі в Дорі, я ще більше відчув любов до природи, я дивувався — як це все росло, зеленіло і все цвіло.

Всі в'язні з цілої Європи виїхали до своїх батьківщин. Осталися українці, поляки, естонці, лотиші, литовці, білоруси та інші.

Бритійці вивезли нас з Берген-Бельзен до казармів Целле. Кухня готовила кращі обіди у порівнянні до кухні в Берген-Бельзен.

Пригадую собі один випадок в таборі Целле. Поляків стягали від німецьких баворів. Вони мали валізки, пристойно одягнені, загорілі і кожний привіз із собою жінку чи наречену. Коли ці поляки приїхали від німецьких баворів і подивилися на нас всіх, в'язнів, вони перестрашилися і почали між собою говорити півголосом, а пізніше ще й протестувати. Один такий поляк, „бавор”, зачав кричати до свого коменданта: Що ви зробили з нами, ми не можемо разом мешкати, тут самі „бандити”, „музулмани”. Це почули поляки-політв'язні і почали між собою сваритися і один одного зневажали, мовляв, ти працював п'ять років у німецького бавора і яйця пив, а ми провадили війну з гітлерівцями. І тепер ще ви нас зневажаєте?!

З кожним днем моє здоров'я погіршувалося, кашель не давав мені спокою, показалася кров з легенів. Це для мене означало позитив. Незважаючи на те, що слабну з кожним днем, я боявся йти до лікарні, психологічно, думав, це все переборю, вилікуюся добрими харчами і

спокоєм. Одного дня я лежав у рові під бльоком і з такими самими, як я, нещасливими „музулманами” грівся до сонця. Чую голос поукраїнськи, це наш хлопець. Я оглянувся і побачив знайомі обличчя — Уласевича, якого знав ще з тунелю, Микитина, Загорянського і ще кількох друзів. Хтось з них сказав: „Треба його запровадити до тимчасової лікарні”.

Пригадую собі, що це був Іван Загорянський і ще хтось, вони схопили мене попід руки і запровадили на ревір. Я був тяжко хворий, спав днями і з ніким не говорив. По кількох днях я прийшов до себе, чув розмову поляків між собою, що, мабуть, я є француз. Майже кожного дня відвідував нас польський священик Локомський, який також був в концтаборі. Він приступив до мене й запитав, чи я можу піти помолитися на маївську вечірню? Я так і зробив. Тоді я запізнався із поляком В. Вішневским. Довгі роки ми з ним листувалися.

При кінці травня 1945 р. британський амбулянс завіз нас, коло 32 хворих, до нормальної лікарні до Люнебурга. В лікарні в Люнебурзі був спеціаліст, лікар проф. д-р Маркс, німець, старший віком. Почалося нормальне лікування під постійним контролем. Лікар мені сказав таке: „Якщо ти будеш жити, то це буде моє чудо”.

В лікарні в Люнебурзі нас було коло 32 бувших в'язнів — двох українців, п'ятьох жидів, двох чехів, один циган і решта поляки. Коло мене, на окремій ліжку, спав молодий жид, рабін з Чехословаччини. Цей молодий жид був інтелегентний і доброї вдачі. В короткім часі ми краще себе пізнали і говорили про минувшину. Назву цього товариша Леон, він старався говорити до мене по-німецьки і по-чеськи та по-словацьки. Леон, коли мене не зрозумів, тоді я переходив на розмову по-польськи і по-українськи, тоді ми називали нашу розмову „польовіна” — половина розмови. Наші товариші по неволі почали нарікати, що ми голодні, в нас пісні й неповноцінні харчі, треба шукати контакту, з британською армією.

Леон і я пішли, за дозволом лікаря, до міста і віднайшли німецьке бюро бувших політв'язнів. Леон знав добре німецьку мову і встановив добрий контакт з владою. За два дні привезли для нас, 32-х пацієнтів-хворих, харчі з німецької організації. Пізніше прийшли посилки з Червоного Хреста — Шведського і Норвезького. Ми харчами так розбагатіли, що почали дарувати їх німецькому персоналу і хворим німцям, що спочатку дивились на нас з недовір'ям.

Леон був нашим організатором і німецький персонал до нас всіх ставився позитивно. В

Люнебурзі запізнав я Володимира Сороку, який лежав тяжко хворий в іншій тимчасовій лікарні. Він врятувався з концтабору Берген-Бельзен. В часі перебування в лікарні в Люнебурзі, я нав'язав дружній контакт з поляками. Польські студенти мене мали за поляка зі Львова. Але старші поляки, що політично були вироблені, знали докладно, що я українець.

Одного дня поляк Скіба представився, що його були вибрали на коменданта польської поліції в таборі Целле. Тому що він був хворий, то й мусів іти до лікарні. Скіба сказав, що знає українську мову, що він працював в Галичині як комісар до поборювання Організації Українських Націоналістів (ОУН). Перед його арештом гестапо, він працював комісаром „кріпо” в околиці Люблина і належав до АК. Ми обидва говорили по-українськи. Я питав Скібу, що він тепер думає про Західні землі України? Скіба відповів: „Те що було вже більше ніколи не повернеться”. До цієї розмови прислуховувався інший поляк, інж. Я. Б., комендант польського відділу АК на терені Радома. Я. Б. майже це саме повторив, мовляв, ми зробили політичну помилку відносно українців в Галичині.

Я розказував тим двом полякам про нашу Організацію та про боротьбу проти гітлерівського режиму.

Восени нас, хворих, перевезли насамперед до Бремену. В Бремені був старечий дім і не було добрих німецьких лікарів. По двох місяцях нас вивезли до нормального санаторію Бад-Регбурга. В Бад-Регбурзі був один бльок „Волга”, лише для польських старшин, кацетівців і кількох жидів. Польські старшини ставилися до нас, українців, ворожо. Поляки кацетівці взяли мене за свого товариша лише тому, що я був разом з ними в концтаборі. Але в тім бльоку був українець, лікар, Всеволод Клюфас. Німка, старша медсестра, зробила місце за столом у їдальні для польських старшин і для лікаря В. Клюфаса. Яка несподіванка була для старшої медсестри, коли довідалася про те, що поляки збойкотували українця, лікаря В. Клюфаса, і не пішли до спільного обіду в їдальні. Д-р В. Клюфас попросив німецького лікаря Вебера, щоб його переніс до бльоку „Монгомери”.

Хто були ті польські старшини-шовіністи? Найстарший рангом називався майор Кон, говорив лише по-французьки, німецької мови він не знав. Перед другою світовою війною майор Кон репрезентував поляків на кінських перегонах у Франції, син його був капітаном фльоти в британській армії. Батько і син Кони згодом поїхали до Польщі, де їх польський народний

уряд арештував і запроторив до тюрми. Польські старшини і підстаршини в більшості виїхали з Німеччини до Польщі.

Але між тими польськими старшинами були особи з іншими політичними поглядами. Наприклад, капітан Навальсети критично ставився до бувшого польського уряду Пілсудського. Я був свідком одної такої дискусії в санаторію „Волга”. Капітан Навальсети в острим тоні висловився до польських старшин, що, мовляв, поляки, зробили кривду українцям, молодих українців арештовували і запроторювали до тюрем і концтабору Берези Картузької. Також польські улани організували по українських селах пацифікації, били українську молодь і наших священників. Також в українських кооперативах мішали все разом — муку, харчі з нафтою. До розмови прислуховувався теж польський поручник резерви, якого титулували меценас-нотар. Він запитав — пан капітан Навальсети є поляк чи українець? Відповідь була така: „Я поляк, родився на Україні і студіював у Києві, коли Пілсудський організував легіони, і тоді я до нього зголосився і воював за Польщу”.

Після закінчення розмови зі старшинами, я приступив до капітана Навальсети довідатися про його життя в Польщі. Навальсети був командиром підстаршинської школи в м. Кутно.

Це підстаршина тієї школи, плутоновий Антон Лісінські, говорив із своїм бувшим капітаном Навальсети. Навальсети мама родом з Києва, в часі воєнної хуртовини перебувала в Мюнхені. Бритійська армія в 1947 р. дала йому авто і дозволила носити уніформу капітана і, тяжко хворого, завезти до мами до Мюнхена, а вона до 1944 р. жила в Советському Союзі.

Теодор Ігор Пелех промовляє перед пам'ятником загинулих в'язнів в кацеті Берген-Бельзен

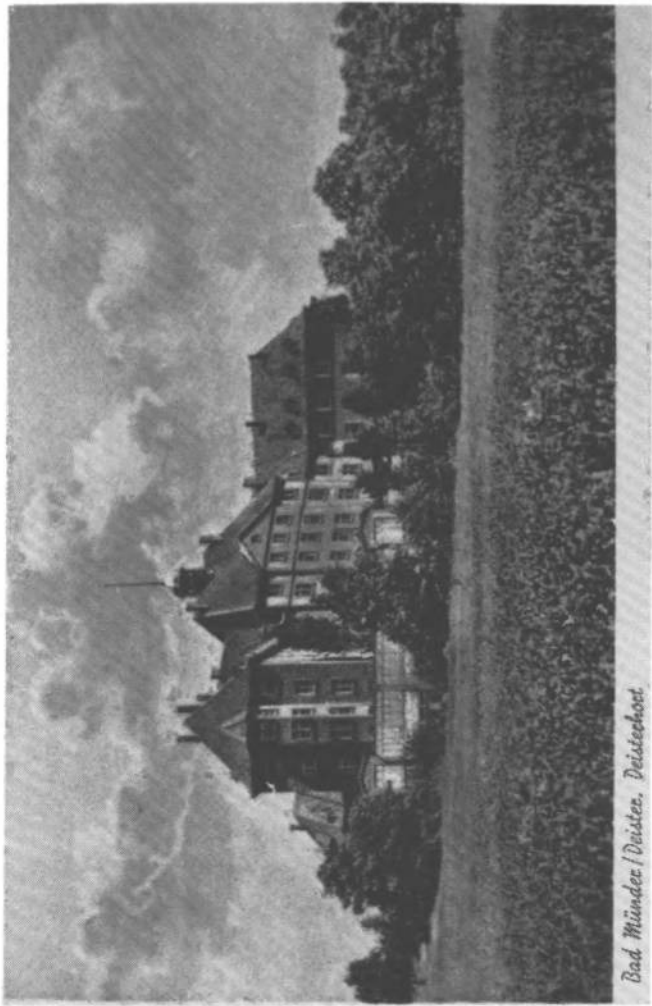
З Бад-Регбургу літом 1946 р. мене перенесено до лікарні Бад-Мюндер, де я був аж до кінця мого виздоровлення в листопаді 1948 р. В тому санаторію було понад 500 хворих різних

національностей, в тому числі було коло 100 українців. Між тими хворими були політв'язні, вояки різних формацій, багато вивезених на примусову працю та втікачів від більшовизму. Пригадую собі, що о. С. Іжик, бувший політв'язень гітлерівських кацетів, приїжджав з табору „Лисенка” в Ганновері до хворих українців, які лікувалися в санаторію Бад-Мюндер, і відправляв для них Службу Божу.

Українська громада вибрала мене уповноваженим представником до інших національностей і шефа УНРРА. Шефом лікарні був д-р Дойчман, його заступник д-р Вебер. Обидва лікарі були полоненими британської армії, лікували лише чужинців, які безплатно працювали для британців в УНРРА. Пізніше лікував хворих д-р В. Ключас і проф. д-р В. Плющ, який мав свою методику лікування хворих на легені.

Письмовий контакт мав я із другом Богданом Криницьким, через якого я zorganizував понад 50 чисел часопису „Української Трибуни” і часопису „Час”.

Кожного тижня хворі вмирили, я старався організувати вінки і квіти. По двадцяти роках я відвідав цвинтар в Бад-Регебург і Бад-Мюндер, де встановив, що німецька адміністрація зліквідувала сотні гробів чужинців. В Бад-

Bad Münstereifel / Deister, Deisterhoch

Санаторія Бад Мюндер, 1945-49 р. Около 100 українців перебували в лікарні, багато з них помирало

Мюндер були хворі таких національностей: українці, поляки, естонці, латиші, литовці, білоруси, югослави, мадяри, румуни та інші. З кожним народом ми, українці, жили в згоді, лише окремі поляки нас не терпіли. Але між ними були й добрі люди, були й шовіністи, деякі навіть не терпіли нашої мови. Проф. Г. Завадович, д-р В. Ключас і я демонстративно всюди говорили

*Зліва І. Т. Кіс — зправа високо Теодор Ігор Пелех
Бад Мюндер, 1947 рік*

своєю рідною мовою. До таких шовіністів належав фольксдойчер Б. Б., який в часі війни був перекладачем в якійсь німецькій фірмі. А був добрий представник поляків З. Жак, що відкрито боронив українців. Пізніше я довідався про нього, що він був членом АК на Волині і говорив з українськими старшинами УПА. Тому знав про наші українські і польські проблеми.

Пригадую собі д-ра Теодозія Крупа, що вислав мені запрошення на З'їзд українських політичних в'язнів у Ганновері. Цей з'їзд відбувся літом 1946 р. в Ганновері, північна Німеччина. Політв'язні прибули із табору Гайденав. Там привітався зі мною А. Мельник, Мунстер-Орел Б. П. та інші з Бравншвайгу, Гамбурга... Провідним організатором був д-р Т. Крупа і секретар Левицький, який коротким словом відкрив з'їзд делегатів, а головну промову виголосив д-р Михайло Марунчак. Також привіти були від о. С. Іжика, мгра О. Матли та інших друзів.

В часі мого перебування в лікарні я нав'язав контакт з друзями Михайлом Соломляним і Богданом Криницьким, які обидва походять з Жовківщини. Ці друзі старалися мені допомогти, щоб я вчився в школі в таборі в Авгсбурзі. На жаль, мій лікар не дозволив мені залишити санаторію, треба було мені ще довго лікуватися. Мої знайомі з лікарні Бад-Мюндер виздоровіли і виїхали до Австралії, Америки, Канади та більша частина осталася жити в Німеччині.

Богдан Криницький найдовше зі мною листувався на чужині, від 1947 року в Авгсбурзі. Також він коротко згадував про свої університетські студії в Мюнхені, про минувшину, як мучили нас гестапівці в тюрмі на Лонцького

у Львові, про вивіз українських політв'язнів до концтабору Освенціма. Не з нашої волі нас розлучили — мене перевезли до концтабору в Бухенвальді, пізніше до Дори і Берген-Бельзен.

Останні роки Богдан Криницький зі мною листувався з Канади, він дякує мені за листи і новини з Європи. Друг Богдан Криницький пише таке: „Вернувшись з відпустки, зразу ж пишу листа-відповідь. В першій мірі хочу присвятити кілька рядків покійному сл. пам. Ярославові Стецьку, Голові Українського Державного Правління 1941 р. у Львові, провідникові ОУН, Президентові АБН, з яким мав я приємність і шану разом працювати в АБН в роках 1947-1949. Пригадується мені Мюнхен-Авгсбург, коли безупинно агенти Московщини ганялись за ним.

Ми в ті роки жили в Авгсбурзі, на Лілієнштрассе 2, де покійний Ярослав час від часу знаходив скритий притулок. У той час, було нелегко знайти і винайняти помешкання. В таборі ДП я не хотів мешкати, маючи досить тюрми та концентраку. Йдемо з дружиною на прогулянку, проходимо попри прекрасну віллу, огорожену металевим парканом, число дому 2, це моє щасливе число, і пропоную зайти і спитати. Дзвонимо, виходить старший пан і питає, що нам потрібно? Кажемо — мешкання. Починаємо розмову, питає якої ми національності і хто ми

Сотник Теодор Гєор Пелєх з дружиною Ніною, посередні, відзначення 25-ліття з дня смерти с. л. п. Степана Бандєри.
Мюнхєн, 1984 рік

такі? Кажемо, ми студенти — українці. Розказує нам про події Першої світової війни і про його участь у німецькій армії на терені України, пам'ятає декілька українських слів і назв місцевостей де він перебував. Довідуємось, що він є власником фабрики металевих виробів в Авгсбурзі. По короткій розмові приводить нас до одної великої кімнати, котра мала окремих вхід, кафльову піч, величезне широке ліжко, на якому ми пізніше з покійним Ярославом втрійку спали, кілька фотелів і одно бюрко, яке використовували ми також як стіл. Ми там мешкали протягом чотирьох років. У ті роки я видавав орган АБН „НАБАТ”, починаючи числом 3-4, (47) р. до числа 11-12 (1949 р.), друкуючи нормальним друком, а не цикльостилом, як попередньо. Коли згадувати особу св. п. Ярослава Стецька, людину великого духа, жертвенности, твердості, ідеалізму та політично-дипльоматичної мудрости, нелегко буде його заступити! Людина приходить і відходить — життя Нації продовжується безконечно. Це закон Божий і закон природи”.

ШКОЛА В ЛЕЕЗЕ-НІНБУРГ

В листопаді 1948 р. лікар Дойчман звільнив мене, через чотири роки мого перебування в

Санаторія Бад Мюндер (Ганновер). Група української молоді, між ними в першій ряді Теодор Ігор Пелех

різних санаторіях в північній Німеччині. Я хотів жити і працювати в Ганновері, але комендант табору „Лисенка”, англієць, переконав мене, щоб я пішов до школи в табір „Варта” в Леезе-Нінбург. У тій школі викладали німецькі інженери електротехніку, радіотехніку та інші курси. Два з половиною роки я вчився на електротехніка в німецькій мові і отримав свідоцтво з добрими оцінками. Тому що впродовж довгих років Другої світової війни люди різних націо-

нальностей не покінчили студій, зокрема через службу в арміях, примусові роботи, концтабори і хвороби, німецький ганноверський уряд вирішив допомогти нам всім вчитися.

В 1949 р. прийшло до несподіваної зустрічі з бувшим фольксдойчем-есесманом, який мене пильнував в тюрмі на Лонцького у Львові. Цей есесман був родом з Закарпатської України. Коли я йому пригадав, що він часто контролював мене через „візитівку” камера 54, і водив мене до туалету, також при допомозі інших есесманів водив мене два рази на переслухання до садиста, гестапівця Вірзінга, від того часу більше я його не бачив.

Того самого року мене запросив на відвідини до Бравншвайгу друг В. Р. Знову несподівано я пізнав там фольксдойче кріпо, який був у тюрмі на Лонцького у Львові. Я йому пригадав моє перебування в камері 54 — поодинка — в тюрмі на Лонцького. Також я йому пригадав за приятеля есесмана із Закарпатської України, як вони у досвіта, година 4:00 — 5:00, з тріскотом відкривали двері й дивилися на мене здивовано і перелякано. В тій хвилині я не знав що сталося? За якийсь час я довідався, що втікли з тюрми провідні члени Організації — Дмитро Грицай і Ярослав Старух. В тім часі есесмани перевіряли всі камери в'язнів. Той фольксдойче,

бувший кріпо, мав ті самі чоботи-офіцерки, зелені райтки, блюзу, як і тоді, коли я його бачив у тюрмі на Лонцького у Львові. Цей бувший кріпо говорив, що він емігрує, від того часу я його не бачив і не знаю де він перебуває.

В 1949 р., як було мені відомо, старалися емігрувати з Ганновера за океан д-р Т. Крупа, мгр О. Матла та інші. Тоді всю працю перебрав Володимир Бичкович, дипл. інж. Ю. Ковальчук, мгр Є. Менцінський, проф. С. Бобиляк та інші. В тім часі я перебував у школі Леезе-Нінбург.

В липні 1951 р. я перебував в переходовім таборі Венторфі коло Гамбурга, тоді була гарячка, всі емігранти виїхали за океан, і я тоді старався виїхати до Америки, але медична комісія мене відкинула від еміграції, переконуючи мене, що моє здоров'я не є аж таке добре. І тому, що в Німеччині є кращі умовини соціального забезпечення, а хвороба може відновитися і лікарі будуть краще лікувати на державний кошт.

ОСТАВСЯ В ГАМБУРЗІ

Я остався в Гамбурзі-Альтоні і зголосився до німецького арбайтсамту, філія на Альтоні. В тім бюрі я пізнав бувшого в'язня, німця, що працював в арбайтстатистиці як льойфер в

*Теодор Ігор
Пелех вітає
Владика Платона Корнелюка з Мюнхену в Гільдесгаймі*

*Собор кат.
священиків в
таборі Фалькенберг (Гамбург). Між ними зправа 3-ій
Т. І. Пелех*

Бухенвальді, пізніше і в Дорі. Коли я просив працю, показуючи йому відповідні мої документи, цей німець відповів, що він працює лише для німців, а чужинці мають їхати до своєї батьківщини.

Я йому відповів, що до Советського Союзу не поїду, там є такі самі концтабори, які були за гітлерівської Німеччини. Між іншим, кажу йому, ти повинен знати яке було життя в Бухенвальді і Дорі. Я тоді там був і тебе там бачив. На жаль ти нічого не навчився, це саме говориш і робиш як Гітлер!

Цьому німцеві-бюрократові я показав свій кацетівський номер на лівій руці. Німець почервонів і почав лагідно говорити зі мною, порадив мені що маю робити і де зголоситися. Зараз таки в моїй присутності він потелефонував до головного арбайтсамту. Я так і зробив, поїхав „убаном” до головного арбайтсамту, який тоді містився коло головного двірця. Мене зареєстрував старший чоловік, який випитував мене — коли і де я народився, коли прибув до Німеччини. На всі ці запитання я йому відповідав докладно — що мене гестапо арештувало і завезло до тюрми на Лонцького у Львові, пізніше транспортом вивезли до Авшвіцу і т. д. Цей урядник все нотував і часто приглядався до мене, мовляв, чи ти правду говориш? Одне речення я

*Теодор Ігор Пелех, Голова Таборової
Ради в 1952 р. Нойграбен-Фалькінберг/
Гамбург*

не міг по-німецьки зрозуміти і я йому відповів, що не розумію. Урядник мені пояснив це польськи. Тоді я був певний, що цього чоловіка я мусів бачити на коридорі тюрми на Лонцького, як з тюрми вивозили в'язнів в транспорт. Я подумав, що люди або міняються, або і не признаються, що вони робили в часі війни на Україні.

МОЯ ЗУСТРІЧ З РОДИЧЕМ

Зустріч в таборі Канакер в 1948 р. Мій родич Василь Будинка запросив мене відвідати його на Великодні свята в таборі Канакер, що був віддалений недалеко м. Ляндсгут. Дозвіл від свого лікаря Дойчмана я отримав. Приїхав до того табору, де Василь Будинка прийняв мене як свого родича, ми п'ять років не бачилися. В першу чергу він розказував мені про цей український табір, в якому зібралися різні люди із цілої України. Також мені сказав, що має клопоти, бо дав себе вибрати на коменданта таборової поліції, а його секретарем став Іван Павник із Скваряви Старої. В цьому таборі перебувають кількох упівців, до них приїжджає їхній сотник Вернигора.

Для мене було цікаво поговорити з вояком-упівцем Вернигорою-Фриз, який брав активну участь у боротьбі з окупантами України. Моє бажання сповнилося і ми при чашці чаю говорили із сот. Вернигорою-Фриз при участі В. Будинки. З оповідання сот. Вернигори-Фриз я довідався про жорстокість поляків, росіян і чехів і також про донощиків, що втратили свою віру. Цілу ніч ми говорили про боротьбу нашого народу, що мужньо ставив спротив полякам, москалям і чехам. Вернигора сказав, що в часі другої світової

війни на Лемківщині український нарід національно прозрів як ще ніколи досі. Найбільшим ударом було переселення українців з матірніх земель на чужу територію до Східньої Пруссії і до Шлезка та інших земель, набутих Польщею.

Табір Канакер давно забутий тими політичними емігрантами, що тепер живуть і працюють для визвольної справи на чужині. Лише я не можу забути оповідання Василя Будинки, який був учасником одної битви з московсько-комуністичним полком 16-17 вересня 1944 року. Василь Будинка мені оповідав, що він був зголосився, так як і вся українська молодь з нашого села Мачошина, до Української Народньої Самооборони. Командиром був Мирослав Онишкевич із своїми заступниками Головничем Юлько-Стахом і Степаном К., що керував УНС-ОУН, пізніше УПА терену Жовкви.

Я знав тих друзів і з ними співпрацював ще до мого арештування гестапо. Тарас Онишкевич, рідний брат, діяв в Раві Руській і Любачеві. Обидва брати створили і керували двома курінями УПА-ОУН — Галайда I та Галайда II. Мирон Онишкевич працював у друкарні отців Василян у Жовкві. Спочатку був повітовим, пізніше був окружним.

W OHOPODNYK
Hohweg 46
93043 Regensburg

ЗАВЗЯТИЙ БІЙ

Дня 16 вересня 1944 р. командири малих відділів УНС, що їх очолювали Володимир Роман, Михайло Козак, Мирослав Кирик, Мартин та інші наскочили на місто Жовкву, щоби визволити членів Організації, які сиділи в тюрмі. Також завданням УНС-ОУН було знищити більшовицьку мобілізаційну команду, що стаціонувала в замку в Жовкві. Московська-мобілізаційна команда складалася майже із НКВД-истів, між якими був старшина Келівник, що був політруком у Жовкві і відвідував наше село Мачошин вже в 1940 р., пізніше в 1944 році. НКВД-исти боронили тюрму в Жовкві, було багато втрат з обох сторін. Більшовикам НКВД прийшла поміч зі Львова і наші відділи УНС-ОУН були вимушені відступити.

Дня 17 вересня 1944 р. потягом зі Львова приїхав великий транспорт рекрутів-москалів, яких посилали на західній фронт. НКВД боялося другого наскоку УНС-ОУН на місто Жовкву. Тому цей транспорт москалів в силі полку під командою НКВД — старалися знищити нашу силу УНС, що окопалися на горі св. Миколая між селами Мачошином, Скварявою Старою і Скварявою Новою. В цім часі УНС мала приблизно 300 молодих добровольців, що були

зорганізовані ОУН із близьких сіл. Головна бойова лінія УНС-ОУН була між селами Нової Скваряви, Старої Скваряви, Мачошин і південь Мокротин.

В цім чотирикутнику відбувались бої на горі св. Миколая. Більшовицький полк маршерував розстрільною від Жовкви до с. Скварява Стара, де під сильним обстрілом УНС-ОУН більшовики залягли. Під криком і загрозою енкаведистів москалі пішли другий раз у наступ. Наша команда УНС-ОУН морально і духовно так були підбадьорені, що готові були на рукопашний бій. Очевидець говорить, що наших було приблизно триста вояків, більшовиків було 1000 вояків. Несподівано появилися більшовицькі панцери зі сторони с. Мачошина, паніка охопила молодих наших добровольців. Наша команда подала наказ відступити. При відступі фронтової лінії наші стрільці зазнали найбільше жертв. Ліве крило УНС-ОУН, котрим командував Михайло Козак із сторони с. Нової Скваряви, обстрілювало скорострілом ворога-москалів і помагало боронити нашим стрільцям відступити. М. Козак був поранений в лице але далі сіяв скорострілом по більшовиках. Велика перевага більшовиків, вони підійшли близько до малого відділу, на яких двадцять метрів. Тоді М. Козак, Михайло Павник та інші друзі обкидали ворога

гранатами і вскочили на 100 метрів в лісок, у кущі. Москалі в лісок боялися йти, знали, що там сидять у кущах воїни УНС. Друга лінія УНС вкопалась на один кілометр від першої лінії. Друга лінія фронту була між с. Горожена, с. Свинна і с. Мокротин. УНС-ОУН задержала більшовицький наступ, з двох сторін були великі втрати. Друга лінія УНС мала завдання задержати більшовиків, тому щоб УНС могла вивезти своїх ранених вояків, що перебували в селі Тарнів-Мокротин.

Більшовицький полк вояків і помагаючи йому енкаведисти задержалися і далі вже не переслідували українських повстанців УНС-ОУН. Більшовики заставили наших старших віком селян звозити своїх вбитих та поранених до м. Жовкви. Команда советської армії промовчала велику кількість жертв, що загинули з рук бандерівців УНС-ОУН. Енкаведисти три дні шукали українських повстанців по близьких селах і лісах. НКВД-исти при допомозі новостворених голів сільрад по селах провели докладний реєстр жителів. Реєстрацією перевіряли тих хто був вивезений на працю до Німеччини, хто був арештований гестапом, хто був в Дивізії „Галичина”, хто загинув з рук гестапо, хто загинув в бою із советською армією-енкаведистами, хто належить до УНС-ОУН? Енкаве-

дисти три дні шукали при великій кількості советського війська за повстанцями. Советська мобілізаційна команда реєструвала всіх українців, старих і молодих, і з місця висилали на німецький фронт у штрафні сотні без зброї. Енкаведисти говорили воякам, що зброю вони отримають на фронті. Аж по трьох днях енкаведисти відійшли із сіл та пішли до своєї твердині м. Жовкви. Наші люди забирали своїх синів, вбитих, і ховали на цвинтарі в Мачошині, Мокротині та в інших близьких селах. Родина мусіла сама викопати гріб, бо людей не було, одні були в лісі, інші були змобілізовані енкаведистами до советської армії.

Наша дівчина, Анна Гушак, (її сестра Марія Кирик-Гушак загинула в К. Ц. в Авшвіці) зараз на другий день бою пішла шукати Володимира Романа, якого знайшла вбитого, вона накрила йому очі хустиною, бо стадо воронів крякали над вбитими. Анна Гушак по кількох днях забрала Володимира Р. на цвинтар і його поховала в Мокротині. Очевидець мені говорив, що Володимир Роман був тяжко поранений в обі ноги і тоді, щоб не дати себе в руки більшовикам, сам застрілився. Також очевидець говорив, що регулярна вишколена сотня УНС-ОУН в тім часі перебувала в лісі Фійна і Майдан і не взяла участі в бою з більшовиками.

У вересні 1944 р. ройовий УНС-ОУН Йосип Деревенка і М. Процайло та ще кількох стрільців прибули до с. Мачошина, щоби дістати харчі. В тім часі приїхало шість москалів шукати за головою сільради. Й. Деревенка, хоч був заскочений озброєними більшовиками, обстріляв ту групу більшовиків. П'ятох було вбитих, а один заховався за паркан. Коли Й. Деревенка вийшов на дорогу, в цім часі більшовик вистрілив із автомата і вбив Й. Деревенку. Я особисто знав цього молодого революціонера, який мене іноді відвідував, це був надійний бойовик, що очолював молодих юнаків Української Народньої Самооборони (УНС).

Також мене поінформовано, що коли я сидів в тюрмі на Лонцького у Львові, що німці сконфіскували моє господарство. Німецька жандармерія і українська поліція пильнували цілий тиждень, моторівкою молотили збіжжя і все забрали, називаючи це контингентом для німецької армії.

При кінці листопада 1943 р. наша Організація перевозила возом зброю. Німецька жандармерія робила засідки і перевіряла вози. Наших двох членів ОУН не сподівалися наскоку німецької жандармерії, вискочили з воза і втікли. Але візник М. Сорока із Мачошина не вспів втікти і жандармерія сконфіскувала зброю,

коні, а його завезли до тюрми на Лонцького у Львові.

Пригадую собі, що мій зверхник друг Ю. С. Головнич просив мене змінити своє псевдо „Чорнота” тому, що до нашого терену прибув друг Я. Г. Чорнота, перебуваючи в підпіллі, мав завдання вишколювати молодих хлопців на оборонну боївку Української Народньої Самооборони. В підпіллі я користувався псевдонімом „Рубай”, Чорнота тоді мусів змінити псевдо на Чигирин. В тім часі був організаційний зв’язок Окружного і Повітового через моїх зв’язкових до с. Дзіболки. Пізніше мій бойовик і зв’язковий Теодор Грабовський загинув з довірочною поштою між Куликівською горою і с. Перемивки весною в 1944 році.

„Український народі!

Ми свідомі того, що наша визвольна боротьба вимагає героїзму і кривавих жертв, а перш за все непохитної віри в свою правду. Ми віримо в Твої творчі, будуючі сили, бо тільки вони є запорукою нашої перемоги.

Віримо, що не посоромиш землі своєї.
Героїчна боротьба Твоїх предків і пам’ятъ про

їх лицарську смерть за Українську Державу — це для Тебе наказ.

Тому кличемо до Тебе: Ставай до боротьби за свою волю і за свою державу. Єднайся у Своїй боротьбі, кріпись у Своїй вірі!”

„Українська Головна Визвольна Рада кладе на вівтар боротьби за ці ідеали свою працю і своє життя.

Українська Головна Визвольна Рада закликає всіх українців, що живуть поза межами

Батьківщини,
до праці за визволення України!”

Постій, липень 1944 р.

Українська Головна Визвольна Рада

ЗАГИНУЛИХ ДРУЗІВ РОДИНИ ВИВЕЗЕНО НА СИБІР

Дні 16-17 вересня 1944 році, коли відбувся бій УНС-ОУН, коштували багато жертв друзів і подруг с. Мачошина. Згинули такі друзі: два брати Кравці, Іванчук, Скіра, Й. Деревенка, В.

Деревенка, І. Мацько, І. Гринько, два брати Сороки, два брати Будинки, два брати Бутлери, два брати Дольні, Володько, Клепач, Кутний, Богдан Шах, і Данилів. Більшовики вивезли українські родини при кінці вересня 1944 року на Сибір, бо їхні сини належали до УНС-ОУН, хоч одні сини загинули, а інші не зголосилися більшовикам, що означало що вони в лісі та поборюють советську владу. Вивезено на Сибір: Іванчук — дві особи, Кутний — дві особи, Клепач — три особи, Скіра — дві родини, Деревенка, Прийма, Павник, Козак, Бутлер і Сорока по одній родині.

Василь Будинка мені говорив, що він та його кількох друзів зголосилися до советської армії лише тому, що УНС-ОУН не мала зброї. Тому ОУН дала селянам подумати і вибрати шлях на своє добровільне бажання. Тому, що енкаведисти вивезли українські родини на Сибір за те, що їхні сини належали до ОУН-УВС, за переконанням його родини він вирішив іти до советського війська. Коли він із своїми односельчанами опинився на німецькім фронті, тоді зрозумів, що вони всі належать до штрафних советських сотень, що без зброї, а енкаведисти іззаду їх женуть на першу бойову лінію, а це означає певну смерть. Тому він договорився з другом І. П., що при найближчій нагоді перескочать до німців.

Щасливо їм обидвом вдалося це і вони тут живуть на чужині.

Василь Будинка пізніше листувався з родиною із свого села і довідався, що з тих всіх односельчан, що разом пішли до советського війська, лише одиниці вернулися додому, решта погинули від німецьких куль.

Молодь, яка пішла до УПА-ОУН, річники від 1920 до 1927 р., всі загинули, лише осталося двох живих.

В. Будинка оповідав, що 13 травня 1944 р. відбувся бій із німцями вночі під Бором Кунинським району Жовкви. Очевидець пише, що новомобілізованою сотнею командував командир Хорко. Сотня була мало озброєна. Німці переважували кількістю і якістю. В них було понад 500 вояків які мали різну автоматичну зброю. Молода сотня відважно оборонялася перед великим німецьким наступом. Стрільців УНС-ОУН згинуло 20 і 30 було поранених, цілком розбита сотня відступила. Німці забрали багато своїх вбитих і поранених.

У травні 1944 року німці два рази наскочили на УНС в селі Мачошин. Командував Володимир Р. і М. Козак. Стрільці УНС-ОУН підмінували дорогу німецьким автам. Перше авто пішло в повітря, німці з інших авт відстрілювалися від стрільців УНС, які обкопалися над залізною

дорогою, за насипом. Німці втратили багато вбитими і раненими, вони відступили.

Очевидець говорив мені, що українська поліція старалася арештувати Йосипа Бутлера, закували його в кайданки і хотіли віддати німецькій жандармерії. Але Йосип Б. вдарив сильно по голові одного українського поліцейя і другого копнув у живіт і втік. Коли поліцаї опам'яталися, вони почали стріляти але той втік. Сьогодні сміло можна сказати, яка була глупота служити до кінця німцям. Кожний український селянин знав, що німці програли війну. Цей відважний хлопець належав до УНС і відважно боровся з німцями, а пізніше з більшовиками. Хочу тут згадати, що Йосип Бутлер сидів у тюрмі в Винниці і лише чудом врятувався від більшовицьких розстрілів тюрми в 1941 році. Він — двоюрідний брат Мирослава Кирика-Довбуша, що був учасником бою 19. 08 1944 р. в лісі Зіболки, район Куликів, біля Жовкви. Сотня УПА напала тоді на советську кінну колону. На другий день советські панцери і піхота почали прочісувати ліс. Бої в лісі тривали три дні, після боїв сотня відступила.

Володимир Лобай-Вугляр (1950-ті роки)

Провід Організації Українських Націоналістів

„На Вас, брати наші, розкидані по чужині, Воююча Україна дивиться, як на відтинок єдиного фронту нашої великої боротьби, яка має загальнолюдське значення. Воююча Україна дивиться на Вас, як на бойовиків великої визвольної справи, які відкрили фронт в західній Європі, країнах Америки, Австралії, скрізь, де живе хоч би один українець...”

„Український народ пильно слідкує за тим, чи фронт на еміграції йде крок в крок з фронтом на Землях, чи від нього не відстає, не заломлюється. Народ бо в праві вимагати, щоб українська еміграція ні в чому не відставала від боротьби на Землях, щоб вона цілком стояла на висоті завдань, що їх історія поставила перед нею...”

„З Україною Ви мусите бути якнайтісніше духово пов'язані, Ви мусите жити нею, її прагненням і боротьбою. У Вас не сміє вселюватися зневіра в успіх нашої великої справи. Вас не сміють підточувати сумніви щодо правильності нашої боротьби на Землях...”

„Воююча Україна вимагає, щоб українська еміграція була палким носієм ідей, за здійснення яких бореться український народ!”

Із „Звернення Воюючої України до всієї української еміграції”

В Україні, в м. жовтні 1949 р.

БОРОТЬБА УНС, ОУН, УПА

Моїм завданням є видати книжку про боротьбу українського народу повіту Жовкви. Тому треба було зібрати всі інформації про ОУН-УНС-УПА, про події що в книжці, про УПА. Тому, що вся ця боротьба відбувалася в моїм терені, стараюся це все описати в моїй книжці, щоби молодь читала про мій терен, про визвольну боротьбу українського народу повіту Жовкви, Львівської області. Я був активним, співпрацював зі зверхником команди — братами Тарасом і Мирославом Онишкевичами.

21 березня 1945 р. більшовики оточили в лісі біля с. Верени, р-н Куликів, повіт Жовква, Львівська округа першу сотню куреня „Галайда” під командуванням командира Перемоги. В сотні було тоді 167 повстанців. Ранком більшовики почали наступ на ліс зі сіл Верени, Воля

Жовтанецька, Зіболки, Передриміхи Малі та Білий Ліс. В облаві взяла участь повна дивізія НКВД силою 6.000 бійців. Після цілоденного бою, в якому впало 40 повстанців, а 17 було ранених, між ними і командир Перемога, повстанцям вдалося прорватися з оточення і вночі перейти в ліси за шоссе Кам'янка Бузька — Мости Великі. Більшовики втратили 470 вбитих і ранених, між вбитими були 2 полковники, 3 майори і 1 майор лікар.

10 лютого 1946 р. українські повстанці під командою Б. висадили в повітря залізничну станцію в с. Колоденце, р-н Куликівський. Одночасно знищено телеграфічні стовпи цілого району Куликівського, Жовківського. 14 березня 1946 р. в с. Шляхта, р-н Куликів, пов. Жовква, більшовики заскочили в криївці друзів Вира, Соїку, Білого і Шпака. Згадані друзі знищили організаційні матеріали й інші цінні речі, поламали довгу зброю і т. д. та виголосили більшовикам, які їм пропонували здатися, відповідну промову, а тоді пострілялися.

04, 04. 46 р. в райцентрі Куликів, Жовква, Львів, повстанці виконали вдалий замах на шефа енкаведівської розвідки Костюка і особливо озвірілого енкаведиста Каптана. 20 квітня 1946 р. в лісі між селами Дальнич, Вихопні, Новий Став, р-н Жовква, енкаведисти заскочили в

криївці повстанців Думу, Орла, і Крука. Повстанець Дума впав у бою. Інші друзі вбили 8 більшовиків і 4 ранили. 28 квітня 1946 р. в с. Зіболках, р. Куликів, пов. Жовква, група повстанців командира А. розбила „істребітелів”, при тому зліквідовано трьох комсомольців „стрибків”. 16. 5. 46 р. в с. Жовтанці, р. Куликів, пов. Жовква, два повстанці вбили лейтенанта НКВД, який в терені організував сітку сексотів.

12 липня 46 р. в с. Мокротин, пов. Жовква, затрималася автомашина з більшовиками, що їхали до лісу по дрова. Більшовики почали грабувати селян. На крик грабованих збіглися господарі і побачили, що більшовики без зброї, і почали їх бити. Більшовики повтікали. По кількох годинах на згадане місце приїхали автом пограничники, які почали арештовувати селян. Арештованих повезли в напрямі Львова. Біля с. Рокітно їх перейняли повстанці, які обстріляли авто. Під час перестрілки двох більшовиків вбито, двох ранено, а решта втікли.

14 липня 1946 р. в с. Туринка, р. Жовква, більшовики наскочили на хату одного громадянина, який скривався, вивели його на подвір'я і почали бити. Крик господаря почули повстанці, які випадково тут переходили, і вони відкрили по напасниках вогонь. Унаслідок стрілянини забито одного більшовика, а

господар використовуючи замішання, втік.

8 червня 1947 р. в с. Поруби, р. Немирів, Львівська округа, атентатчики ОУН зліквідували участкового МВД Таратушенка і організатора „стрибків” комсомольця Пилищака. 27 листопада 1947 р. в с. Желдець, р. Куликів, Жовква, емведисти робили обшуки. Саме тоді надійшли повстанці, які відкрили по них вогонь. У результаті чого двох емведистів було вбито і одного ранено. В травні 1948 р. в с. Мокротин, район Жовква, Львів, повстанці застрілили двох озброєних бандитів з райцентру (уповноважених) і важко ранили заступника начальника МГБ. 6 травня 48 р. в с. Добрусин, район Жовква, Львів, підпільники звели бій з відділом емведистів.

18. 4. 48 р. в райцентрі Жовква, Львів, повстанці знищили кіноапарат і зліквідували двох учасників емведівської провокативної боївки. 18. 4. 48 р. в с. Зашків, район Жовква, Львів, підпільники наскочили на хату голови сільради. У відплату за те, що він ходив зі зброєю і тероризував населення, підпільники роззброїли його. Здобули 1 ППШ. 22. 4. 48 р. с. Зашків, р. Жовква, Львів, була перестрілка між підпільниками і відділом МВД.

2. 5. 48 р. в с. Нове Село, район Куликів, Львів, група бандитів з оперуповноваженим по МГБ на чолі вдерлася до хати, де квартирували

два повстанці. Зав'язався бій, в якому ворог втратив 3-ох убитими, між ними ст. лейтенанта і сержанта МВД. Повстанці відступили без втрат.

6. 5. 1948 р. в с. Добрусин, район Жовква, Львів, підпільники звели бій з відділом емведистів. 17. 5. 48 р. в с. Артасів, р. Куликів, Львів, була перестрілка між підпільником і групою емведистів. Ранений підпільник дострілювався з пістолі. 6. 6. 48 в с. Кошиїв, р. Жовква, Львів, підпільники знищили клуб. 9. 6. 48 р. в с. Кулява, р. Жовква, Львів, була сутичка між підпільниками та емведистами. 9. 6. 48 р. в с. Бутини, р. Мости Великі, Жовква, Львів, емведисти, що робили розшуки, зустрілися з двома підпільниками. Зав'язався завзятий бій, під час якого двох емведистів було ранених. Оточені підпільники, у безвихідному становищі, розірвали себе гранатами. 10. 6. 48 р. в с. Вихопні, р. Куликів, Жовква, Львів, група емведистів наскочила на хату одного селянина. В той час недалеко проходили повстанці. Вони відкрили по емведистах вогонь і примусили їх до втечі. 11.6.48 р. в с. Боянець, р. Куликів, Жовква, Львів, підпільники звели бій із групою емведистів. 16. 6. 48 р. в с. Кулява, р. Мости Великі, Жовква, Львів, двох підпільників звели бій з відділом МВД. 18. 6. 48 р. в с. Колодно, р.

Куликів, Жовква, Львів, повстанці зліквідували одного емведиста з гарнізону в с. Жовтанці. 25. 6. 48 р. в с. Купичволя, р. Мости Великі, Жовква, Львів, підпільники обстріляли з кулемета групу емведистів, внаслідок чого вбили лейтенанта МВД і ранили одного емведиста.

27. 6. 48 р. в с. Желдець, р. Куликів, Жовква, Львів, трьох підпільників, заскочені емведистами, звели бій, у результаті якого загинули геройською смертю. 30. 6. 48 р. в с. Майдан, Жовква, Львів, підпільник обстріляв емведистів, у наслідок чого один емведист був убитий. Підпільник щасливо відступив. 2. 7. 48 р. в райцентрі Великі Мости, Жовква, Львів, повстанці зліквідували капітана погранвійськ МВД, який жорстоко знущався над населенням. У липні 1948 р. в с. Мокротин, р. Жовква, Львів, підпільники спалили будинок клюбу. 1. 8. 48 р. в райцентрі Жовква, Львів, була сутичка між підпільниками і емведистами. 6. 8. 48 р. в с. Деревня, р. Великі Мости, Львів, підпільники важко ранили уповноваженого райкомупартії у господарських справах, що грабив селян і знущався над ними. 31. 8. 48 р. в с. Поляни, Жовква, Львів, була сутичка між підпільниками і емведистами.

3. 9. 48 р. в с. Бутини, р. Великі Мости, Жовква, Львів повстанці застрілили капітана погранвійськ МВД і важко ранили одного

емведиста. 3. 9. 48 р. в с. Копанка-Мокротин, р. Жовква, Львів, була сутичка між підпільниками і відділом МВД. 14. 9. 48 р. в с. Мокротин, Жовква, Львів, емведисти наскочили на криївку двох підпільників. Зав'язався бій, в якому оточені підпільники загинули від гранат. 15. 9. 48 р. в с. Зашків, р. Жовква, Львів, атентатчик підпілля зліквідував коменданта міліції. 18. 9. 48 р. між селами Скварява Нова і Тернів, Жовква, Львів, група підпільників звела бій з відділом МВД. 26. 9. 48 р. в с. Скварява Нова, р. Жовква, Львів, була сутичка між повстанцями і емведистами. 25. 10. 48 р. в с. Глинсько, Жовква, Львів, був бій між групою емведистів і підпільниками.

16. 11. 48 р. в с. Зашків, Жовква, Львів, повстанці звели бій з відділом МВД. 23. 11. 48 р. в с. Мокротин, Жовква, Львів, емведисти наскочили на хату, де були повстанці. Заалармовані стійковим, повстанці кинули між емведистів гранати і пішли напролом. У бою, прориваючись крізь вороже оточення, впало двох повстанців. 27. 11. 48 р. в с. Замочок, р. Жовква, Львів, атентатник застрілив вдень провокатора МВД — Василя Мазура. 9. 12. 48 р. в с. Кунин, р. Жовква, Львів, підпільники зліквідували стрибка, що тероризував населення. 19. 12. 48 р. в с. Добрусин, р. Жовква, Львів, була сутичка

Сотник Теодор Ігор Пелех 1976-го року

між підпільниками і емведистами. 29. 12. 48 р. в с. Кунин, р. Жовква, Львів, підпільники зліквідували стрибка, що тероризував населення.

Я використовував матеріали звітів ОУН-УПА, які подала Бібліотека Українського Підпільника ч. 7. Бойові дії УПА.

Я намагався висвітлити боротьбу ОУН-УНС-УПА в Жовківському повіті. В 1941-42 р. діяла боївка ОУН. В 1943 р. зорганізовано відділи УНС-ОУН. В 1944-45 р. творилися сотні УНС-УПА, які били німців, пізніше більшовиків. Від 1946 р. Команда УПА-ОУН реорганізувала сотні на малі чоти, відділи, рої. В 1947 р. виступали лише малі групи підпільників в терені в повіті Жовква.

Хтось з істориків буде писати історію боротьби українського народу. У 40-ву річницю від закінчення Другої світової війни, українці надалі заповняють тюрми і концтабори в Україні і поза нею. Нашим обов'язком перед рідним народом є далі боротись і служити УССД.

Теодор Ігор Пелех промовляє над символічною могилою на Святі героїв в Бравншвайгу

Похід до символічної могили на Зелені свята в Бравншвайгу, четвертий з права Теодор І. Пелех

На слідуючих сторінках поміщуємо один оригінальний рукопис з його численних рефератів

У поштані Героям

"Немає більшої сльози як хто ринув
свою плоть за друзів своїх".
Немає більшої життєвої цінності
і шляхетності, як велика вірність
себе своїм роду, своєму народові,
своїй країні, своїм Батьківщині.
На своєму історичному шляху —
- торжествую, героїчною і славною
- українською землею і Українською
- нацією випробувала все і наві кождому
борців за правду і свободу, які
ціною власного життя уможливи-
-ляли життя свідомості Батьків-
-щини.

Вісімнадцять борців, які самостійно
власною кров'ю вливали в ідею
України, виваля Українська нація
в найважчій ситуації своєї існування,
в епоху організованого українського
визвольного націоналізму, в епоху УВР-
ОУН - УПА.

В боротьбі творці героїчного подвигу
визволення України і виваля
визволення нації були і вони, хто
в боротьбі за українську державу
стали на її славу.

Людмила української гімназії Сидор
Потемра, Микола Миконович,
нак. Євген Козубович, Степан
Бандера, ген. Роман Шухевич -
Гурликва, Ольга Басараб, Сергій
Едвардов, Микола Габчуков,
Василь Биле, Дмитро Якимович,
Сот. Юрій Ковалевський, в. Абушкін
Володимир, нак. Михайло Колосовський,
Зоря Косак, Тамара Лопатинська,
Дмитро Мирн-Орик, Грех
Григорів - Алена, Анна Максимівна,
Олена Мейна, Грех Павук, Надія
Петренко, Микола Лавик, Ольга
Гондидя - Олександр, Василь Бандера,
Олександра Бандера, Петро Василь
Григорів, Олег Козубович, ген. Дмитро
Григорів - Передийніс, Дмитро Миконович -
Тарас - Косак, нак. Леонід Ступницький -
Гондидя, нак. Василь Гур - Мелем,
нак. Роман Григорівський - Савур,
нак. Олександра Васил - Мичар, Костянтин
Степан Крик, майор Петро Степанович,

Ст. 3

Осип Дікіт - Горобуш, Іванов
Старух - Омель, Михайлів Арсеній,
Михайлів Федя, 500 жинків-героїв
у Хінтірі, Яна Горелка, Михайлів
Сорока, Михайлів Рок, Луканя
Гончарівський, Павлович Горбовий,
і мудрі-мудрі вільних і невільних
допит-герої, яких не вгамували
розвідки на війні України і фаши-
зму її мешками.

Скільки наших таври перо
жертвами миколаївської миколаївської
війни - Героїзм ТАТЬ і Героїзм
УКР. Миколаївцями замучено воякам,
в тиринях, як у таборах і на засланні.

Згадаймо і віданієм пам'яті
мих у той разок звали, що на
жінки вдали до рвоті сили україн-
ців визвольних українці в рвоті
ОУН-БВН та інших визвольних
спрямованіх :-

от 4

Дмитрий Духов, Отман Александрович
Урусович Градов, Урусович Вещинко,
Курзь и Кожане Николаевичи,
Панас Осипович, Лев Редет,
Евгений Бачуров, Дмитрий Штуквалд,
Дмитрий Мещков, Семин Никитович,
Мухомов Сергей - Воронцов, Андрей
Мухомов, Андрей Мухомов,
Нестор Григорьев, Иван Ратчинский,
Михаил Сорокин, Егор Коткович,
Павел Борокостович, Иван Соловьевич,
Евгений Редет, Валентин Нестеров,
Валентин Васильев, Иван Волков,
Андрей Заруба, Владимир
и сотни и тысячи первых и вторых
имен, как вписанные в списки
Великаго нашего народа
и имен.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Аскольд, 71, 72, 73, 74, 75
 Бабій, Олесь, 9
 Бандера, Степан, 47, 94, 113, 115, 118, 119, 123, 125, 165, 170
 Барановський, 94
 Башук Петро 120, 175, 182, 185, 189
 Бенько, М., 131, 132
 Басараб, Ольга, 55
 Битий Вадим, 95, 96
 Бичкович, Володимир, дипл. інж., 245
 Білас, Василь, 51, 55, 170
 Білана, 173
 Біч, Василь, 112, 137
 Бобиляк, С., 245
 Богоніс, Володимир, 42, 139, 144, 173, 184
 Богун, Мирон, 46, 47
 Босак, 155
 Босак-Скіра, 156
 Брик, Іван, 48
 Будинка, Василь, 173, 249, 250, 258, 259
 Будинка, Федір, 113, 173, 258
 Бутлер, Йосип, 62, 258, 260
 Вадим, 95, 96
 Васевич, Семен, 47
 Вебер, др., 233
 Вербаницький, Н. 48
 Вернигора, 249
 Вишневський, 34, 53
 Вівчар, 200
 Вірзіг, 177, 178, 179, 205
 Вітошинський, В., 189, 230
 Вішневські, Вацек, 220
 Вілі, 104, 106, 207
 Володько, 258
 Волосянський, проф. 137, 138
 Вязівський, Андрій, 39, 171
 Гаас, 221
 Габа, М. 62
 Гадада, Юрко, 43, 66, 68, 69, 78, 82, 91, 92, 93, 95, 100, 103, 106, 113, 120, 121, 126, 127, 128, 129
 Галапац, Богдан, 46, 47, 183
 Гевак, Ірина, 140, 141
 Гевак, Степан, 62, 65, 66
 Головнич, Ю., С., 142, 143, 144, 151, 157, 158, 162, 167, 169, 250, 256
 Голобінський, сот., 55
 Голуб, Н., Н., 167
 Горнєвіч, 194
 Гоцій, В., 48
 Говерля, 137
 Грабовський, Іван, 64, 106, 256
 Грабовський, Теодор, 41, 42, 50, 144, 147, 162, 163
 Грабовський Федір, 39, 42, 49
 Гриділь, о., 41
 Гриник, І., 41, 42, 43, 49, 76, 97, 98, 103, 147
 Гриник М., 42, 43, 48, 64, 76, 144
 Гриник М., 124, 126
 Гриник, Андрій, 58, 59
 Гринько, І., 258
 Грицай, Дмитро (Перебийніс), 42, 95, 121, 123, 175, 176, 244
 Гриділь, о., 27, 31
 Гук, Михайло, 126
 Гуцій, 120, 121
 Гуцій-Орлик, 136, 146
 Гуцій-Орлик-Тиміш, 149, 151, 152, 155, 156
 Гушак, Анна, 254
 Гушак, В., 139, 173
 Гальо, Володимир, 48
 Грех, 173
 Данилишин, 51, 55, 170
 Данилів, 258
 Демпсей, ген. 221
 Демчина, Григорій, 48
 Деревенка, Василь, 51, 52, 258
 Деревенка, Володимир, 52, 257
 Деревенка, Іван, 62
 Деревенка, Йосип, 52, 255
 Децимінський, І., 49

- Дир, 71, 72, 75
Дедик, Теодор, 34, 42, 143, 168
Дужий, 1, 34
Дмуховський, Р. 48, 118
Дойчманн, др., 242, 249
Дольний, 258
Дольська, Анна, княгиня, 21,
Дорошенко, Петро, гетьман, 10, 11,
21,
Ева, В., 104, 105, 106
Жезло, Гриць, 65, 66
Жолківський, гетьман, 19, 20, 21
Жовківський, Антон, о., 27
Забава, С., 48
Заблоцький, Ю., 40
Завадка, 61, 110, 129
Завадка-Кожем'яка, 43, 96, 99, 100,
106, 128
Завадович, Г., проф., 238
Загорянський, Іван, 230
Зелений, В., 48
Іванчук, 257, 258
Іжик, С., о., 211, 236 239
Йоїл, 10
Калина, Ольга, 141, 155
Кантор, 61, 63, 129
Каричевський, 124
Карпів, 108
Касараба, Володимир, 46, 47, 183
Качковський, 117
Кашуба, Іван, 180, 182
Кирик, Григорій, 32, 42, 43, 62, 108,
127, 260
Кирик-Гушак, Марія, 173, 254
Кирик, Марія 53, 139, 173, 174
Кирик, Мирослав, 41, 42, 43, 49, 64,
251, 260
Кирик, Теодор, 32, 41, 42, 43, 50, 58,
60, 63, 127, 137, 161, 162
Клепач, В. 258
Клепач, 62, 65, 66
Клюфас, Всеволод, др., 233, 238
Клюфас, о. дек., 117, 118, 236
Клясицький, 108
Ковальський, Юрій, о., 95, 188
Кочут, 108, 127
Ковальчук, мгр., 245
Когут, І., 167
Когут, М., 144
Козак, Михайло, 42, 144, 147, 251,
252, 258, 259
Козлов, 72, 73, 74, 75
Колодзінський-Гузар, Михайло, 95
170
Кондра, Т. В.—Крвас, 141
Коновалець, Євген, полк., 49, 115
Коновалець, Ярослав, 97, 98, 117
Косар, Д., 73
Коссак, 170
Кох, Е., 165, 222
Кравс, 139, 140
Кравець, 257
Крамер, Йозеф, 222
Кривий, В., 109
Криницький, Богдан, 2, 4, 16., 128,
175, 236, 239, 240
Курманович, майор, 28
Крупа, Теодозія, др., 239, 245
Крюгер, Ян., 141
Кубійович, Володимир, проф., 23
Кукіль, Іван, 48, 118, 119
Куликівець, Гриць, 45, 46, 141, 183
Куничка, Іван, 40, 49
Кутний, 258
Лебедь, Микола, 94
Левицький, 239
Легенда, 78, 82, 100, 102
Ленкавський, Степан, 94
Леон, 231
Лепкий, Богдан, 8
Лісінські, Антон, 235
Лобай, Володимир, Вугляр, 102, 182
Локовський, 230
Лопатинський, 114
Мазепа, Іван, гетьман, 10, 11, 21
Маївський, Володимир, 33, 34, 58
Маївський, Дмитро-Коссар, 22, 33,
43, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 63, 71
84, 96, 99, 100, 145, 151, 152
Макар, Степан, 107, 108, 123, 194, 195
Макух, Василь, 184
Малиновський, 47, 49
Малиновський, 108
Малиновський, Юрій, 47

Малюца, 46
Марка, Д., 48
Маркс, др., 230
Марунчак, Михайло, др., 239
Матла, О., 239, 245
Матла Зіновій, 45, 46, 47, 183, 185
Мацько, І., 42, 258
Мачуха, 25
Мельник, Андрій, 94, 185, 207, 239
Менцінський, Е., 194, 245
Мизира, 201
Микитин, 173, 184, 197, 230
Микитюк, І., 46, 47
Миколаєвич, 108
Михальчук-Дедик, 168
Мончук, 173
Мостець, Іванко, 49, 50, 60, 61
Мосендз, Леонід, 15
Музика, Агафія, 27
Музика, Андрій, 31, 40, 49
Музика, Степан, 31, 33, 130, 132, 167
Музика, Дмитро, 31, 68, 118, 119
Музика, Дмитро-Білий, 98, 118
Навальсети, капт., 234, 235
Нанчук, В., 48
Наумович, 117
Нашочин, о., 27, 31, 41
Недовіз, Дмитро, 63, 112
Несторов, П., М., 21
Онишкевич, Мирон, 136, 142, 143, 144, 157, 158, 169, 250
Онишкевич, Мирослав, 142, 157, 167, 250, 263
Онишкевич, Тарас, 142, 157, 158, 250, 263
Онишко, Михайло, 108, 109, 121, 144
Орлик, Дмитро, Мирон, 123, 124
Орловський, др., 120
Павелко, 148, 154, 155
Павник, Іван, 32, 42, 43, 49, 50, 62, 63, 64, 76, 101, 118, 119, 127, 129, 136, 144, 146, 147, 150, 156, 249
Павник, Михайло, 76, 252
Павник, П., 61, 76, 173, 258
Панчишин, Остап, 33
Пелех, Агафія, 75
Пелех, Андрій, 49, 75
Пелех, Володимир, 40, 49, 75
Пелех, В., І., 25
Пелех, Григорій, 173
Пелех, І., 25, 27
Пелех, Михайло, 75
Пелех, Теодор, Ігор, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 12, 13, 14, 16, 43, 49, 58, 59, 60, 64, 78, 112, 113, 118, 129, 146, 157
Пелех, священник, 27
Перекотигора, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 100, 106
Перемога, 263
Плющ, В., др., 236
Полонська, Н., проф., 23
Постернак, М., 62
Прийма, Василь, 139, 258
Пришляк, о., 127
Радуманський, Володимир, 47
Радуманський, В.-Кривий, 112
Рачинський, 34, 53
Реклінські, др., 194
Роман, Василь, 59, 64, 75, 146, 147, 148, 149, 153, 173, 184
Роман, Володимир, 42, 49, 50, 58, 59, 60, 61, 64, 93, 95, 102, 114, 126, 144, 146, 147, 149, 150, 152, 157, 251, 254
Романкова, др., 33
Робітницький, 124
Розкусало, Гриник, А., 103
Рудник, І., 61, 124
Рудник, Ромко, 112
Савчак, сот., 121
Сагайдачний, Петро, гетьман, 21
Салівна, 108, 157
Саноцький, о., 27
Сильвестер, чернець, 10
Ситник, пор., 121
Сінгтон, капітан, 221, 224
Скіра, 61, 106, 257
Скіра-Босак, 143, 168
Скіра, І., 99, 258
Скіра, Йосип, 32
Собеський, Ян, король, 19
Сєнкевич, Г., 196

Соломяний, Михайло, 184, 239
Сомківна, Ганна, гетьманша, 20
Сорока, Василь, 59, 258
Сорока, Володимир, 219, 232
Сорока, М., 167, 258
Стайкович, Лев, 47
Старух, Ярослав, 244
Степовий, 153, 154, 155
Стецько, Ярослав, през., 94, 113, 116,
119, 123, 125, 165, 170, 240
Стойко, Юлько, 167
Стронціцький, Василь, др., 182, 183
Струк, В., 62
Ступницький, Василь, 62, 108, 127
Сушко, Василь, 48
Сушко, Степан, 48
Тайльор, бріг., 221
Татух, 34
Татарущенко, 137
Томашівський, Іван, о. дек., 127
Томир, 173
Торишак, О., 182
Турчин, 121, 167
Турчин, Петро, 120, 142
Хмельницький, Богдан, гетьман, 10,
11, 20
Хмельницький, Михайло, 20
Хорко, 124, 130, 259
Цюропайло, Всеволод, 137
Цюропайло, Ярослав, 112
Чайка, Мартин, 60
Чорний, 108
Чупринка, Тарас-Роман Шухевич,
генерал, 15, 16, 140
Шах, Богдан, 258
Шах, Павло, проф., 137, 138
Шевчук, Івась, 182
Шептицький, Андрій, митр., 51
Шерестило, Богдан, 48
Шмідт, Ганс, 221
Янігач, Ян, 141
Яцина, 45, 46, 183

ЗМІСТ

Богдан Лепкимий (Нарис)	8
Передмова	9
Вступне слово	17
Львівське розточа	19
Моє село Мачошин	25
Просвіта	31
Чому я вступив добровільно до ОУН?	36
Култ стрілецьких могил	41
Арешти членів ОУН повіту Жовкви	43
Справа наглого суду жовківського процесу	45
Діяльність членів ОУН	49
Трагедія родини Василя Деревенки	52
Польські конфіденти	53
Дмитро Маївський-Косар	54
Активна діяльність і конспірація	58
Новий окупант	61
Прихід більшовицької влади в 1939 році	65
Наскок НКВД	67
Остання моя зустріч з мамою і батьком	68
Військовий табір ОУН і допризвники	71
Транспорт на Сибір	75
Як загинув друг Перекотигора	77
Бій під Розджаловом	82
Моя праця в підпіллі	91
Спогад	97
Арешти НКВД	99
Говорять свідки у тюрмі міста Жовкви	106
У Вінницькій тюрмі 1941 року	110
Відновлення УССД — Актом 30-го червня 1941-го року	112
Акт проголошення відновлення Української Держави	115
Відновлення УССД — Актом 30-го червня 1941-го року в місті Куликові	116

Похідні групи ОУН	129
Новий арешт	139
Підпільна друкарня	145
Українська Народна Самооборона — ОУН	157
Перший наскок УНС-ОУН на конц-штрафний табір гестапо	160
Доручення організувати УНС	163
Дивізія Галичина	164
Остання наша нарада	166
Мій арешт	169
Тюрма на Лонцького	175
Вивіз в'язнів до концентраційного табору Авшвіц	179
Транспорт до Бухенвальду	190
Транспорт до Дори	195
Екзекуція в'язнів в тунелі Дора	202
Мій арешт в концлагері Дора	203
Ревір в Дорі	207
Транспорт в невідоме	211
Історія концлагера Берген-Бельзен	220
Ганноверше Альгемайне Цайтунг із 22-23-го лютого 1975 р.	
Ганноверше Альгемайне Цайтунг із 26-27-го квітня 1975 р.	
Ганноверше Альгемайне Цайтунг із 28-29-го січня 1984 р.	
Табір Целле	228
Школа в Леезе-Нінбург	242
Остався я в Гамбургу	245
Моя зустріч із родичем	249
Завзятий бій	251
Загинулих друзів родини вивезено на Сибір	257
Боротьба УНС, ОУН, УПА	263
Покажчик імен	277

